

Czirmayné Kocsis Róza

AZ IDŐK MÉLYÉN

Czirmayné Kocsis Róza

AZ IDŐK MÉLYÉN

**A kötet Búza első írásos említésének
800. évfordulója alkalmából
jelent meg 2020-ban**

Nyelvi lektor: Gyulai Edit, Nagy Zsuzsa, Balogh Gyárfás

Terv, tipográfia: Papp Imre
www.pappimreart.hu

Felelős kiadó: a Szerző

ISBN: 978-615-00-8920-1

Tartalom:

Kovács Jankó István: Előszó	5
Gyulai Edit : Ajánló	7
Bevezető	9
Az Idők homályában	11
Régi idők, régi emberek Búzában	25
Nehéz időkben	27
Hajléka Istennek, hajléka embernek	37
Vásárok forgatagában	57
Udvarházak árnyékában	63
Elmúlt javak nyomában	71
Múltbéli hétköznapok	81
A XX. század sodrásában	87
Múltba tűnő pillanatok	97
A gyermekekben élt mindekor a jövő	101
Külterületi helynevek	103
Függelék / <i>Levéltári források, forrásrövidítések</i> <i>Felhasznált irodalom</i>	104

Néped az én népem, Istened az én Istenem. (Ruth 1.)

Pár éve történt, amikor több hónapon keresztül minden vasárnap egy kis faluba utaztam, istentiszteleti szolgálatokat végezni, hogy jó-párszor ki- gyalogolt egy kilométernél is többet, az útkereszteződésig, egy kilencven év fölötti asszony, hogy onnan őt is elvigyem gépkocsival a templomba. Vissza- fele természetesen hazáig, azaz az ő házáig (hazájáig) vittem. Valahányszor befordultunk az utcába, ahol lakott, mindig felsóhajtott: „Ez a világ legszebb utcája”. És tudtam, hogy igaza van, teljesen függetlenül minden külsőségtől, számára az volt a világon nem csak a legszebb, legértékesebb hely, de szá- mára az volt a nagybetűs Otthon.

Első szolgálati helyemen nagyon sokszor és sok embertől hallottam ugyanazt a történetet, egy lelkipásztorról, aki még a háború előtt évtizedekig szolgált azon a helyen, és nyugdíjba vonulása alkalmával azt mondta a gyülekezetnek: „nem voltam közületek való, amikor ide jöttem, de közületek való lettem”. Ez a mondat egyaránt minősíti a közösséget és az ott szolgáló lelkészt is. Van- nak-e még ilyen közösségek? Szolgálnak-e még ilyen lelkületű Emberek? Ez a kötet, amit kezében tart a kedves Olvasó, azt igazolja, hogy igen, vannak. Ők példaként jártak és járnak előttünk, hogy legyenek a jövőben is követőik.

Sokan írtak és írnak helytörténetet, monográfiát, tanulmányt arról a helyről, ahol van az otthonuk. Ha valaki hosszú évtizedekig él azon a helyen, ahol született, otthonának vallja, jogosan, érthetően. Ha valaki egy közösségbe máshonnan érkezik, de ott szívvel-lélekkel munkálkodik, és a közösség befo- gadja, otthona lesz az a hely. Nem mindig történik így, de amikor igen, az min- denkinek áldás. Most azonban egy ezeknél nagyobb csodával találkozhatunk: Czirmay Árpád Búza községben született, de csak kilenc esztendőt töltött itt, ez a rövid idő mégis olyan jelentős lesz emlékei között, hogy később Hitvesé- nek is át tudja adni e hely szeretetét. Mert Czirmayné Kocsis Róza férjétől, an- nak családjától hallja azokat az elbeszéléseket, visszaemlékezéseket, melyek akkor, amikor erre már adott a lehetőség, arra indítják, hogy felkeresse az első „otthont”, férjének szülőfaluját.

Amikor megszületett a „Buzától Böszörményig” c. kötet, melyben immár né- hai szeretett férjének emlékét örökíti meg, Czirmayné Kocsis Róza fontosnak tartotta elhozni a könyvet Búzába. Az akkori beszélgetésből azt is megértet- tem, hogy mit jelent neki a hely, az otthon szeretete. Akkor is, ha az „átvett” otthon. A mai gyakorlatban embert, helyet, tárgyat úgy szeret valaki, hogy ez

a szeretet leginkább azt jelenti: nekem kedves, engem megörvendeztet, nekem hasznos, ezért szeretem. De istenfélő, lelki ember mind tudja, hogy a valódi szeretet nem azzal kezdődik, hogy „kapok”, hanem hogy „adok”. Úgy, akként szerette Isten a világot, hogy adta az Ő Fiát. Czirmayné tiszteletes Asszony úgy megszerette Búzát, hogy első beszélgetésünkkor már megvolt szívében a döntés, amit meg is osztott, annak kimondásával mintegy elkötelezve önmagát: ha Isten erőt ad, és megtart a szükséges testi-lelki épségben, szeretnék még adni. Nem elég az a pár oldal Búzáról, ami az említett könyv elején található, mondta, egy egész kötetben kellene ismertetni e hely történetét, régi emberekről, eseményekről, szokásokról szólni, hogy jobban megismerve múltját, sokan értékeljék jelenét, higgyenek e közösség jövőjében. Mindez időt, fáradságot, kutató-munkát, olvasást, szerkesztést, áldozatot jelent, de ezeket vállalta, és Isten segítségével megszületett ez a könyv.

Már az egyes fejezetek címe jelzi, hogy itt több lesz, mint adatok, számok, nevek felsorolása. A pontos adatok szükségesek, ezek jelzik az igényes utánajárást, ellenőrizhető és hiteles történelmi eseményekre utalnak. De ez történelem élettörténetekből áll, itt az események mögött sokszor szinte lüktet az élet, a nagy történelmi események és híres személyek árnyékából élénk állnak a helyi emberek, a világ figyelmét fel nem keltő, de az itteniek számára mégis gyakran életet meghatározó történések. Kiderül, hogy a „régiek” hogyan szerették az otthont. És hogyan szerették meg ezt a helyet azok is, akiknek ez nem volt otthona. Az otthon szeretetében ott vannak az ünnepnapok, kiemelkedő események, és a hétköznapi élet megannyi hétköznapi napnak nem minősíthető szokása, a földműveléstől a népzeneig, a vásároktól a megpróbáltatások idején tanúsított magatartásig. Sok kicsi képből, élénk színű vagy homályos kockából áll össze a kép, a múlt ismerete, szép vagy fájó emlékek hirdetik a nyolcszáz éve fennálló közösséget.

Mint olyan búzai, aki alig pár éve kezdte felfedezni e hely és e helyen élő közösség életét, értékeit, örömeit és küzdelmeit, a közösség tagjaként, és annak nevében adok hálát Istennek, Aki a történelem Ura, és évszázadok eseményei, e kötetben is megismert viszontagságai közepette sem hagyta el e helyen élő és élni akaró népét. És a közösség nevében mondunk köszönetet a Szerzőnek, Akit arra indított az Örökkévaló, és erőt, bölcsességet adott hozzá, hogy mindezeket felkutassa, egybeszerkessze és élénk tárja. Legyen mindenért Istené a dicsőség!

Búza, 2020. augusztus 3.

Kovács J. István református lelkipásztor

Ajánló

Búza, egy község, mely szórványban éli a kisebbségi lét mindennapjait a Mezőségben, a mai Romániában. Czirmayné Kocsis Róza nyugdíjas tanárnő Hajdúböszörményben. Hogyan találkoztak?

Az erdélyi magyarság identitásához való vonzódás az 1970-es évek óta jelen van az író életében, amikor friss maturandusként egyedül indult el Kolozsvárra. Ahogy többször fogalmazta, elkezdődött egy dallam, amely neki kötődést adott, sorsába íródott. És hozott magával határon túli irodalomban való elmélyülést, erdélyi művészekkel való találkozásokat, életre szóló barátságokat, szerelmeket, majd éleltszövetséget és házasságot. Élete és sorsa eljegyződött Erdéllyel. Magyar-törtélem szakos tanárként a nemzeti kultúra és a helytörténet mindig érdeklődésének homlokterében állt. 1992-ben szülővárosának, Hajdúböszörménynek kiadványában működött közre, amikor városkalauzt írtak, majd fogadott otthona, Rákóczifalva történetét írta meg három kötetben 2006 és 2009 között, és most újabb 14 év után elhunyt férje, néhai Czirmay Árpád református lelkipásztor szülőhelyének történelmébe ásta bele magát. Ez a kutatómunka azonban vérrel és könnyel íródott. Ötlete született abból a 2019. évi őszi búzai látogatásból, amikor meghatott és szeretetteljes csend és paddobogás vette körbe a református templomban, mikor Czirmay Árpádról szóló könyvét mutatta be.

Erősítette a helyszínhez való érzelmi kötődést a Czirmay-szülők elkötelezettsége a sorsfordító múlt századi időkben, mikor lelkipásztorként és tanítóként hitet tettek magyarságuk mellett.

Az alkotó élete ebben az évben betegség és járvány miatti karanténban telt több mint hat hónapon át. A külvilággal való kapcsolatát egyedül jelentette a levéltári online adatokkal, emlékiratokkal, búzai képeslapokkal, fényképekkel való ismerkedés. Az írás így magát az életet jelentette számára. Boldogságosan szomorú volt, hogy sok olyan adat és kép került napvilágra ebben a kutatómunkában, melyet férjével már nem tudott megosztani.

És sorra nyíltak meg a könyvek és források, melyek újabb és újabb utakra vezettek. Így készült el ez a történelmi olvasókönyv, mely hiánypótló a 800 éves történelmi múltra visszatekintő Búza számára.

Hajdúböszörmény, 2020. augusztus 3.

Gyulai Edit

Búza látképe

Búza manapság a romániai Kolozs megye délkeleti részén helyezkedik el. Tájé földrajzilag a Mezőség nevezetű tájegységen, a Czente patakkal egyesülő Apáti patak keletre nyíló völgyének közelében. Jellegzetes mezőségi táj koszorúzza. Omlásos oldalú, széles hátú dombok, melyeknek tengerszint feletti magassága alig haladja meg a 300-400 métert. Közelebb-távolabb tőle, lomha szélesen kanyargó völgyek alján, kisebb-nagyobb falvak, tavak, s olykor mocsarasra forduló területek váltogatják egymást. Koordinátái az északi szélesség $46^{\circ} 54' 22''$ és a keleti hosszúság $24^{\circ} 10' 23''$ adataival határozhatók meg.

Területe jelenleg $29,74 \text{ km}^2$. Lakosainak száma a 2011. évi adatok szerint 1264 fő. A lakosság nemzetiségi és vallási összetételét tekintve Búza nem egynemű település. A 2011. évi adatok szerint 654 fő román anyanyelvű és 583 fő magyar anyanyelvű lakos lakja, illetve 27 fő egyéb etnikumhoz sorolandó.

Vallási hovatartozás szerint az ortodox egyház kebelébe tartozók és a magyar református egyház kötelékében leledzők játszanak meghatározó szerepet. A magyar reformátusok száma a 2020. évi népmozgalmi adatok szerint 504 fő.

A községi rangú település közlekedésföldrajzi adottságai kevésbé mondhatók jónak. A forgalom nagy közútjaitól, például a Kolozsvárt Besztercével összekötő E 576-os úttól félreesik. Hasonlóan a Kolozsvárt Szászrégennek összekapcsoló fűúttól is távolabbra helyezkedik el. Mindössze a DJ 109-es megyei út halad át rajta. Vasútállomása nincs, gyakorlatilag vasúti szárnyvonalak sem érintik. A legközelebbi nagyobb városok északnyugati irányba esnek tőle. Szamosújvár 33 km távolságra, Dés pedig 43 kilométerre. A megyeszékhely, Kolozsvár közúton körülbelül egy óra alatt érhető el.

Búzaiak manapság

Az idők homályában

Búza története több évszázados múltra tekint vissza. Az Árpád-korban már létező település volt. Első írásos említése 1220-ban történt. Adott esztendőben a Váradai tűzesvaspróba-lajstrom rögzítette a nevét „Pouca de villa Buza” formában egy peres ügy kapcsán.

A Búzában lakó Pouca ugyanis beperelte Munkach-ot, és az összes falubelit emberölésre szövetkezés gyanújával, s a noszolyi colundus, mint a bihari ispán poroszlója Váradra kísérte a búzai vádlottakat.

Aztán 1318-ban egy királyi adománylevél foglalta írásba a nevét „ecclesia lapidea in honore S.Georgii martyr... foro in villa Buza” formában. Majd 1329-ben egy újabb oklevél, melyben már a határait is leírták: „desc.per Munuruspataka ad Melyespataka et per Melyespataka... ad Genokuta, que div. a pt. t-e Manik ad t-m Buza... a Genokuta supra Melyespataka... a Melyespataka asc. ad beerc Dubrahegese... per idem beerc... ad Magnum Kapus, goud sep. a pt. t-e Sumbur ad t-m Buza et per idem beerc... ad montem Lumpeyrthege... qui... div. a t-is Zentmihalteleke et Fyzkut ad t-m Buza...”. Később egy Zsigmond király korabeli oklevél, amely egy hűbéresi hűségesküvel összefüggő történetet taglal a kolozsmonostori konvent előtt 1395. november 20-án, rögzítette a nevét. Ebben a dokumentumban a „buzai officiálisról”, azaz joghatósággal felruházott tisztviselőről esik szó. De említhetjük az 1401. évi forrást is, melyben a „Blasius Mchaelis presbyter... parochialem ecclesiam de Buza” mondat olvasható. 1492-ben pedig a település akkori római katolikus káplánja a felszenteléséért esedezve az „in oppido Buza dioec Transsilvaniensi” kifejezésben vetette papírra a nevét. Természetesen az idő előrehaladtával egyre gyakrabban megemlítődött a település neve. Írták rövid és hosszú u-val, nevezték villanak (falunak), oppidiumnak, azaz mezővárosnak. Sőt 1664-ben egyszerűen csak „nemes Buza” formában őrizték a nevét.

A mára már nyolc évszázados múltra visszatekintő település első ismert birtokosa a Mayus (Moys) család volt. Idősebb Mayus Borsa Kopasz veje volt, a fiai pedig Mayus fia Mayus és Ehellős névre hallgattak. Meglehetősen harcias természetű família lehettek, hiszen 1318-ban például Miklós fia (Omori) Gál királyi jegyzőnek és testvérének Györgynek okoztak kárt azok ménésének elhajtásával, illetve Myke fia Gergely birtokait prédálták fel. Az Árpád-házi királyok kihalását követően kialakult hatalmi harcok idején pedig egyenesen pártütők lettek. Mayus fia Mayus lázadását Károly Róbert ellen csak 1319-ben sikerült elfojtani. Miután a pártütők gonoszul elvesztek, Búza tartozékaival

együtt a királyra szállt, aki azt Omori Gál királyi jegyzőnek és várnagynak adományozta. Ebben az időszakban Búzában, mint magánbirtokon bizonyára úgynevezett rab cselédek laktak, akik végezték a termelőmunkát.

A XIII.–XIV. században a gazdasági életben az állattenyésztés és a földművelés játszott vezető szerepet. Az állattenyésztésre utal például, hogy Mayus 600 márka kárt okozott Gál és György ménésének elhajításával. Ugyanakkor valamiféle gyümölcsstermesztési kultúráról is lehetett szó, mert Búza határában gyümölcsöst (poomerium) is említenek a források. A település maga Doboka vármegye részét képezte, s a Szamos völgyében vezető Sós-útból Boncidánál leágazó egyik főút Széken keresztül Bogács, Omboz, Szentgotthárd Búza irányába haladt, illetve mellette haladt el a Mocs felől jövő „Szászut” is, mely Besztercére vezetett. Vagyis nem tartozott a királyi vármegye elszigetelt részei közé. Lélekszámáról azonban közelebbit nem tudni. Legfeljebb abból következtethetünk, hogy a dobokai esperesség kötelékébe tartozó római katolikus papja az 1330-as években a pápai tizedlajstromok szerint meglehetősen tekintélyes összeget fizetett. Évi átlagban 126,5 dénárt.

Igen korán vásáros helylyé fejlődött. 1318-ban Károly Róbert a falut már vásárjával együtt adta a királyi jegyzőnek. Omori Gál birtokát aztán a Hont-Pázmány nemzetségbeli Pogány István nyerte adományba. Pontosabban Pogány az összes Nyitra és Trencsén vármegyében lévő jószágait átadta Károly Róbertnek, aki pedig cserébe Búza, Noszoly, Lak, Gyulatelke, Gyekekuta, Örményes, Septér és Szilvás falvakat adta neki 1329-ben. A Pogány család azonban nem sokáig birtokolta Búzákat, mert Pogány János utódok nélkül halt meg. Ezért a családnak 1370 körül magva szakadt. Az ismét királyi kézre jutott birtokot aztán az uralkodó a Bebek családra háramoltatta.

A Bebekek viszonylag hosszú ideig kézben tartották, hiszen a már említett kolozsmonostori ügy egyik érdekeltje is Bebek volt – néhai Bebek István comes fia, Ferenc 1395-ben -, de Bebek famíliabeli volt az a nádor is (Bebek Detre), aki 1401-ben Búzákat az almási várral együtt elcserélte Szikszóért, illetve Bebek János emelt óvást 1492-ben. Sőt a Bebekek 1509-ben is érdekeltséggel bírtak. Persze kiterjedt rokoni kapcsolataik révén Búza tulajdonosai között megjelentek a Somi és Balassa családok tagjai is. 1509-ben például Somi Józsa temesi főispán is érdekelt volt, s néhány esztendő elteltével volt olyan időszak, amikor Búza egésze a Somi atyafiak kezén volt. A XVI. századi birtokosok között meglehetősen előkelő helyet foglaltak el, hasonlóan a Balassákhoz. Egyébként a Pelsőczy Bebek-Somi-Balassa rokoni kapcsolatok révén kerültek Búzával kapcsolatba a körösszegi Csákyak is, amely nemzetség egyik ága Er-

dély felé terjedve aztán majd évszázadokon át meghatározó szerepet játszott a település életében. Szóval költettek a házasságok, cserélődtek a birtokok. Adták, vették, örökölték, zálogosították Búzá is. S ahogy az már szokott volt az adott időszakban, követték egymást a részbirtokban való megerősítések, a hatalmaskodások, a visszaélések, a birtokcserék, az intrikák, a tilalomrontások, a leányági részesedések, a tiltások, az elkobzások, az egymásnak is el-
lentmondó inscribálások, vagy jobb esetben a birtoklásban való megerősítések és a tulajdonba való beiktatások. Főméltóságok és kevésbé ismert nemesek, ismert történelmi személyiségek és ismeretlenségből fölbukkanó famulusok kapcsolódtak Búzához. Akadtak többen, akik több-kevesebb állandósággal huzamosabb ideig tartották kézben, s voltak, akik csak átmenetileg. Buza ugyan nem tartozott az Almás vára uradalmához, mégis amikor az előbbi a királyok adományként másra testálták, akkor Búza is leginkább gazdát cserélt. Különösen jellemző volt ez a XV-XVI. században, amikor ráadásul Buza városához tartozónak számították Budatelkét, Gyekét és Örményest is. Az 1400-as években birtokosai között nem kisebb személyekkel találkozunk, mint a Hunyadi-család tagjai. A törökverő Hunyadi Jánost, későbbi kormányzót, például zálog címén iktatták be Búza birtokába. Az történt ugyanis, hogy 1455. július 25-én az erdélyi vajda özvegye, Pelsőczy Imréné, kicsi fia, Pál, Gömör vármegyei tulajdonának zálogból való kiváltásához Hunyadi János besztercei gróftól vett fel 1600 Ft kölcsönt, melynek biztosítására zálogként lekötötte Búza, Lak, Noszoly, Gyulatelke, Budatelke, Gyeke, Örményes, Czente és Apáti nevű birtokait, illetve azoknak felét. A búzai uradalom Hunyadi halála után özvegyére, Szilágyi Erzsébetre szállt. Majd Mátyás király, valamint törvénytelen fia, Korvin János, aztán Korvin János leszármazottja, Kristóf, illetve Korvin János felesége, Beatrix és lánya, Erzsébet tulajdonolták. 1510-ben viszont Búzá már a gergelylakai Buzlai Mózes királyi ajtónállómester birtokolta, aki Sáros megyéből származott. Közben vörös fonálként perek és viták szövik be a birtoklástörténetét. 1507-ben például az egyik Dengelegi Pongrácz leány követeli a leány negyedét, valamint anyjának a hitbérét. A köteles részét azonban még 1510-ben is megtagadták. Következtek hát az eltiltások, a hűtlenségek miatti elkobzások, birtoklások és perek és perek.

Közben az országszakadás is megtörtént, s az ország keleti részében egy új államalakulat, az Erdélyi fejedelemség volt születőben. Tele ellentétekkel és kiszolgáltatottsággal. Időnyerés és erőgyűjtés, alkudozás, törökre avagy Habsburgokra való ráutaltság, valamint elhúzódó harcok időszaka következett arrafelé. S nem csoda, hogy ennél fogva Búza adományozásának történetében

János király, I. Ferdinánd, Izabella királynő, János Zsigmond mellett Rudolf császár, Báthori Zsigmond, I. Rákóczi György, Apaffy Mihály egyaránt szerepet kaptak a XVI-XVII. században. 1527-ben például Búza birtoklásában János király Somi Gáspárt erősítette meg. Ám ugyanezen esztendőben I. Ferdinánd vingárti Horváth Gáspár királyi étekfogó mesternek adományozta. Aztán 1530-ban János király Kendi Ferencnek ajándékozta. S alig telt el néhány esztendő, Búza Ferdinánd király jóvoltából 1555-ben Bánffy László kezére jutott. Izabella királynő pedig 1559-ben a váradi Bornemissza Benedekre testálta. Pár évvel később János Zsigmond a búzai Bánffy részt, illetve a néhai Somi Annától gyermekeire, Balassa Andrásra és Katalinra szállott részt is új tulajdonosoknak jegyeztette be. 1572-ben Miksa császár Balassa Andrást és társait erősítette meg a birtoklásban. 1594 táján Báthori Zsigmond a hűtlenségbe esett Kendi Gábor búzai részét Toldi Istvánnak adta. És a sort lehetne folytatni, mert mire elközelgett a XVI. század vége Búza ura már az a Csáky István volt, aki a fiatal erdélyi államalakulatban fontos tisztségeket töltött be.

A Csáky család címere

Balassa Zsófia és Csáky László fia, a körössze-gi-adorjáni Csáky familia erdélyi ágának megalapozója, egyesek szerint „az önzés és az élelmesség egyik tipikus alakja volt, aki egyébre sem gondolt, mint jószágyszerzésre, vagyongyűjtésre”. Kétséget kizáróan jó helyzetfelismerő képességekkel és személyes meggyőző erővel bírhatott, mert elboldogult, és nem is sikertelenül, Báthori Zsigmond és Báthori András fejedelmek köreiben éppúgy, mint Rudolf császár vagy Mihály vajda környezetében. De szót értett Bocskai Istvánnal is. Fiatalon, mindössze harminchat évesen 1605-ben távozott az élők sorából. Halála után a búzai uradalom feleségére, Wesselényi Annára maradt, aki a lengyel király kincstárnokának, Wesselényi Ferencnek volt a leánya. Az alig 21 évesen özvegyen és három árvával magára maradt fiatalasszony, mint özvegy és mint gyermekeinek gyámja hatalmas vagyon fölött rendelkezett. A szilágysomlyói, keresztszegi, adorjáni, szádvári, margitai, nagy-almási, gorbói, egeresi várakat bírta és a búzai, noszolyi, feketelaki, balázsházi, örményesi, bakosi, bezdédi, kendermezei részjóságokat, valamint saját birtokaként a vécsi, a tárkányi, a kecskeméti uradalmakat, illetve Lengyelország krakkói kerületében is rendelkezett birtokokkal. Mindazonáltal úgy tartották róla, hogy Búza volt a kedvenc

özvegyi birtoka, hiszen amikor 1625-ben gyermekeivel megosztotta a családi vagyont a búzai jószág kizárólag az ő kezére szállt. A fiai, István és László, egyébként Bécsben és Grázban tanultak, s főként a királyi Magyarországon igyekeztek karriert építeni. A lánya pedig apáca lett, s a pozsonyi klarisszák rendfőnökévé emelkedett. A Csákyak mellesleg a reformáció idején protestáns hitre tértek. Maga Csáky István, Wesselényi Anna férje is evangélikus hiten volt, de a család a családfő halála után, főként az özvegy buzgó katolicizmusa hatására rekatolizált.

Özvegy Csáky Istvánné, aki ugyan Lengyelországban született és gyermekeskedett, ízigvérig magyar nagyasszony volt. Az akkori mértékekhez képest kitűnő nevelésben részesült, nyelveket beszélt, széleskörű levelezést folytatott, s nem utol-

só sorban kiismerte magát a birtokigazgatás és gazdálkodás ügyes-bajos dolgaiban is. Az özvegyi tartásképpen kapott Búza és Egeres mellett otthon volt minden uradalomban, felügyelte a gazdálkodást, irányította a jószágok igazgatását, hiszen fiai többnyire a politikával voltak elfoglalva – István az erdélyi fejedelem udvarában, majd a Magyar Királyságban, s László hasonlóan. Wesselényi Anna rendre ott tartózkodott, ahol a legnagyobb szükség volt a jelenlétére. Egyszer a makkoltatás, máskor a búza eladása, megint máskor a ló- és marhatartás vagy éppen a pereskedés indította útra. Tulajdonképpen mindenre gondja volt, mindent naprakészen tudott és intézett. Odafigyelését jól példázzák a búzai étellel kapcsolatos levelei. 1622 júliusában például Vécsről így írt

Wesselényi Anna

gazdatisztjének: „Immár két ízben is izent Buzából az majorné, hogy tejhez és vajhoz való fazakai nincsenek. Én csudálkozom rajta ennyi sok fazakas között, mégis eféléből kell szűkölködni... Az buzai házban való kemenczét is nem kellene télre hagyni, lám annak is felhozták volt az kályhályát kürtőjét, ha fazakakat hozhatnának ugyan akkor kellene feljöni egy fazakasnak... Búzába négy ökröt, tinot hagytam, hogy ki fogjanak, az béres ökrök közül az ki oly öreg ökrök vannak az helyett jó leszen gyermekdedeket fogatni...”

1627. október 15-én Adorjából keltezett levelében meg ezek olvashatók: „Az asztalos inas felől is ír Kd, én most posztót nem küldhetek mert Lengyel országból posztót nem hozhaték, hanem kegyelmed (Kd) vétessen dolmánnak való abát neki, darocz nadrágot is meg viselhet, télre való ködmönt és az két forintot is adassa meg Kd neki, de tudom hogy az korcsmában issza meg, a kit nem kell megengedni neki, ha ott immár s Búzában dolga nem leszen... Báródra kell hozni”. Majd így folytatta: „Kd énnékem mindjárást írja meg Buzában hány ökör vagyon, az béres ökrökön kívül, ha oly tulkok vannak-e, kiket immár járomba foghatni, azt is az béres ökrök közé tudhatni, mert nékem az volna szándékom, az vécsi szekérben fognák be azokat az ökröket, az kik az béres ökrökön kívül lesznek s hoznának sőt ki rajtok...”

1631. október 23-án Almásról István fiának pedig ezeket írta: „A Búzában való ménesedet igen félttem, tudván az Vécsből hajtott marhákkal is mint jártunk volt. Horváth Ferencz uram szürke gyermek lovat kéret; azt mondja ígértél az ott való ménes közül a ménes pásztorod mind apjostól elszökött ... Noha jó fiam most nagyobb dolgok volnának előttünk ezeknél, de mivel az ló állapötja legszorgalmatosabb előtted, azért írom ezt”.

A birtokvezetés mindennapos, csip-csup ügyei mellett azonban Búza úrnőjének lényegbe vágó kérdésekben is talpon kellett állnia. 1631-ben ugyanis I. Rákóczi György, Erdély fejedelme érkezettnek látta az időt, hogy a Csáky jószágokra rátegye a kezét. A katolikus párti főurak elleni nótázás idején Wesselényi Anna nagyobbik fia, István is a fejedelem terveinek keresztútjába került. Természetesen nem ok nélkül. Az eredmény pedig az lett, hogy Rákóczi birtokfoglalási eljárást indított, s a Csáky-féle jószágok nagy része 1631 tavaszától 1633. szeptember 28-ig a fiscus hatalma alatt volt. Ez az időszak az özvegy életében a protestálás, a könyörgés időszaka volt. Ugyan Almás várában meghúzhatta magát unokáival és menyével, de viselni kellett az ottmaradás feltételeit. Végül is 1633. szeptember 28-án az eperjesi tractus révén kezdetét vette a visszabocsájtási eljárás. Ám az 1630-as évek előrehaladtával Búzában személyesen már nem igen járt. Kisebbik fia, László 1637. június 26-án még

így fogalmazott: „Ámbár nagyságod kegyelmes adományával bírja Buzát elé-
téig asszonyom anyám”, de Wesselényi Anna ebben az időszakban már inkább
a királyi Magyarországon, Bécsben vagy éppen Lengyelországban tartózko-
dott. Míg özvegysége első két évtizedében leveleiben visszatérő fordulatként
szerepeltek a következő kifejezések: „mikor ott voltam Búzában”, „ezt akkor
is megmondtam mikor Búzában voltam”, „mehagytam Búzában”, „mivel
Búzában igyekezném”, addig az élete utolsó két évtizedében írott levelekben
Buza mint a visszavágyakozás tárgya jelenik meg. 1636. február 23-án, Kassán
keltezett levelében például így írt: „Kérlek jó fiam tudósíts felindulása felől is
és oda le is az terminus ha elmúlt-e vagy oda vagyon Búza vára”. Ugyanebben
az esztendőben június 16-án Pozsonyban íródott levelében meg ez olvasható:
„Csodálom igen, hogy ennyi időtől fogva az buzai vásárról semmit nem írsz;
úgy tetszik penig minden héten kellene arról szorgalmasan érteni”. Máshol
meg így fogalmazott: „im az buzai igtatásról semmit nem iratok... mindezt is
nektek adta Isten s őstől maradt rátok, nagyobb gyalázatra gondviseletlenül
ne hagyjátok...” . Volt idő persze, amikor az is nyugtalanította, hogy a fiai a
hosszúra nyúlt visszabocsájtási eljárás ideje alatt „a Búzáért ígért négyezer
tallér fejében” lemondanak az ősi jussról. Végülis Buza maradt, ő pedig 1639
után már soha többé nem tért vissza Erdélybe. Élete alkonyán Krakkóban ren-
dezkedett be, de érdekes módon, míg élt, ottani éléskamráját is buzai javakkal
igyekezett megtölteni. Az 1640-es évek második felében Krakkóban írott leve-
leiben ugyanis ilyen sorok olvashatók: „Immár ezután édes kapitány Uram –
írta 1648 augusztusában Vadas Gábor nevű egykori tisztartójának, a levél kel-
tezésekor már szepesvári főkapitánynak – kevesebb terhet hozassunk ide, mert
látja Isten a behozatás költségével annyira telik többel, hogy sem itt venném:
értem ezen vaját, szalonnát, buzai turót jobb mint ott eladni s az polturáját
behozni. Az úton való mézet nem tudom Búzában hová lött, csak hitván turót
küldtek Búzából... Az szőlőt ha Isten megmarasztja... talán kellene írnom az
behozandó harmincz akóról is”. Aztán 1649. március 4-én meg így írt: „Most
csak arról akartam Kegyelmednek írni, ha Búzából holmit mézet, vaját, aszszú
gyümölcsöt ki nem hoznak azt is mind pénzen kell vennem..., nem hiszem
immár hogy Húsvétig behozhassák az lisztet... Immár az sóról ne is gondos-
kodjanak mint tavaly, csak ezt az élést hozhatnák ki. Mivel Búzából remélek
mézet... a Pacseszka nevű fő ember hozhatná az viasszal együtt... Most olajat
nem kérek...”. Miközben a levelek jöttek, a küldemények mentek Wesselényi
Anna elközelgett földi élete végéhez. 1649-ben, 65 évesen örökre lehunyta a
szemét. Búza pedig tovább ment az örökösök kezén. Az apák helyére fiúk áll-

Csáky István tárnokmester

dása idején nem kívánatos személy lett Erdélyben, ezért Magyarországon keresett menedéket, s teljesítette ki politikai ambícióit: tárnokmester lett, s előbb Szendrő, majd Szepesvára lett az otthona. Ennélfogva Búza birtoklástörténetében inkább a továbbiakban a fiai, s azok közül is első-sorban László játszott szerepet. László a legkisebb fia volt, de az öregedő tárnokmester nemigen szerette. Talán azért, mert 1658-ban a fiú Erdélybe szökött, s II. Rákóczi György udvarában próbált érvényesülni. Apja akkor szabályosan ki is tagadta, „lator erkölcsűnek”, „nemzetem árulójának”, „atyai személyének gyalázója”-ként tüntette fel. Később azonban megbocsájtott, s az 1662. évi végrendelete szerint az erdélyi javak egy része az ő kezére jutott. Természetesen a legbonyolultabb módon, hiszen a két bátyja, Ferenc és István mindent megtettek, hogy megrövidítsék. Mindenesetre Búza az ő jószágát képezte. Csakhogy 1651 óta az zálogbirtokként Kemény Boldizsárnak és feleségének, Bornemissza Zsuzsannának volt a kizén, s Csáky László a búzai vagyont csak első felesége, Kálnoky Kata

tak, a fiak helyére unokák, s nemzedékeket nemzedékek követték a Csáky család erdélyi ágán. Közben a búzai uradalom birtoklása nem egyszer a családon belül is egymásnak feszülést eredményezett, de a búzai jószág sorsa hosszú időre egybe forrt a Csákyak életével.

Wesselényi Anna halála után fiai, László és István osztozkodtak a hatalmas vagynon. Tulajdonképpen a megosztás már 1625 táján megtörtént, mikor István többnyire az erdélyi birtokok, László pedig a magyarországi jószágok ura lett. István azonban I. Rákóczi György uralko-

pénzén tudta magához váltani. A zálog értéke 10 800 Ft volt, amiből aztán majd újabb bonyodalmak származtak.

Közben a történelem kereke forgott. Hol gyorsabban, hol lassabban, s az aktuális politikai csatározások Erdélyben Csáky Lászlót sem kerülték el. Az 1670-es években ő maga is a Bethlen - Béli párthoz csatlakozott. Elkötelezettségének 1677. szeptember 29-én éppen Búzában adott hangot. A hatalmon lévő fejedelem, Apafi Mihály azonban ezt hűtlenségnek minősítette, s az összeesküvés vádja miatt birtokait elkoboztatta. Mindössze a búzai udvarházra és tartozékaira nem tette rá a fejedelem a kezét, mert azok Csáky László első feleségétől, Kálnoky Katától származó fiai illették, ugyan is anno az asszony pénzén váltották vissza Kemény Boldizsártól. Az udvarházhoz akkor, 1678-ban 16 jobbágytelek tartozott. Maga Csáky László, hogy életét mentse Törökországba menekült. Onnan majd csak az 1690-es években tért vissza. Távolléte alatt második felesége, Bethlen Éva - akivel az 1670-es évek elején kötött házasságot első felesége, Kálnoky Kata halála után - és Csáky László gyermekei között 1679 decemberében a búzai udvarházban történt egyezkedés a vagyont illetően. Ennek alapján Búzában a legkisebb fiút illető rész és a fiscus rész Bethlen Éva kezén maradt. Csáky Lászlónak egyébként négy gyermeke volt: Gábor, Miklós, István és László. Az első három fiú Kálnoky Katától született, László pedig Bethlen Évától. Miután a hűtlenségbe esett apa a XVII. század vége felé visszatért Erdélybe, Habsburg oldalon a törökellenes háborúba kapcsolódott be. Ugyan a kis országban nem szívesen látták, de birtokaira visszatérhetett, s hamarosan karriert is csinált. Előbb Doboka megyei főispán lett, majd guberniumi tanácsos. Közben következetesen visszaváltotta a zálogban lévő javakat, ha kellett, nem kevés anyagi áldozatot is vállalt az erdélyi jószágokért. Amikor 1698-ban elment a minden élők útján, fiai közül már csak ketten éltek. Miklós alig 20 évesen 1682-ben temettetett el Búzában, s Gábor is korán halt el. Így aztán István és László, illetve Gábor felesége özv. Csáky Gáborné, született Gyulaffy Zsófia és gyermekei (Ferkó, Zsuzsi és Boris) voltak az erdélyi vagyon várományosai. Búza körül azonban nem várt fordulat következett. A kisebbik fiú, László, az őt illető búzai részbirtokát a boncidai Bánffy kastélyban kötött megállapodás szerint Bánffy Györgynek és feleségének, Bethlen Klárának engedte át 6000 forint és egyéb hozadékok ellenében örökösen. Ezzel a szerződéssel tulajdonképpen megtörtént az addig egységes búzai Csáky jószágok osztódása. Még inkább akkor, amikor 1700 körül Bánffy György az özvegy Csáky Gáborné kezén lévő porciót is megszerezte. Az idősebb fiú, István dühöngött is e miatt eleget. Állítólag

Bánffy György gubernátor

még erőszakhoz is folyamadt, s tisztartói által meg is ostromoltatta sógornője búzai, épülőben lévő udvarházát.

Közben Erdély egészében is nagy változások történtek. Az 1685-1690-es esztendőök hatalmi fordulata az Erdélyi Fejedelemség önállóságának megszűnéséhez vezetett. Véglegesítődött a Habsburg fennhatóság, és Erdély irányítása a Habsburg szellemiségű főkormány-szék (gubernium) kezébe került. A fejedelemség kori állapotok fokozatosan átalakultak, s a társadalmi előrejutás legfontosabb mozgója, különösen a Rákóczi-szabadságharc után, az uralkodói kegy lett. A bécsi udvar a magához való édesítés céljából egyre-másra adományozta a rangokat. Természetesen ebben az aulikus érzelmektől fűtött világban a katolikus Csáky familia tagjai is politikai szerepüket különösebb erőfeszítések nélkül is tovább tudták pozíci-

onálni. Maga Csáky István is a legismertebb erdélyi arisztokraták közé emelkedett. Kolozs megye főispánja volt, sőt gubernátori tanácsos címet is nyert. Mindamellettként tekintélyes gazdálkodó és birtokgyarapító. Búzai részbirtokát példásan irányította, s az ottani majorsága gabonatermését a kiválók között emlegették. „Jószágában gazdag eoconomiája, szorgalmatos gazda, tudom, hogy igen sok gabonája termett” – mondták róla egy későbbi vagyoni perben. Mivel testvére, László, 1708-ban örökösök nélkül távozott az élők sorából, így pereskedések sem nyugtalanították.

Halála után, 1720-ban, a vagyonát Búza, Almás és Szurdok összes jövedelmét özvegye és két fia, Zsigmond és Imre között osztották meg. Imre a kapott részét a búzai, a feketelaki, a czentei és a budatelki részt rögtön testvérenek, Zsigmondnak zálogosította el 3000 Ft-ért. Később a két testvér között egy újabb osztozkodás is lezajlott. Az 1722. június 22-én történt megállapodás szerint Zsigmond, az idősebb testvér, kapta egyebek mellett Búzában „az elkezdett kőház napnyugat felől való szegletitől az udvart kétfelé rekesztvén” a nyugati felerészt egy kis házzal, pincével és kerttel. A búzai hegyen szőlőt mely

150 vederrel terem, ezen kívül 16 jobbágytelek és két zsellér járt neki. Imre pedig a romos kőházat a keleti udvarrészsel, a csűrűskert felével, valamint az alsó Nagy-hegyi szőlőből 500 veder termésűt, továbbá a felső Nagy-hegyen 30 hordó egy másik helyen 31 hordó, a Dombiak szőlője mellett 10 hordó, a Sombori István szőlője mellett 60 hordó, a Csernátonyi Györgyné mellett 40 hordó bortermő szőlőt, illetve 13 jobbágytelket. Ezen kívül megfélemték a veteményes és gyümölcsösöket, az udvar körüli földeket, a szárazmalom jövedelmét, s egyenlő arányban osztozkodtak az allodiális szántóföldeken és kaszálókön is. Természetesen nemcsak a búzai javakon, hanem az Erdély más térségeiben lévő uradalmakon és ingóságokon egyaránt. A rokonság azonban, különösen nagybátyjuk, Csáky Gábor leszármazottai, a szárhegyi Lázár-rokonság, óvást emelt. De tiltakozott mostohaanyjuk, Haller Borbála is. S ahogy az lenni szokott, perre mentek. Sőt odáig eljutottak, hogy miközben Haller Borbála az özvegyi tartás ügyében Bécsben kereste a megoldást, a két Csáky-fivér, Zsigmond és Imre, erőszakkal foglalták el a Haller Borbála otthonául szolgáló búzai udvarházat „minden naturálékkal és mobiliákkal” egyetemben. Valójában némi igazuk volt is, hiszen mostohaanyjukat ekkor talán a búzai javak már nem is igen illették volna, hiszen azt eredetileg férje, Csáky István után özvegyi tartásra kapta, s a perlekedés idején már Bornemissza János felesége volt. Mindazonáltal 1729. június 7-én Bécsben megszületett az egyezés. A búzai udvarház Haller Borbála kezén maradt, s az általa átengedett búzai részek pedig átháramoltak Csáky Gábor nagybátyjuk örökösire. Úgy mint Csáky Gábor, Csáky László unokatestvérekre és Gábor gyermekeire, unokáira, azaz Zsuzsannára, szárhegyi Lázár Ferenc feleségére és az utódokra, Lázár Druzsínára, Gáborra és Ádámra. Közben persze az is kiderült, hogy a két Csáky-fivér között sem volt igazán konfliktusmentes a viszony. Maga Imre egyébként is „nehéz ember” volt, 1731-ben még a Gubernium is kinyilvánította, hogy alkalmatlan a birtokai irányítására, s gyámság alá helyezték. Így aztán a következő hat évben az ő búzai javai fölött is Csáky Zsigmond, a testvérbáty diszponált. Zsigmond azonban két lányutódot hagyva maga után 1735-ben hirtelen meghalt. Aztán 1742-ben utódok nélkül, pestisben, vagy gyilkosság áldozatául, Imre is átszenderült az árnyékvilágba. Halálával tulajdonképpen a Csáky család erdélyi ága fiúágon ki is halt. A búzai birodalom birtoklása pedig egyre szövevényesebb képet mutatott. Hiszen birtoklása 1742. után leányágon ment tovább, ráadásul Csáky Imre végrendeletileg összes vagyonát, benne a búzai részt is, a magyarországi felvidéki rokonságra hagyta. S 1752-ig élt még az özvegy Haller Borbála is, aki Csáky Zsigmond leányai nevében kezelte a

Csáky Kata és leánya, Bethlen Rozália

volt férj birtokait. Vagyis jöttek megint a viták. Per pert követett. Még egy olyan próbálkozás is volt, hogy a család erdélyi és magyarországi ágát házasság révén egyesítsék, de Csáky Zsigmond unokájának, Bethlen Rozáliának a magyarországi Csáky Jánossal kötött házassága zátonyra futott. Örökösök azonban ebből a házasságból is származtak. Szóval a búzai javakból is egyre többen részesedtek. 1754-ben például már gr. Lázár Ádám, br. Wesselényi Mária, branyicskai br. Jósika Mózesné, gr. Lázár Gábor, br. Henter Dávid, gróf Bánffy Klára (gr. Bethlen Ádám özvegye) és gr. Lázár Antal is részbirtokokkal bírt Búzában. 1786-ban pedig gr. Csáky János özvegyének 15 jobbágyát 2 zsellérét, br. Jósika Mózes özvegyének 12 jobbágyát 6 zsellérét, gr. Teleki Ádámnak 3 jobbágyát, br. Bálint Györgynek 13 jobbágyát 3 zsellérét, br. Henter Ferencnek 6 jobbágyát 7 zsellérét, br. Henter Istvánnak 4 jobbágyát 2 zsellérét, br. Jósika Istvánnak 4 jobbágyát 2 zsellérét, gr. Lázár Antal özvegyének 8 jobbágyát 1 zsellérét, br. Kappau özvegyének 2 jobbágyát 1 zsellérét, gr. Teleki Sámuelnek 2 jobbágyát, gr. Korda Györgynek 1 jobbágyát, gr. Lázár Antalnak 1 jobbágyát és gr. Lázár Józsefnek szintén 1 jobbágyát vették lajstromba Búzában. Vagyis az idők előrehaladtával a búzai birtok egyre jobban aprózódott, a jelentős része a Lázár rokonság kezén ment

tovább, egy kisebb hányad pedig Csáky Zsigmond leányági örökösei révén. Birtokosztás ugyan birtokosztást követett, de a XVIII. században mindvégig, sőt a XIX. sz. közepéig Búza azért megmaradt a tágabb Csáky-família tulajdonában. Még az 1848-as jobbágyfelszabadítást követően is többnyire ők kaptak úrbéri kárpótlást. Pl. a br. Jósika fivérek, gr. Lázár Miklós, br. Wesselényi Albert, br. Wesselényi Miklós, gr. Rhédei Klára.

A XIX. század második felében azonban már teljesen más nevek jelentek meg Búza birtokosai sorában. Vásárlások és birtokcserék útján új tulajdonosok tűntek fel. 1863-ban br. Jósika Miklós búzai porcióját hetei lovag Bakó Károly vásárolta meg, aki a század közepén tűnt fel, mint birtokos Felsőzsukon. Az a hír járta róla, hogy szívesen „Ausztriában lébuolt”, de Felsőzsukon kastélyt is építtetett. Aztán az új birtokosok között 1866-ban már ott volt Szilassy Nagy János, Eperjesi László, Eperjesi József, Hadviger Ernő, majd Heczei István és br. Radák István.

A XIX. sz. végén, a millenniumi esztendőkből Búza birtokosai lovag hetei ifj. Bakó Károly, br. Jósika János, Bethlen Ádám és Wesselényi Mária, Henter István, Henter Samu, Cserei Miklós, br. Bálint György, Horváth, Torma Károly, Felszegi Ádám, Eperjessy József és Eperjessy László voltak. Illetve jegyezték a Máriaffi-féle birtokot is. Ezen utóbbi a nyárádtői Maksai család egyik tagjához kötődik, aki az előremenetel reményében 1773-ban rekatolizált, és Szűz Mária iránti tiszteletből Máriaffyra módosította a nevét. Vagyis a nevek egyre inkább azt mutatják, hogy Búza birtokosai az 1800-as évek második felétől kezdődően nem kizárólag nemesi jogú birtokosok voltak. Az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezést követő kapitalizáció idején ugyanis a földtulajdonosok már nem számolhattak a kötött munkaerővel, a piaccal, és a tőkével vívott küzdelemben a javak nagyon könnyen gazdát cserélhettek. Nem egyszer az úri birtokosokat kiszorították a pénzemberek. Az országos tendenciákkal összhangban Búzában is nőtt az elpazarolt birtokok száma. Ráadásul a birtoktagosítások után – a településen 1869-ben tagosítottak – a vállalkozó kedvűek mozgásteret hirtelen megnőtt, s lehetőséget kaptak a mindent pénzben számoló spekulánsok is.

Régi idők, régi emberek Búzában

1939. évi IV. tá. alapján készített kiadvány.

Loholok-Doboka vármegye
város.

Házassági anyakönyvi kivonat.

Folytatás	A nőlegény		A menyasszony		A házasságkötési tanúk családi és utóneve, lakhelye	Házasságkötési kijelentések, Aláírások	
	A házasságkötés helye és ideje (év, hó, nap)	családi és utóneve, állása (foglalkozás), vallása, születési helye és ideje, lakóhelye	szüleinek családi és utóneve	családi és utóneve, állása (foglalkozás), vallása, születési helye és ideje, lakóhelye			szüleinek családi és utóneve
	1910. máj. 6. napján a székelykeresztúri evangélikus templomban	Stolera János m. n. székelykeresztúr, 1889. aug. 16. Lak: Komperd	Stolera Charlton	Stolera Anna m. n. székelykeresztúr, 1891. máj. 16. Lak: Ruzsa	Stolera Teréz székelykeresztúr, 1888. máj. 16. Lak: Ruzsa	Stolera György Ruzsa Stolera János Ruzsa	Stolera János Ruzsa Stolera Anna Ruzsa Stolera Teréz Ruzsa Stolera János Ruzsa

Utólagos bejegyzések. — Kiigazítások.

Bizonyítom, hogy ez a kivonat a Stolera anyakönyvi kirendelt házassági anyakönyvével tartalmilag megegyezik.

Kelt: 1939. máj. 14.

14. sz. melléklet az A. U. 113. §-hoz. 10. évi évi 12. törvény.

1939. évi IV. tá. értelmében közzétett kiadvány.

Az Erdélyi Református Anyaszentegyház.

KIVONAT

református nemes és szent ekklesia szülöttek és keresztelek Anyakönyvéből.

születési év, hó, nap	Született neve és neme	Törvényes, vagy törvénytelen	Született neve, születési helye, vallása és polgári állása	Született lakóhelye, utca, házszám	Kereszttatyáka és anyak. neve, polgári állása és lakóhelye	Születészn. neve	Keresztelő pap neve	Megjegyzés
1910. máj. 6.	János	örvényes	Stolera János Márton Pastor székelykeresztúr, 1889. aug. 16.	Ruzsa	Stolera Anna székelykeresztúr, 1891. máj. 16. Lak: Ruzsa	Stolera Teréz székelykeresztúr, 1888. máj. 16. Lak: Ruzsa	Stolera György Stolera János	

hivatalosan kiadta: 1939. máj. 14.

református lelkész

Nehéz időkben

Jóllehet Búza minden korban félreesett a nagy forgalmú országutaktól, mégis története során a dúló, fosztogató hadak mindig rátaláltak. A hullámos hátú legelődombok között az ellenséges csapatok, idegen zsoldosok, martalócok sokszor szabadították rá a poklot. A bátorságnak, békeszeretésnek olyankor nem sok jelentősége volt, mert ordítózás, asszony nép sivalkodása közben legfeljebb csak futni vagy meghalni lehetett. Nagy csatákat ugyan nem vívtak a település térségében, de egy-egy prédaéhes armádia átvonulása talán még több szenvedést hozott mindenkor, mint egy tisztességgel megvívott ütközet hozhatott volna. Hiszen menekülni sem nagyon volt hova. Zordon hegyek, óriási sziklák, átjárhatatlan erdők, meredek szakadékok messze estenek Búzától. Így aztán menedéket legfeljebb a környék mocsaraiban, kisebb erdőiben, meg a titokzatosan kanyargó patak völgyek valamelyikében lehetett csak találni.

Kisebbségi torzalkodások, csetepaték, belső viszályok mindennapjai után az első nagy félelem időszaka a XIII. század '40-es éveinek kezdetén érte el Búzákat. 1241-ben ugyanis Eurázsia legnagyobb katonai hatalma, a mongol birodalom, Magyarországra támadt. A főerők Batu kán és Szübetej alvezér vezetésével a Keleti-Beszkidéken át, az orosz kapun (Vereckei-hágón) keresztül nyomult az ország belseje felé. A hatalmas mongol-tatár sereg balszárnya pedig Ögödej nagykan fia, Kadan herceggel az élen, Moldván át tört be Erdélybe. A Radnai-hágón átkelve előbb Radnát, majd Besztercét fölperzselve Kolozsvár felé vette az irányt. Közben egy prédára éhes portyázó csapat átvágott a Mezőségeken, egymás után borultak lángba a belső-mezősegi apró jobbágyfalvak, Földvár, Czege, Feketelak, Búza, valamint a szentgotthárdi kolostor egyaránt tűzben hamvadt el. Az embertelen pusztítás idején Búza lakói az erdőben próbáltak menedéket találni, ám a falu helyén csak üszkös romok maradtak. S az élet hátterét jó ideig csak a gaz és bozót elhatalmasodása jelezte arrafelé.

Persze egyszer-kétszer az is megtörtént, nem a hadak vonultak át Búzára, hanem a búzaiak vonultak hadba. 1437-ben például amikor a jogaiért küzdő erdélyi jobbágyok fegyverrel akarták érvényesíteni igazukat, az alparéti birtokhoz tartozó Bábolna hegyén búzaiak is megjelentek. Sőt a Belső-Szolnok, Doboka és Kolozs vármegyékben lángra kapott felkelés vezetői között egy búzai illetőségű ember is volt. Amikor ugyanis 1437. október 6-án a nemesi hadak és a felkelt parasztok vezetői és küldöttei tárgyalást folytattak, illetve megkötötték az apáti egyezséget, aminek alapján a kolozsmonostori konvent majd 1437. október 10-én kiállította az újabb kiváltságlevelét, az egyezség megkötői kö-

zött jelen volt Blasius Greb de Buza is, vagyis Geréb Balázs Búzából. A véres ütközetek és egyezkedések után azonban a nemesi hadak arattak győzelmet, s megkezdődött a nagy leszámolás. Turóczi János krónikája így szól erről: „végül az előkelők több ütközetben felmorzsolták és legyőzték őket... magukat a királyokat (vezetőket!) halállal büntették, a többiek közül pedig azokat, akik nem tudtak elmenekülni, szemük kitolásával, orruk vagy ajkuk levágásával, kezük megcsonkításával büntették meg...”

Aztán – ha lehet – még zordabb idők követték egymást. A Magyar Királyság az 1400-as évek vége felé egyre mélyebb válságba sodródott, majd 1526-ban bekövetkezett az országszakadás. Előbb kettő, majd három részre töredezett a történelmi Magyarország. A szétszakadt haza keleti tájain, Erdélyben, egy új államalakulat kezdett formálódni, hogy megmentse a jövőnek a magyar nemzeti állameszmét. S közben rengeteg egymásnak feszülés, hatalmaskodás, alkudozás és belháború nehezítette a két tűz – a Habsburg-hatalom és a Török Birodalom – közé szorult országot. Ráadásul a román vajdák, mint a török vazallusai, sztambuli utasításra nem egyszer dúlták végig a keleti országrészt. Petru Rares 1527-1546. között megszakításokkal Moldva fejedelme, akinek Szapolyai János, a keleti király, Bálványos várát, Besztercét, Küküllő várát, sőt a radnai uradalmat is odaajándékozta, az 1540-es években többször becsapott Erdélybe. Rabolva, fosztogatva vonult ide-oda Erdélyben, s nem kis büszkeséggel jelentette ki: „karddal foglaltam el Erdélyt, s nem adom senkinek, sem Ferdinand királynak, sem másnak...”. A vajda egyik betörése alkalmával, 1545-ben, Búzát is elérte. A települést kirabolta és felégette. Búza akkoriban már vásártartási joggal bíró jelentős mezőváros volt, s Feketelakkal és Czentével egyetemben a Csákyak birtokolták. A pusztítást talán még ki sem heverte, amikor 1551 nyarán Giovanni Battista Castaldo olasz katona vezetésével Habsburg zsoldos sereg jelent meg Erdélyben, amely városok kifosztásával, felgyújtásával növelte amúgy is rossz hírét. És kisebb-nagyobb szünetekkel dúlt a hadakozás. Jóllehet nem Búzát, hanem Szamosújvárt is megszállták a császári zsoldosok, s a környék az 1556-os ostrom idején szenvedett súlyos károkat.

Közben a középkori Magyarország keletre szorult maradványa, Erdély, önállóságának gondolata lassan gyökeret vert a közgondolkodásban, s az 1500-as évek második felében eltelt 25 év háború nélkül. A század végén azonban megint fellángoltak a harcok. A tizenöt éves háború idején, Erdély földjén megint nem volt béke. Báthori Zsigmond, Vitéz Mihály, Giorgio Basta katonái járták a vitustáncot, miközben török oldalról tatár martalócok szívták a kicsinyke Erdély véréét. Basta császári generális rosszul fizetett zsoldosai élén

1600 szeptemberében lépett a fejedelemség területére. És megkezdődött az értelmetlen vérengzések és rémtettek sora. Krausz György szász krónikáiról így írt erről: „Básta olyan sebesen ment Erdélynek, hogy előbb látták meg, mintsem hallhattak volna róla; váratlanul rajtaütött a népen, ahol csak érte, úgyhogy a kegyetlensége elől nem tudott elmenekülni. Katonái olyan embertelen zsarnokság alatt tartottak öreget, fiataalt, férfit, nőt egyaránt, úgy gyilkoltak, raboltak, gyújtogattak, hogy leírhatatlan. Még a csecsemőket sem kímélték, anyák karjai közül és kebléről tépték le őket, csapták a földhöz, szúrták és vágták szét keservesen; feltűzték őket a kerítésekre s mellettük ölték meg szüleiket...” Enyed Pál pedig emígyen tudósított: „Föld népe szorult erdőkebelbe, havasokba, hegyekbe... erdőben is felkeresék őket, nagy kegyetlenséget rajtok tésznek, sokakat tüzzel égettetnek meg, sokaknak fejét megtekerik, hogy a szemek a fejkéből kiomlott... szíjjat metszetenek játékból soknak a hátokból – azt ők nevezték szártekerő szíjnak; sokat hajoknál fogva felakasztottak, szalma-tüzet raktanak reájok. Mint éltenek az asszonyember-rendel, nem mondom meg, mert én magam nagy gyalázatnak tartom...”. Természetesen a Habsburg–császár nevében tevékenykedő Basta hadai a Mezőségeket is felpredálták. Adatok vannak rá, hogy Omboztelke teljesen kipusztult, Katona és Mezősályi úgyszintén, Mezőszaván és Kispulyonban pedig alig maradt öt-öt fő lézengő család. Sorsát Búza sem kerülhette el. 1602-ben megrohanták a zsoldosok, s lakóit felkoncolták. Magát a települést kirabolták és felgyújtották. Mindössze négy lélek és öt ház élte túl a veszedelmet.

És alig telt el tíz esztendő már megint hadak nyomultak be a Mezőségekre. Báthori Gábor fejedelmén akarván bosszút venni 1613-ban törökök és tatárok jelentek meg, hogy „a fejedelem üzése ürügyével az egész Mezőségeket mind elrablá és felnyalábolá, égeté s haza mene a rabbal” (ETA I.115). Állítólag több mint huszonezzer embert fűztek rabszíjra. Volt-e közöttük búzai, nem tudni. De azt igen, hogy Búza egyik birtokosa, Csáky István fia, László látva, hogy a Búzában levő embereiben sok fogyatkozás esett, a hódoltságban lévő jószágaiból embereket hozta, és azokat megtelepíté Búzában. Sőt egy másik birtokos, Szentpáli János is szállítatott román jobbágyokat Feketelakra, Czentére, Budatelkére és a búzai részbirtokára is.

Aztán Bethlen Gábor uralma viszonylagos nyugalmat hozott. A portyázó hadviseléstől és a beháborúktól nem kellett tartani sem az ő idejében, sem öreg Rákóczi György idején. Viszont 1628-36 és 1640-47 között pestisjárványok jöttek, amelyek alaposan megtizedelték a mezőségi településeket. Úgyhogy egyes vélekedések szerint / lásd Demény 1977. II. fejezet, Kondrád 1996.20

/ a Mezőség magyar népsége a XVII. században szinte 90-100 %-ban kipusztult. Ám mint tűzben a fönix madár az apró mezősegi falvak és mezővárosok, mindig újraéledtek. Búzában is 1643-ban a feljegyzések szerint a református templomban két harang szölongatta a magyarokat templomba. Igaz a nagyobbik a Gorboiaké volt tulajdonjogilag, mert öntésére ők adományoztak hat forintot. De volt saját papjuk is. 1632-ben Vízaknai Jeremiás, 1656-ban Zabolai István, majd pedig 1690-ben Enyedi Mihály személyében. Ámbár a század közepén megint nagy vihar söpört végig Búza környékén. 1657-1661 között több büntető hadjárat szántott végig az Erdélyi fejedelemség területén. Újra török, tatár, kozák, román hadak dúltak és fosztogattak. A török szultán ugyanis nem tudta elfogadni, hogy az éppen regnáló fejedelem, II. Rákóczi György lengyel nagyhatalmi álmokat szövögetett. Ezért megrendszabályozandó oszmán seregek és irreguláris tatár csapatok lepték el Erdélyt. Ugyanakkor a fejedelmi trón körül II. Rákóczi György, Kemény János és Barcsai Ákos járta az ördögtáncot. Fejedelmek és ellenfejedelmek tépték egymást egy nem létező hatalomért. És a Mezőség, s benne maga Búza megint „fölszánt világ lett”. Az 1660 novemberében zajlott történésekről a kortárs Bethlen János 1663-ban Nagyszébenben megjelent *Rerum Transylvanicarum* IV. c. művében a következőképpen számolt be: „Kemény János, ki nem kevésbé támaszkodott a csikiak, sepsiek, kézdiak és orbaiak titkos biztatására, rávették hogy siessen megtámadni a készületlen Barcsai fejedelmet. Barcsai Gáspár (a fejedelem testvére) legyőzésére előreküldte néhány csapattal Szentpáli János erdélyi száműzöttet, maga pedig elment, hogy elfogja a dragonyosokat és Barcsai fejedelem oláh lovasait, akik akkor egy Búza nevű faluban voltak megszállva. Mindkettőre rámosolygott a szerencse. Barcsai Gáspárt ugyanis, akit mindössze három emberével együtt ostromoltak előbb említett kúriájában, (Barcsai Gáspár a testvérétől kapott örményesi udvarházban ütött szállást) kevéssel sok ellen folytatott körülbelül két órás bátor ellenállás után megölték.

Az oláh lovasok, akik elmondottuk, hogy a dragonyosokkal együtt egy Buza nevű faluban voltak szálláson, sokat elvesztvén maguk közül, futásban kerestek menedéket. A dragonyosok egy csapatban egyesülve egy ideig még védekeztek, de végül is megadták magukat Kemény Jánosnak...”. Természetesen a búzai csata nem tartozott a világrengető nagy ütközetek közé, de el lehet képzelni, hogy mit jelentett a helyi lakosok számára Barcsai Gáspár körülbelül 1200 zsoldos katonája, akik bekvártélyoztak hozzájuk. Mellesleg 1661. április 23-án a beszercei országgyűlés kimondta, hogy Erdély nem része többé a Portának, s a Habsburg-hatalom alá helyezi magát. Ennek dacára 1661-ben Ali

temesvári török basa fegyveres parancsa ültetett – Apafi Mihály személyében – új fejedelmet Erdély trónjára. Szóval dúlt a háború tovább, s futott és menekült, ki merre tudott. A kortársak véleménye szerint 1657-től az 1680-as évek elejéig Kolozs, Doboka, Belső- és Közép Szolnok, illetve Kraszna megyében mintegy hetvenezer ember esett áldozatul. 1664. január 31. és február 24. között ülésező nagysinkai országgyűlésen nem véletlenül hangzott el: „ez az öt vármegye Várad megvétele előtt és után néhány esztendőök leforgása alatt úgy elpusztult volt, hogy öt-hat mérföldnyire is egy faluban egy kunyhó sem volt, egy ember nem lakott, elraboltattak, levágattak és a dög miatt elhaltak... szegénységink pedig nagyobbára éhenhalásra jutottak...”.

1661-ben a török hadak persze a Mezőséget is legnagyobb részt elpusztították. Egy ismeretlen szerző korabeli, hosszú lélegzetű históriás éneke a 25. versszakában így szólt erről: „Jó marha tartó Mezőség / Hová lett róllad a zöldség / Rajtad régen volt nagy bőség / Majd el fogy rólad a kösség /”. A 361 strófából álló ének keveredve a kiéneklő verstípussal Búzáról ugyan nem tesz említést, de a megnevezett települések alapján elképzelhető, hogy mi volt a sorsa Búzának is. Ráadásul 1671-72-ben a török-lengyel háború idején Moldvából a Kárpátok hegyszorosain át nyugatra menekülő moldvai románok jelentek meg, s mint kóborló elemek a mezőségi falvakat is ellepték. És a megpróbáltatásoknak nem volt vége. A század végén német hadak, Thököly-katonák és török, tatár beütések egyaránt fémjelezték Erdély életét.

A kortárs Vass György, aki mellesleg Búza közelében Czegén élt többek között naplójában 1686 decemberében így írt erről az időszakról: „ezen 1686 esztendőben 12 Maji jött bé Erdélyben és szállott Bonczidához az német császárnak Scaifenberg (= Scherffenberg) generálissága alatt való armádája. Ez esztendőben egyfelől a német had, másfelől mi magunk táborozásunkkal rontottuk mind magunkat, mind az szegény igyefogyott hazát”. Majd így folytatta: „14,15,16,17 (Maji) Csak alá s fel jártak itt körülöttünk az labanczok... már tovább mi lészen, isten tudja... 26,27,28,29,30 (Maji) Itt a körülvaló erdőkrül sok marhákat hajtottak el az labanczok... 6 Augusti hajnal előtt ezer német s ezer magyar reánk ütének, sok károkot tévén; az falubelieket és abban levő futott népet csaknem mind levágták, nem választván ki sem asszonyembert, sem leányt, sem kicsiny gyermeket, úgy annyira, hogy pogánytúl is pogányság lött volna azt cselekedni, az mit cselekedtek; sok marhát is hajtottak el...”. Magát Búzákat ugyan ez esztendőben a katonák nem prédálták föl, de az ellátásukra kirendelt adók summája felért egy fosztogatással. Hiszen a németek ellátása miatt „minden kapura flor. 200, két negyvenes bort, négy vágó marhát, búzákat

metr.60, zabot metr.80” és több szekér szénát vetettek ki. Tulajdonképpen a Habsburg hadsereg tartásának terhe, ember- és lóporció formájában most nehezedett rá igazán Búzára, hiszen a főhadbiztosság Búzáat is téli kvártély-helyek közé sorolta. S hogy ebbéli minőségben működött is éppen Vass György egyik naplóbejegyzése igazolja. Vass grófot ugyanis 1690 áprilisában „a besztercei stációban lévő Staremberg generál regimentjének commissáriusává rendelték ki”, s innentől mint hadibiztos látogatta a szálláshelyeket. Ezzel kapcsolatban diáriumába 1695-ben a következőket jegyezte: „24 Novembris az gubernium parancsolatjából mentem az német vitézek stációinak investigálására, és ebédre mentem Somborra, onnét ebéd után az kapitánnyal Mányikba, onnét estére Buzában. 25. Buzában a szállásokat eljárván, Csáki István uram ő nagysága ebédre bennünket felhívatván, el nem bocsátott az nap”. Közben 1690-ben Moldva felől inkább tatár mint török csapatok nyomultak be a Mezőség területére. Dúltak, fosztogattak, s Búzáat teljesen felégették. S a gyötrelmek csak fokozódtak, mert 1690-ben egy természeti katasztrófa is elérte a Mezőséget. A kortárs krónikaíró, Cserei Mihály így írt erről: „Számptalan sáskák jöttek be Erdélybe Moldovából kihatának Erdélyben mindenüvé, és megbecsülhetetlen károkát tőnek mind a szénafüvekben, vetésekben, gyümölcsfákban”. Mindez együttesen odavezetett, hogy a Mezőségben „a magyar életnek csak gyenge fénye pislákol”. Magában Búzában 1700-ban mindössze 39 jobbágy és 2 zsellér lakott, s 39 lakóház állott. Egyes vélekedések szerint (lásd Mak-kai L. tanulmányát) a Mezőségen az 1700-as évek elején nagyfokú kóborlás folyt. Az ide-oda hullámzó bevándorló moldvaiak tömegében pedig mindegyre háttérbe szorult a magyarság.

Aztán az 1700-as évek első évtizede, a kuruc-labanc harcok megint csak a pusztulást hozták. II. Rákóczi Ferenc fejedelem kurucái több helyen is csatába keveredtek a Mezőségen. A bonchidai réten, Báréban, majd Pata mellett, s hadak rohanták meg Széket, illetve Búzáat is. Utóbbiról Wesselényi István, aki a Gubernium megbízásából 1705 őszén tájékozódni indult, naplójában a következő feljegyzés maradt: „Mindezek után osztán Búzába menék, és ott találám az úr velem lévő szolgáját és a ménest is, melyet Rákóczi uram consiliuma egy más labanc juaresibül congeráltak volt. Holott is őket számba vévén és szőrin felíratván, meg is bélyegeztetem őket. Mikor pedig ott is ami kevés gabona vala, azokat felíratván, minthogy egyebet nem is hagytanak vala a kurocok, a tisztet is béeskettetem, aki a kurucok idejében gondviselő volt. A Csáki István uram részére való gabonát is felíratám, minthogy maga elment vala a kurocokkal, hogyha az Úr nevezeti alatt megtarthatnám a confiscatoroktól. Aznap

és másnap pedig ott mulatván, este mikor már béalkonyodott vala, jövének fel parasztemberek, akik referálák, hogy egy nagy sereg jött be a faluba mind magyar köntösben és magyarul is beszélének, de nem tudják, hogy kurucok-é vagy rácok. Melyen mi megütközvén, mivelhogy a kurucoknak inkább vala hírek, mint a rácoknak, azért a nyergeket hamar felrakatván és hátul a boronákat kihányván kiállánk az udvarból a mező felé, addig amig bizonyosan megtudók valami cigányoktól, kiknek lovakat vötték el az úton, hogy rácok valának. Kikhez is leküldvén az úr szolgáját, a generális passusával, hát az hadnagyok igen emberséges ember lévén, meg sem nézte, nem kételkedvén, hogy jámbor emberek nem volnánk, azért csak lecsilapodánk és ők is a faluban el nem oszolván, éjfél után elindulának Kolozsvár felé, kik is a Montecelli regimentjéből commandéroztattanak Kolozsváron. Másnap pedig reggel elindulván az úr szolgájával együtt Kékesre, holott is hasonló pusztaságot találván, mint egyebütt, ezt a siralmas óesztendő Istén akaratjából elvégezvén Kékesen”.

Nyilvánvaló, hogy a császári zsoldban lévő szerb, azaz rác katonák, a Rákóczi-szabadságharc második esztendejében nem húztak ujjat a Habsburg-hűségben lévő Wesselényivel, ám hogy fosztogattak, raboltak az is egyértelmű. Hiszen „a cigányoktól a lovakat vették el”. Természetesen az is igaz, hogy a kurucok sem riadtak vissza a rablástól. A szintén kortárs Cserei Mihály, aki meglehetősen labanc érzelmű volt, históriájában elsősorban a rebellisek pusztításait örökítette meg: „Rettenetes bódulás vala Erdélyben minden felől. Az urak, főemberek, nemesek cselédestől szekerekre rakodván, futottak, szaladtanak a közel való várakban, városokban. Többire minden jovok, kivált gabonájok, marhájok kinn maradván, és azokat sok tolvaj kurocok mind elpraedálván úgyannyira, hogy sok becsületes urak, főemberek, nemesemberek minden jovoktól megfosztván éppen koldulásra jutának... Valának híres tolvaj kapitányok Pekri mellett, mint Nyúzó, Dragul rác kapitány, ki németek közül szökött vala a kurocok köziben... s többek hasonlók, ezek széltiben fogták Erdélyt, úgy praedálták a szegénységet... Nyúzó itt tekerge a Mezőségen egy darabig, s Madarasnál le is vágata a németekben, kik egynehányan százan portára mentenek vala...”.

Vagyis a Mezőség, s benne maga Búza térsége is, a Rákóczi-szabadság harc egymást követő éveiben is a hadak vonulásának szomorú színtere volt. Azonban a fegyver szerzte megpróbáltatások mellett az 1700-as évek kezdetén rendkívül kedvezőtlen időjárással, sőt újabb pestisjárványokkal is meg kellett küzdeni. Hallatlan és rendkívül való hidegek, majd aszályok követték egymást megfűszerezve sáskajárással és marhavésszel.

Közben 1717-ben még szembe kellett nézni egy újabb, egyben immáron utolsó tatárbetöréssel is. A folyó év augusztusában ugyanis rövid időre ugyan, de a törökországi Rákóczi-emigráció terveivel összefüggésben török-tatár-moldvai és részben kuruc hadak érkeztek Erdélybe, s egy újabb rémséges időszak hárult megint a mezőségi népeség nyakára. Széket például augusztus 24-én dúlták fel, s hurcolták magukkal a rabul ejtett lakosságot. Természetesen a maguk után csak rossz hírt hagyó csapatok Búzát is kifosztották. S ennyi balszerencse után tényleg csoda, hogy 1721-ben a hivatalos összeírás szerint 13 jobbágy, 4 zsellér, 4 kóborló és 12 udvari cseléd lakta a települést 29 házastelken. A nehéz idők után 50 ökörrel, 40 tehénnel, 27 bornyúval, 10 lóval, 73 juhval, 32 disznóval és 9 méhkassal bírtak. Az összeírók persze azt is feljegyezték, hogy „el van pusztulva 26 ház”.

Jóllehet a következő évtizedekben Búzát elkerülték a hadak, a veszteséget kiheverni azonban nem nagyon tudta. 1750-ben is csak 68 jobbágy lakta 47 telken 55 házban, s 27 zsellér ugyanennyi telkes házban, illetve 3 olyan zsellér, akiknek csak háza volt, minden külsőség nélkül. No és 10 kóborló is fémjelezte a település életét. Ezen utóbbiaknak gyakorlatilag semmijük sem volt. Ugyanakkor a község őszi és tavaszi gabonája tisztán, a szénája bőven és jól termett. Tüzelésre való erdeje volt. S határa, mely völgyből tekintve észak, kelet, dél és nyugati irányban terült el, többnyire jó fekete földet tartalmazott, amely trágyázás nélkül is termést hozott. 1721-ben például „termő földje 474 s terméketlen 225 köböl férő. Elvetettek 46 köböl őszi, 14 köböl tavaszi gabonát, s termett 410 kal. búza, árpa, zab 85. kal, kender, van 7½ véka törökbúza vetése, szénája 428 szekérrel, 29 kapásra való szőlője 119 veder bort adott”. Ugyanebben az esztendőben 329 Ft adót fizetett az államnak. Az élet újjászervezése lám megint győzedelmeskedett. Csakhogy az igazsághoz az is hozzátartozott, hogy annyi nyomorúság után ez a Búza etnikailag már nem egészen volt azonos egykori önmagával. A többször felperzselt településre a zavaros idők után mindannyiszor újult erővel települt be a románság. Egy részük a hegyekből költözött be, más részük meg azon falvakból szökött, ahová korábbi évtizedekben, századokban a magyar földesurak telepítették őket. Az egyesült görög hitet vallóknak így aztán a XVII. század második felétől már fatemploma is állt a község keleti felében, amit 1767-ben Kozma Tódor pénzügyi támogatásával meg is újítottak. Ő maga 1781-ben egy új harangot is öntetett a búzai román templom számára. Gondolván, hogy a „Rex Gloriam Veni cum Aeternam Pace Jesu Anno 1718” feliratú harang mellett az egyre népesedő

román lakosságot egy nagyobb harang is szólongassa. És nem telt el újabb száz esztendő Búzában már a románság került többségi helyzetbe.

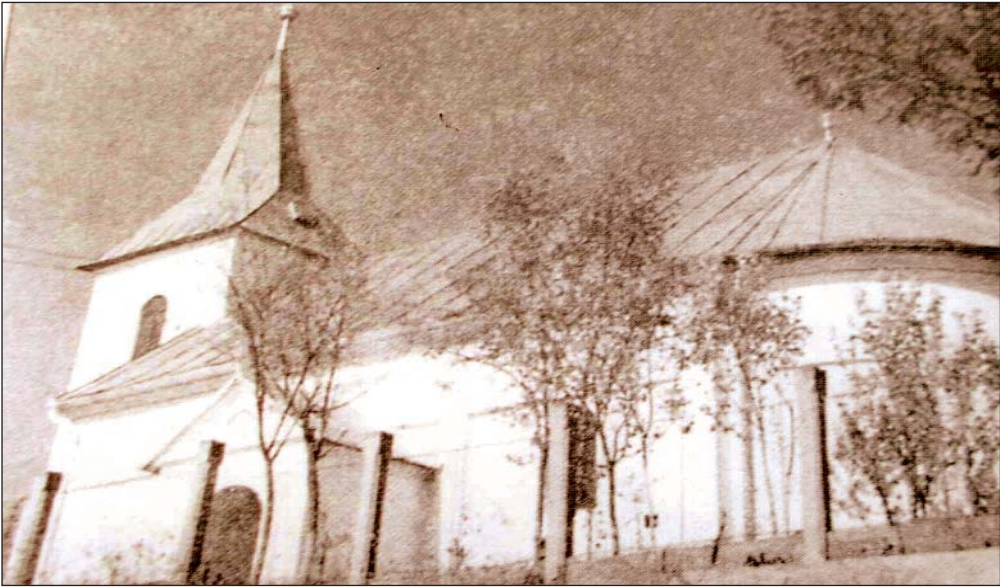
S jött 1848-49. minden örömeivel és bánatával. 1848 szeptemberében a románok második balázsfalvi gyűlése kinyilvánította, hogy nem fogadja el sem a magyar felelős kormányt, sem Magyarország és Erdély unióját. Elfogadás helyett mozgósításba és fegyverkezésbe kezdtek. Erdélyt mindjárt 15 prefektúrára osztották, s prefektúránként egy-egy katonai légió felállításán szorgoskodtak. A szervezkedés a Mezőséget, Búza környékét is elérte. A Mezőségen kilenc tribunátust alakítottak ki, s Báréban egy román katonai tábornokot létesítettek. Ugyanakkor a magyarok a mezőségi falvakban csak vontatottan kezdték a nemzetőrséget felállítani, melynek „a személyes és vagyonbátorság, a közcsend, a belbiztonság biztosítása” lett volna a feladata. Igaz, 1848. október 13-án Bethlen Gergely gróf vezetésével a báréi román katonai tábornok egy magyar lovas csapat felszámolta, de a véres nemzetiségi összecsapások, villongások nem kerültek el Búza szűkebb vagy tágabb környezetét sem. Elég csak a választói, bonchidai vagy szentgotthárdi történésekre utalni. Ráadásul jöttek-mentek körülötte a hadak. Hadi esemény ugyan közvetlenül Búza területéhez nem kötődött. Térben legközelebb hozzá 1849 augusztusában Grotenhjelm orosz tábornok kozákjai Mocsról kiindulva Kalyán térségében vívtak egy kisebb ütközetet 50 magyar halottal és 35 magyar fogoly ejtésével. Viszont Kádár József: Belső-Szolnok és Doboka megye története 1848-1849. című Désen 1890-ben megjelent könyve arról is tájékoztat, hogy miután a Grotenhjelm orosz hadoszlop 1849-ben benyomult Erdélybe, a románok civil magyar lakosokat szedtek össze a Mezőségen, s azokat az orosz táborba szállították túszként. Állítólag az oroszok ezeket később szabadon engedték, a románok túlbuzgóságát meg 50-60 botütéssel köszönték meg. A túszyok között talán búzaiak is voltak. Mindenesetre az tény, hogy Barnitiu híres kiáltványa, melyet a falvak román papjai, tanítói adtak egyik faluból a másikba, Búzába is eljutott, s a vegyes lakosságú településen rányomta bélyegét a közhangulatra. A kiáltvány így szólt: „a szabadság édes szava zeng ma minden városon, és holnap már a falvakon is zengeni fog. A holt népek feltámadásának napja ez a mai! Halljátok hát, románok: politikailag ti halottak voltatok eddig, az ország törvényei politikailag csak a magyarokat ismerik el élőknek, más nemzetet nem. Ti pedig, több mint egymillió háromezrezer román, nem léteztek mint nemzet. Ismétlem, testvérek! ma van jogaink feltámadásának napja. Mozdítsuk hát el a sírtól a követ, old-

juk meg a román nemzetet ezer éve gúzsba tartó kötelékeket, hogy keljen ki sírjából és örök életet éljen...”. A jobbágyfelszabadítás ugyan a búzai románokat is elérte, de tény, hogy bizalmatlanul figyelték az eseményeket. Elégedetlenség és tájékozatlanság, lármázásra szolgáló valós vagy vélt sérelem akadt. Úgymond Vay Miklós királyi biztos találó megjegyzése Erdélyre, Búzára is nagyon illett: „nagyobb baj sehol nincs – kisebb mindenfelé”.

Az emlékek útjain

Hajléka Istennek, hajléka embernek

Az egykori református templom

A hogy fellegekből aláhull az eső, levélről leperreg a harmat olyan természetességgel van szüksége az istenhívő embernek az egyházra. Történelmi zűrzavarban, erkölcsi vákuumban ugyanis isten kegyelméből az egyház segítheti a megmaradást vagy munkálja ki az újrakezdést. Mivel jövőt remélni csak Isten oltalmazó karjaiban volt lehetséges mindig és mindenkor, így magától értetődő, hogy az igazi boldogság útja Búzában is a szoros kapun és keskeny úton vezetett. Ennélfogva már a település születésének kezdeti időszakában kibontakozott az egyházi élet. Legkorábban persze a római katolikus egyházi élet vette kezdetét. 1318-ban már állt Búzában a Szent György tiszteletére emelt római katolikus kőtemplom. Sőt népes gyülekezet is tartozhatott a templomhoz, mert 1332-ben az eklézsia papja, akit melleleg Kozmának hívtak, a pápai tizedjegyzék szerint tekintélyes összeget fizetett. Konkrétan 60 dénárt, majd 4 garast és 22 banálist, 13 liliomos és 9 kis banálist. Csak viszonyításként jegyezzük meg: a jelzett időben Doboka papja 40 dénárt fizetett, Bonchidáé 60 dénárt, Czegéé 18 dénárt, a feketelaki pap 2 dénárt, a gyekei 16 dénárt, a noszolyi pap pedig 1 garast és 13 montan dénárt. A lelki építkezést nagyban segítette, hogy Kozma plébános helyben lakott. Természetesen a Szt. György templom egyszerű falusi egyházi építmény lehetett torony nélkül. Építői nem

díszességre törekedtek, hanem arra, hogy az épület megfeleljen a rendeltetésének. Valószínűleg a téralakításában a kétsejtű térfűzés érvényesült. Vagyis a téglalap alakú templomhajóhoz egy egyenes vagy félkörívvel záródó szentély társult, s a templomteret lapos mennyezet fedte. A templom 1492-ben is a római katolikusokat szolgálta, ebben az évben ugyanis egy Gergely nevű káplán kérte Búzából a felszentelését. Miután azonban a reformatori eszmék elérték Erdélyt, sőt az 1500-as évek közepén a fejedelmi kormányzat is antitrinitárius befolyás alatt állott, Búzában unitárius egyházközség alakult. Bár a reformáció kezdetén a tiszta katolikus település előbb a lutheri, majd a helvét irányzatot követte. Az irányzatok polarizálódása időszakában a politikai körülmények, a patrónusi támogatások és egyéb tényezők együttállása következtében végül is a református egyház győzedelmeskedett. A búzai eklézsia születését azonban pillanatfelvétel-szerűen nem lehet egyetlen konkrét dátumhoz kötni. Ami viszont bizonyos, 1622-ben az összeírások református templomról, illetve pap-mesteri házastelekről beszélnek a településen. A templom azonban nem azonos a korábbi római katolikus kőtemplommal, mert a forrás fatemplomot emleget. Valószínűleg amikor 1599-1604 között iszonyatos pusztítások sújtották a térséget, a kőtemplom lerombolódott, s a megfogyatkozott lakosság erejéből csak fatemplomra futotta. Mindazonáltal 1632-ben már Vízaknai Jeremiás személyében név szerint ismert az első ev.ref. lelkipásztor is, aki számára 1643-ban pap és iskolamesteri díjlevelet is kiállítottak. Ugyanebben az esztendőben feljegyezték, hogy az egyházközség az úrvacsora kiszolgáltatásához rendelkezett egy aranyozott ezüst talpas pohárral, egy cinkkannával, egy keresztelő edénnyel és tányérral és egy úrasztali terítővel és kendővel. Állítólag két harangja is volt az eklézsianak, s ezek közül a nagyobbikat a gorboiak öntették 6 Ft ellenében. Arról viszont nem szólnak a források, hogy harangláb vagy torony volt-e. Viszont az egyház összes vagyona 2 db rétből állt. A templom körül temető helyezkedett el, ahol a XIX. sz. közepén még fellelhető volt egy 1636. esztendőt idéző síremlék. A kőből készített sírjelen egy női alak által tartott címer volt látható, amely egy hármasként tartó kart ábrázolt. A sírkő felirata szerint „IT FEKSZIK AZ VRBEN BODOGUL ELHVVT MOLOCZ MIHALI. IDEIÉNEK 70 EZTENDEOS KORABAN 1636 EZTENDEOBEN X. AVGVSTI”.

Maga a református gyülekezet ebben az időben különösebben nem lehetett nagy létszámú, hiszen a már említett történelmi katasztrófák, illetve az 1628-36, valamint az 1640-47 közötti pestises évek a lakosságot ugyancsak meggritkították. Egyes vélekedések szerint a térség, a Mezőség közelebbi és

Illusztráció

távolabbi területe a népesség 75%-át veszítette el. Az újratelepítés ugyan Bethlen Gábor idején felerősödött, de ez kevésbé emelte a magyar nyelvűek számát, hiszen főként a Máramarosból és a Vajdaságokból érkeztek betelepülők nagy számban. Ráadásul az 1600-as évek Bethlen Gábor fejedelemsége után, új kihívásokat hozott a reformátusság számára. A vallásháborúktól terhelt Európában a magyar reformátusok a fennmaradásért, a törvényes elismerésért kellett küzdeniük. S miután a XVII. sz. második felében az erdélyi fejedelemség lehanyatlott, a magyar reformátusok meglehetősen kiszolgáltatott helyzetbe kerültek Erdélyben is.

A búzai református lelkipásztornak és az iskolamesternek például a helyi nemes, a Csáky család, a dézsma kiadásában többször is akadékoskodott. A javadalom csorbíthatatlan folyósítása körül még a következő században is gondok voltak. 1807-ben br. Jósika Mózesné és gr. Bethlen Ádámné a lelkésznek kiadták a törvényes részt, viszont az utódaik folyamatosan megtagadták. Végül is csak 1863-ban rendeződött ez a dolog, amikor a református egyházközség részére megítélték a dézsmakárpótlást. Egyébként a búzai eklézsia a kezdetektől nem tartozott a tehetős, gazdag egyházközségek közé. A foghíjas összeírások szerint

1622-ben egy pap-mesteri házastelek és 2 db rét

1643-ban öt db rét és a pap-mesteri telek

1754-ben hat db szántó (15 köből vetésre való), öt db rét (22 szekér szénát terem), egy db erdő és 175 Ft kamatra adva

1830-ban az előbb felsorolt vagyon mellett három zsellérház

1870-ben 60 kat. hold 750 négyszögöl szántó, 17 és fél hold erdő képezte a tulajdonát. Pártfogói, támogatói közül br. Kemény Zsigmondné született gr. Teleki Juliannát kell megemlíteni a múltból, aki 1807-ben 500 Ft-s alapítványt tett a mindenkori lelkészfizetés pótlására, illetve lovag hetei Bakó Károlyt, aki 1864 körül 1000 Ft-os alapítványt tett az egyházközség javára. Mellesleg ő szorgalmazta azt is, hogy a millennium évében a község főterén, a református templom közelében egy feliratos emlékoszlopot helyezzenek el a következő felirattal: „1896. év. Magyarország ezeréves fennállásának emlékére emelte Búza község hazafias közönsége”. Valamint az ő kezdeményezésére ültették 1899 tavaszán a köoszlop köré az úgynevezett Erzsébet-fákat Sissi királyné emlékére. Az egyre terebélyesedő Erzsébet-fák lombkoronája azonban már nem a hajdani, az 1622. évi összeírásokban szereplő fatemplomnak vetettek árnyékot, hanem egy új kőtemplomnak. Az idő előrehaladta ugyanis változásokat hozott a búzai eklézsia történetében is. A gyülekezet népessége és a történelmi körülmények változása következtében az egyházközség mint anyaegyház a XVIII. sz. közepén építkezésbe kezdett. 1766-ban egy új fatemplomot épített, s a kormányshatóság engedélyével egy kőtoronyt is. Megtehetette, hiszen ebben az esztendőben az ev. ref. lelkek száma 206 fő volt 94 férfi, 112 nő megoszlásban. És a Habsburg-hatalom abszolutisztikus jellege is hanyatlóban volt, minek következtében a reformátusság nagyobb mozgásteret kapott. Országszerte templomok kezdtek épülni. Az új templom azonban viszonylag hamar romladozásnak indult. 1808-ban már nagyobb javításokat kellett rajta végeztetni. 1830-ban ugyan még állt, de az atyafiak egyre inkább afelé hajlottak, hogy ajánlatosabb új kőtemplomot építeni, mint újíttatni a régit. Így aztán 1873-ban megépítették az újat, egybekapcsolva az 1766. évi kőtoronnyal.

Az új templomot ismeretlen tervező elképzelései szerint építették. Megépítése nem a művészi szépséget volt hivatott reprezentálni, hanem lelki otthont teremtett egy számban szépen gyarapodó közösség számára. Az építkezést megelőző esztendőben a református hívek száma ugyanis már elérte a 400 főt. 1857-ben például, amikor a település összlakossága 1423 lelket számlált, 28 római katolikus, 3 örmény katolikus, 886 görögkatolikus, 2 unitárius, 8 zsidó megoszlásban, a helvét hitvallású reformátusok 496-an voltak Búzában.

Az új Isten-hajlékot a tisztaság egyszerűsége jellemezte. Önálló, egyedi stílust

nem képviselve, minden fennköltségtől mentesen mégis településképet meghatározó építmény lett. Helyét nem az utcakép, vagy a településrendezés szabta meg, hanem a természeti adottságok. Az, hogy a település a hajlott hátú dombok között egy keletre nyíló völgy kebelében helyezkedett el elszórt házzal az északról délnek hajló domboldalakon. Általános szokás és gyakorlat szerint a templom keletelt volt, vagyis kelet-nyugat tájolású. Alaprajza hosszított négyszög formát mutatott egyhajós szerkezettel. A főbejáratot a torony alatt, a nyugati oldalon helyezték el, illetve a déli oldalon a falsíkból kiugró kapuházon, portikuson át lehetett bejutni a templomtérbe. Az északi oldalon sem ajtó, sem ablakok nem voltak. A négyszög keleti oldala félkörívben záródott. A berendezés két legfontosabb liturgikus elemét a szószék és az úrasztal képezte. A szószék s mellette jobbról és balról, a két-, illetve ötszemélyes

A református parókia 2004-ben

papiszék a templomtér északi oldalára helyeződött, s a szószék előtt a hajó közepén kapott helyet az úrasztala. A templompadokat pedig úgy helyezték el, hogy a szószék és az úrasztala jól látható legyen, vagyis az igehirdetés irányába fordították őket. Az orgona, melyet 1863-ban készítették a keleti oldalon lévő karzatra került. Az épületet kívül-belül bevakolták, s fehérre bemeszelték. Tetejét zsindelellyel fedték, tornyába pedig két harangot ültettek. Az egyik még 1663-ban készült „Eke Márton, Seres István Anno 1663” felirattal, a másik pedig

1759-ben „Borsos et: And. Eke rest, 1759.6. Maj. B. Ajtai in Nom. P.E. S.S. Curavit temp. past. Steph.” felirattal. Nyilván az építkezés komoly közösségi erőfeszítést igényelt, s talán a vállalt feladat bizonyos vonatkozásokban nagyobb is volt, mint a végrehajtáshoz szükséges erő, mégis még arra is futotta, hogy a paplakot is újjáépítsék. Így aztán nem volt akadálya annak, hogy a lelkésztanító vagy lelkipásztor, akiket a búzaiak mindenkor a lélek, a tudás emberének, az erkölcsi világrend képviselőjének és a hagyományok őrállójának tekintettek, rendezett körülmények között szolgálhasson. Az évek, évszázadok múlásával Isten emberi közül aztán többen megfordultak Búzában. Hosszabb vagy rövidebb ideig a következő személyek pásztorolták a település református népességét:

- Vízaknai Jeremiás: az 1600-as évek kezdetén már Búzában szolgált. 1603-

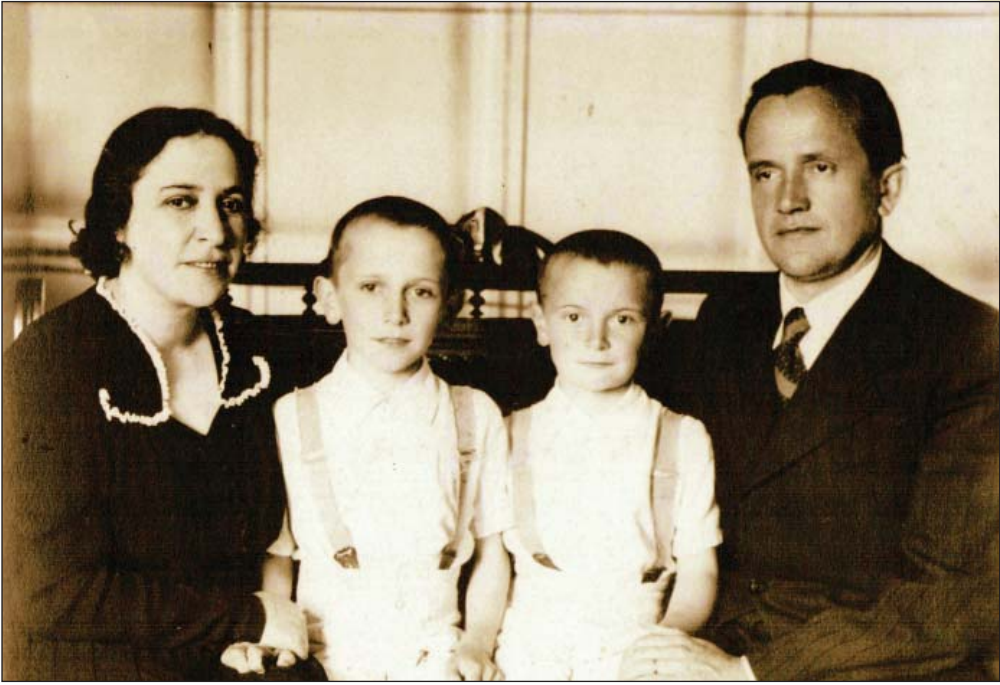

Az egyházmegye lelkészei Búzában, 1932-ben

ban ugyanis ő jegyezte le a Vitézlő Kozárvári Gergely végrendeletét, amit „az Úristen súlyos keze alatt nagy betegségben a halálos ágyában kínlódva” diktált. A Doboka megyei Suky család levéltárában megőrzött testamentum végén a következő megjegyzés olvasható: „(Jegyezve) Vízaknaj Jeremias buzai prédikátor kezével.” Más források 1632-ben is búzai lelkipásztoroként említik.

- Zobolai István: 1656-ban említődik a neve Búzával összefüggésben. Valószínűleg megelőzően árpástói iskolamester volt.

- Enyedi Mihály: 1690-ben tesznek róla említést Búzával kapcsolatban.

Czirmay Zoltán lelkipásztor és családja, 1942-ben

Konfirmádusok dr. Szabó Bertalan lelkipásztossal

- Kecskeméti István: 1730-ban említik, majd 1770-ben már palatkai prédikátorként kerül szóba.
- Zilahi György: 1747-ben van róla szó, Kölpényből került Búzába.
- Vas Bálint: 1749.
- Ajtai István: 1731-41 között Magyarsámsodon szolgált, majd 1747-től Csittszentivánon. Búzába 1755-ben említődik. Állítólag Búzából Magyarpalatkára került.
- Dálnoki Péter: 1778-ban Búzában tevékenykedett.
- Szentkirályi József: amikor tiszteletes dési Lázár György püspöksége idején Széken zsinatot tartottak 1769. június 24-26-án, Szentkirályit mint akadémistát a szinódus keretében szentelték pappá. 1790-ben búzai lelkipásztor volt.
- Budai András: 1793-ban Búzában szolgált.
- Izsák Farkas: Az 1800-as esztendőkből 1811-ig pásztorolta Búzát.
- Görgényi Csizsár vagy Császár József: Székről került a búzai eklézsia élére énekotató rektorként 1811-ben.
- Ilyés Sámuel: szolgálata 1816-ban kezdődött Búzában.

Konfirmádusok Nagy Arnold lelkipásztorral, 1986-ban

Nagy Arnold és felesége búzai hittanosokkal

- Dobozi József: lelkésztanítóként 1822-ben kezdte Búza pasztorálását, majd 1840-ben Noszolyba rendelték mint lelkésztanítót.
- Balázs József: 1840-ben került Búzába.
- ifj. Balázs József: 1862-1876 között Búzában szolgált, majd Czegébe helyezték.
- Molnár János: Kályán szolgált, majd 1878-79-ben Búzában.
- Benedek Lajos: 1881-ben említődik Búzában.
- Gáspár János: lelkésztanítóként 1893-ban került Búzába.
- Pataki Dénes: noszolyi lelkésztanító volt korábban.
- Szakács Dénes szolgált 1910-1913 között Búzában.
- Szilágyi József 1925-ben Búzában szolgált.
- Czirmay Zoltán: 1929-1942 között szolgált Búzában. A kézdimartonfalvi születésű lelkipásztor a Kézdivásárhelyen töltött segédlelkései évek után kapta meg a búzai parókiát. 1942-ben Szamosújvárra választották meg. Később a sepsiszentgyörgyi Vártemplom lelkipásztora volt. A hatalom onnan számúzta Kispetribe, ahol nyugdíjazásáig szolgált.
- Balázs Zoltán 1942-1944-ig búzai lelkipásztor.
- dr. Szabó Bertalan, a II. világháború után kezdte szolgálatát Búzában, s mint egy húsz évig tevékenykedett ott.
- Nagy Arnold: az 1931. évi születésű lelkipásztort 1974-ben hívták meg a

búzai eklézsia élére. Korábban 1958-1974 között Zsombor lelkipásztora volt. Felesége Nagyné Sebestyén Éva a búzai állami általános iskola magyar tagozatán tanított. Közben irodalmi műsorokat szerkesztett, diákszínjászó csoportot vezetett.

- Horváth Márta: szolgálata idejére az 1873-ban épített templom már úgy megrongálódott, hogy azt le kellett bontani és helyére, pontosabban mellette egy új templomot kellett felépíteni. Az új templom 2003-2006 között készült el.

- Péntek András: 2009-2016 között, hét esztendőt töltött a búzai eklézsia

Horváth Márta lelkipásztor Czirmay Árpáddal a parókia régi kertjében

élén, előbb kinevezéssel, majd egy év után egyhangú megválasztással. A 12+3 számú presbitériummal és Takács Ferenc kurátorral együttműködve a lebontott régi templom kőtornyát 2011-12-ben megemelték, némileg átépítették, stílusában az új templomhoz igazították. Közben modernizálták, felújították a parókiát és esztétikussá tették a templomkertet.

- Kovács Jankó István: a jelenleg tisztében eljáró lelkipásztor 2016-ban ke-

Az új református templom

rült a búzai református gyülekezet élére. Egyben a Dési Egyházmegye számvevői feladatait is ellátja. Nős, felesége a búzai általános iskolában tanít, s aktívan irányítja a kurátor feleségével közösen a nőszövetségi feladatokat. Maga a lelkipásztor szolgálata homlokterében az igehirdetést tartja legfontosabb teendőjének, de Takács Ferenc kurátorral és a 12+3 fős presbitériummal minden alkalmat megragad a lelki élet fellendítése érdekében. Az egyházmegyei gyermeknap szervezésétől a körzeti presbiteri csendes napokig sokféle alkalmat igyekeznek szervezni.

A búzai lelkipásztorok népes arcképcsarnokában, az általános tendenciáknak

Kovács J. István lelkipásztor prédikál

Templombelső

megfelelően, valamennyi prédikátornak szívügye volt a népiskolázás megteremtése. Többen közülük, különösen a korábbi időkben, okleveles „fitanítói” végzettséggel is bírtak. Maga a búzai protestáns felekezeti iskola viszonylag korán megkezdte működését. A források szerint 1622-ben már fennállt, s ebben az esztendőben a felekezeti tanító fizetése minden házas ember után két-két véka búza volt és egy garas. Az első név szerint ismert búzai református tanító Szécsi János volt. Az első hivatalos iskolamesteri díjlevél pedig 1643-ból származik. Az egykori felekezeti iskola egy aprócska kis épület lehetett. Kádár József: Szolnok-Doboka vármegye nevelés és oktatásügyének története c. művében csak ennyit mondott róla: „a szűk szoba a rektor és családjának is alig volt elégséges, mégis évtizedeken át azt használták iskolaszobának is”. Mások viszont azt is megjegyezték az 1800-as esztendőben a tanítás többször szünetelt benne, s alig járt bele négyöt tanuló. Mindenesetre az 1800-as évek kezdetén, Csomós Áron tanítókodása idején, a tudomány hajdani kis fellelgvára összeomlott. Hogy pontosan mikor, nem tudni, de később egy nagyobb, az igényeknek jobban megfelelő új épület készült, ami egészen a XX. század végéig állt a református templom szomszédságában. Küldetését azonban a modern korban nem felekezeti iskolaként töltötte be.

Egyébként Búzában az állami elemi iskola Simó Béla királyi tanfelügyelő ügybuzgalma révén 1896-ban nyitotta meg kapuit. A református felekezeti iskola pedig működött a két világháború között is. Utoljára az 1940-es évek közepéig bocsájtott ki „elemi népiskolai értesítő könyvecskét”. Akkoriban a mindennapi elemi iskola I. osztályának tanulóját hit- és erkölcsstan, magyar nyelv, ezen belül beszéd- és értelemgyakorlatok és olvasás-írás tantárgyakra, valamint szá-

Falusi tanító a XVII. században

4

Az anyakönyvi napló folyószáma *S.....*

ÉVKÖZI ÉRTESTÍTŐ
a mindennapi iskola II. osztályáról.

Karácsonykor : 19*40*/19*41* 19...../19.....
 Magaviselete *diszcretus*
 Szorgalma *discretus*
 Előmenetele *jeles*
 Mulasztott félnapot. félnapot.
 Nem igazolt félnapot. félnapot.

Jegyzet :

.....
 tanító. *Mreugyama* tanító.

Láttai: *Csimay Koltai* Láttai:
 szülő (gyám). szülő (gyám).

Húsvétkor : 19*40*/19*41* 19...../19.....
 Magaviselete *discretus*
 Szorgalma *discretus*
 Előmenetele *jeles*
 Mulasztott félnapot. félnapot.
 Nem igazolt félnapot. félnapot.

Jegyzet :

.....
 tanító. *Mreugyama* tanító.

Láttai: *Csimay Koltai* Láttai:
 szülő (gyám). szülő (gyám).

5

ÉVVÉGI ÉRTESTÍTŐ.
Csimay Árpád

a mindennapi elemi iskola II. osztályának tanulója az
 19*40*/19*41* iskolai év végén a következő osztályzatot
 érdemelte :

Magaviselete *discretus*
 Szorgalma *discretus*

Hit- és erkölcstan *jeles*

Elemenetele:
 Magyar nyelv
 a) Beszéd- és értelemgyakorlatok *jeles*
 b) Olvasás és olvasmánytárgyalás *jeles*
 c) Írás *jeles*
 d) Fogalmazás *jeles*
 e) Helyesírás és nyelvi magyarázatok *jeles*

Számolás és mérés *jeles*
 Rajz *jeles*
 Ének *jeles*
 Kézimunka *jeles*
 Testnevelés *jeles*

Mulasztott *4* félnapot.
 Nem igazolt félnapot.
 Kelt *Búza* 19*41* évi hó n.

.....
 igazgató-tanító *Mreugyama* tanító.
 (gondnoksági előbb)

REFORMÁTUS ELEMIS ISKOLA BÚZA
 (P. H.)

Értesítő könyvecske, a református iskolából

molás és mérésre, énekre, testnevelésre oktatták. S hogy a nebuló cseperedett, úgy bokrosodott az elsajátítandó ismeretek száma. VI. évfolyamon például már megjelent a földrajz, a történelem (ezen belől a magyar nemzet történelme, valamint a polgárjogok és kötelességek stúdium), a természetrajz, a természettan, az egészségtan, a rajz és a kézimunka is. Az iskola a tanuló előmenetelét évközi, illetve év végi értesítőben dokumentálta, s körpecséttel hitelesítette. A református iskola utolsó körpecsétjének felirata: „Református Elemi Iskola Búza”. Az Értesítő könyvecske tartalmazta továbbá a tanuló általános adatait. A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest által forgalmazott értesítőt a szülő vagy gyám a tanév rendjének megfelelően karácsonykor és húsvétkor aláírásával láttamozta. A kizárólag csak magyar nyelven kiállított bizonyítványként szolgáló értesítőben az érdemjegyeket nem számokkal, hanem betűkkel kellett beírni.

A búzai református iskola hosszú és dögös történetében tanítók sora kö-

vette egymást. A lelkész-tanítók, rektorok, iskolamesterek, kántortanítók, ludimagisterek között találjuk a következőket: Szécsi János, Kovásznai György, Laki András, Vásárhelyi Efráim, Borosnyai János, Bányi István, Bitai Sámuel, Ercsei Dávid, Csomós Zsigmond, Görgényi Csiszár József, Csomós Áron, Dévai Ferenc, Horváth János, Bota István, Gáspár János, Czirmayné Máthé Ilona, Imreh Zsuzsánna.

Természetesen a felekezeti iskola fontossága, s a lelkész-tanítók, kántortanítók, énekmesterek, ludimagisterek elhivatottsága mellett a búzai reformátusság mindenkori tartópillére az evangélium tisztán hirdetése, a sákramentumok eredeti egyszerűségükben való

kiszolgálása volt. A gyülekezet életkori, nemek szerinti összetétele változhatott, de az úrvacsorához, Jézus engesztelő áldozati halálát és annak áldásait jelentve, mindenkor állhatatos hűséggel ragaszkodott. Erre enged következtetni, hogy az eklézsia születésétől rendelkezett úrvacsorai edényekkel. Már az 1643. évi feljegyzés említést tett egy aranyozott ezüsttalpas pohárról, melyet Végh, másképp Feketelaki Szabó Benedek csináltatott a rajta lévő donátorjelzés szerint. Feketelak ev. ref. egyháza 1622-ben a búzai eklézsia filiája volt, így nem véletlen, hogy egy feketelaki atyafi adományozott úrasztali edényt. A poháron kívül egy cinkannával, egy keresztelő pohárral és tányérral, illetve úrasztali textílneművel /egy abrosz és keszkenő/ is rendelkezett. Később, 1728-ban gr. Bethlen Ádám és felesége Bánffy Klára ajándékoztak egy ezüst kelyhet az úrasztalára, majd 1777-ben br. Wesselényi Mária egy cinkannát adományozott. Ugyanebben az esztendőben Buránszky Jánosné a szószékre és az úrasztalára terítőt, Boros Gergelyné az „éneklőszékre” zöld posztót. 1833-ban Boros Anna

A református iskola 1940-ben

úgyszintén textilneműket ajándékozott, és 1846-ban Luka Györgyné, Kacsis Ágnes is. Időközben a Somboron lakó Gál Márton is selyemmel és aranyfonállal ékesített úrasztali kendőket juttatott az egyházközségnek. Ám ahogy a tömött tárházak is kiürülhetnek, olyan hirtelen hullottak ezek az úrasztali készletek a feledés iszapjába. Nehéz időkben, mikor maga az élet is kérdéssé lett, egyszerűen eltűntek. Az 1696. évi leltári jegyzék még emlegetett „Egy szerecsen dióból csinált ezüst aranyos Pohar”-t, meg „Ezüst selleg (serleg, kehely)”-t is, de aztán ki tudja, mi lett a sorsuk. Tatárok, törökök, rácok, labancok, betörések, fosztogatások, a legújabb kori háborúskodásokról nem is beszélve. Mindenkor vitték, mi mozgatható volt.

Érák múlhattak, nehéz korszakok jöhettek, de Búza reformátussága mindenkor istenfélő maradt. 1891-ben például a település 1658 lakosából 672 lélek volt református, 28 római katolikus, 933 görögkatolikus oláh és 25 izraelita között. 1913-ban pedig 820 református élt a településen. Vagyis az első világháborúig az egyházközség népmozgalmi adatai felszálló ágban voltak. Ám amikor a legújabb kori nehéz idők jöttek, a létszám apadni kezdett. Igaz még 1930-ban is 765 fő, sőt 1940-ben 981 magyar főt számláltak, de aztán a XX. század második felében fokozatosan az 500, illetve a 400 fő felé kezdett csökkenni a létszám. Mindeközben azonban gonoszriasztó nagyszerű erőként továbbra is szállt a templomban az Ige, az imádság és az ének. Sőt a búzaiak igen korán felismerték, hogy a legszebb templomi énekekben Isten üzenete rejlik, ezért a XX. században a bibliakör és a vasárnapi iskola, valamint a karitatív munka meghonosodása mellett magas szintre fejlődött a dalárda-kultúra is. Különösen felerősödött az eklézsia kulturális küldetése az 1930-as években, miután 1930-ban Cseke Ádám széki lelkipásztor útjára indította a „Tóvidék Törekvő Ifjúság” keretében szervezett kulturális versenyeket. Ezeken a megméretéseken évente találkoztak Búza, Czege, Feketelak, Kispulyon, Kékes, Melegföldvár, Mezőveresegyháza, Nagydevecser, Noszoly, Ördöngösfűzes, Szék és Szépkényerüszentmárton amatőr művészeti csoportjai és sportszerető fiataljai. A versenyeket minden évben a szeptemberi holdtölte előtti vasárnapon tartották, s mindig annak a településnek a református gyülekezete rendezte, amelyik előző évben első helyezést ért el. A kulturális seregszemlét a Romániai Magyar Dalosszövetség is támogatta, a szövetség titkársága segítette az események lebonyolításában és a díjazáshoz okleveleket és zászlót biztosított. Sőt a dalárdák felkészülését szakmailag is támogatta, próbákat látogatott, s a karvezetőknek tapasztalatcserét biztosított. A

dalárdáknak egyébként három kötött énekdarabot és szabadon választott műveket kellett előadni. A kötelező művek kottáját előre megkapták.

Az egyházi karének felvirágoztatása mellett a rendezvény a népdalok, a népviselet, a néptánc, illetve az anyanyelvi kultúra megőrzését és fejlesztését is célozta, valamint alkalmat biztosított bizonyos testedző sportok, tornák művelésére is. Ennélfogva a kórusmunka mellett színjátszó élet, magyar néptáncmozgalom és spottevékenység is zajlott. Az említett versenyek időszakában a búzai református egyház kebelében Czirmay Zoltán lelkipásztorkarnagy irányításával négyszólamú nagy kórus működött, mely tagja volt a Romániai Magyar Dalosszövetségnek is. A versenyeken többször szerepelt sikeresen, többek között díszoklevelet nyert, s mint I. díjas magánál tarthatta a szövetség fehér vándorzászlóját és a következő évi seregszemle rendezésének jogát is. A dalos napok többszöri győztes kórusát, illetve a kórus szólampróbáit és összpróbáját személyesen is meglátogatta a Dalosszövetség titkára, Tárca Bertalan zenetanár és Inczedi Iokszman Ödön országos elnök. A versenyeken egyébként leginkább Ferencz Mihály szakbíró, Kakucs György és Vajda Márton zenetanárok minősítették a kórusokat, melyek az egyházi énekek mellett népdalfeldolgozásokat, népies műdalokat és klasszikus kórusműveket egyaránt énekeltek.

Búzában az említett időszakban sikeres néptáncsoport is működött. A református felekezeti iskola növendékeiből és a gyülekezet ifjaiból szervezett együtttest Czirmayné Máthé Ilona felekezeti tanítónő vezette, s a tóvidéki találkozók egyikén a leánytánccal I. díjat kapott.

Az első tóvidéki verseny egyébként Széken volt 1931-ben, a másodikra 1932-ben Szépkényerűszentmártonban került sor, a harmadikat 1933-ban Feketelakon rendezték, a negyedik házigazdája 1934-ben Búza volt, az ötödik 1935-ben Mezőverese egyházaán zajlott, a hatodik pedig 1936-ban Ördögösfüzesen. Sajnos a magyar reformátusok e nemes rendezvénysorozatának a román hatóságok 1937-ben megálljt parancsoltak, sőt Angelescu második kormányzása idején a dalárdákat beszorították a templomok falai közé. Ezzel a búzai reformátusok életének egy gyöngyszeme hullt darabokra. A gyülekezetben munkálkodó szeretet viszont megőrizte az emléket, s az etnikai feszültségek fájdalmas valósága időszakában bűvópatakként fel-fellobogott. A legújabb korban jó példa volt erre Nagy Arnoldné Sebestyén Éva tiszteletes asszony ügybuzgalma.

Mint azt az előbbiek is jelzik a XX. században a búzai reformátusság a megpróbáltatások újabb hullámai közé került. Nemcsak háborúkat, hatalomváltásokat kellett átélnie, hanem a zajló élet sodrában kisebbségi ve-

Azonosítási szám: _____ *Szabolcs vármegye*
város.

Születési anyakönyvi kivonat.

Folyószám	A bejegyzés ideje (év, hó, nap)	A születés ideje (év, hó, nap)	A gyermek utóneve, neme, vallása	A szülők			A születés helye, ha a születés nem az anya lakóhelyén történt	Aláírás előtti esetleges megjegyzések. Állítások.
				családi és utóneve, állás (foglalkozása), lakóhelye	vallása	életkora		
43	1933 június 3	1933 június 3	Borcsid fiú ref	Borcsid István	ref	31	—	Borcsidok stb.
				Máté Ilona	ref	30		
Utólagos bejegyzések. — Külgazítások.				28/1941. évi é. p. törvény szerinti			Búza	
				Bizonyítom, hogy ez a kivonat a ... anyakönyvi kerület születési anyakönyvével összevetve tartalmilag megegyező.				
				Kelt Búza 1941. május 3. N. P. K. K. K. anyakönyvvezető.				

43. sz. városa az A. U. 112. §-ának.
100 darab Ára 15. Képez.

szélyhelyzetbe is került. A gyülekezet azonban, ha olykor megfogyva is, ragaszkodott az egyházához, s a század Isten kegyelméből a református megmaradás ideje lett Búzában.

A búzai református egyházközség anyakönyveit 1787-ben kezdték vezetni. A „Szülöttek és megkereszteltek”, a „Halottak” és a „Házasságkötési” anyakönyvek mindenkor példás rendben íródtak, hasonlóan az egyháztanácsi és egyházközségi közgyűlések jegyzőkönyveihez. Az ismétlődő generális vizitációkon nemegyszer ékes rendről és példás törvényességről győződtek meg az előljárók. A fent említett dokumentumok ugyanakkor bizonyos fokig rámutatnak a település magyarságának névadásban megnyilatkozó szokásaira is. A bejegyzett családnevek között a Boros, a Csatlós, a Dévai, az Eke, a Fazekas, a Kolcza, a Koncz, az Orbán, a Szabó, a Simon, a Takács fordul elő a legnagyobb gyakorisággal, mintegy jelezve, hogy Búzában mindig jelentős volt a foglalkozás és mesterség nevet viselő családok száma. Keresztnév-adásban pedig fiúknál az András, az Árpád, a Ferenc, az Imre, az István, a János, a József, a Samu és a Károly nevek vezettek, a lányoknál pedig az Anna, az Erzsébet, az Ilona, az Irén, és a Róza fordult elő leggyakrabban. A „Szülöttek és megkereszteltek” anyakönyve arról is tájékoztat, hogy Búzában mindenkor a gyermekkeresztés dívott a református magyarok körében. Sokáig az újszülöttet már születése másnapján megkeresztelték, hogy esetleges csecsemőhalál bekövetkeztével ne

Az Erdélyi Református Anyaszentegyház.

Szám: 28-1952

KIVONAT

a Buza i református nemes és szent ekklesia szülöttek és kereszteltek Anyakönyvéből.

1882. 8. hónap, 20. napján

Születési év, hó, nap	Keresztelési év, hó, nap	Születési neve és neme	Törvényes, vagy törvénytelen	Születési neve, születési helye, vallása és polgári állása	Születési lakcíme, utca, házszám	Keresztanyjak és anyák neve, polgári állása és lakcíme	Születési neve	Keresztelő pap neve	Megjegyzés
1833 június 2	1833 június 14	Apjácsh János	Törvénytelen	Leimay Zoltán ref. lelkész Mathé Klára ref. tanítónő	Buza	Lelek Emil ref. lelkész Lelek József ref. tanítónő Kékes	Selamán János	Lelek Emil	

Levegőyvárosi Kálvária

A tentnevezett helyről hivatalosan kiadta: Buza n. 1882. augusztus 20. n.

L. Puskás Albert
református lelkész.

6. minta. Keresztlevél.

pogányul kelljen eltemetni. A hathetes korban való kereszteltetés csak a XIX. század vége felé kezdett kialakulni.

A halottnak egyébként életkora és neme szerint harangoztak, egyszer, kétszer vagy háromszor. A temetési szertartás pedig történhetett imával, orációval (ünnepélyes beszéddel), prédikációval vagy csak énekkel. Az „éneklős halott” stólája volt a legkevesebb. A temetési szolgálatot a iskolamesterek, kántortanítók is végezheték. A temetés háztól történt, s a temetést megelőző két éjszaka a halottas házban virrasztottak. Az egyházi szolgálatot megelőzően siratóaszszonyok is ténykedtek. Az egyik legszebb népi halottsirató-éneket Kallós Zoltán néprajzkutató éppen Búzában gyűjtötte. A XIX. századra kialakult a temetési menet sajátos rendje is, miszerint a menetben a pap és az egyházközség kurátora haladt elől. Őket követték a férfiak, majd az elhunytat szállító szekér következett, s a menetet az asszonyok zárták. Az egyházközség tagjainak nemek és életkor szerinti elkülönítése azonban nem csak a temetési menetben, de a templomi ülésrendben is érvényesült. A templomban külön női és férfioldalt alakítottak ki. S más helyen foglaltak helyett az öregek és a fiatalok, illetve meghatározó tényező volt a vagyoni helyzet és a családi állapot is. A családi állapot kapcsán megemlítendő, hogy a házassági szövetség megáldása, a házasságkötési szándékot bejelentő jegyespár háromszori kihirdetése után a templomban történt. Abban az esetben azonban, ha árnyék vetült a fiatalokra, hogy a házasságot már elhálták, az esketés kizárólag csak a papi lakon történ-

hetett. A lelkipásztor, a kurátor és a presbitérium természetesen az eklézsia követést is elrendelhetette. Mellesleg az egyházfegyelem megtartása s egyáltalán az egyházközség kormányzására az 1862-1871 közötti időszakban megszervezték Búzában is az első presbitériumot, illetve életbe léptették a kuratori intézményt. Az első kurátor nem tudjuk, mikor kezdte meg működését. Név szerint nem ismerjük. A presbitériumot sem név szerint. A presbitérium a már említettek mellett felügyelte az eklézsia működésének általános rendjét valamint az egyháztagok egymáshoz és az egyházhoz való viszonyát. A templomi rend, a jó erkölcs fenntartásában való részvétel mellett foglalkozott a közösség anyagi természetű ügyeivel is. Ha kellett békített, dorgált vagy fenyített. A kurátor pedig, mint az egyháztanács egyik elnöke foglalkozott az egyházközség javaival, az alkalmazottak (lelkész és tanító) javadalmazási ügyeivel, s a presbitérium határozathozó és végrehajtó munkájával. Az előbbieket mellett jó ideig az egyházi intézmény is működött. Az egyházfik ténykedése főként az egyházbérek beszédésére összpontosult. A mindenkori lelkipásztor javadalma, a papbér, a legújabb korig a közvetlen használatra átadott papi földből, melyet az egyháztagok kalákamunkában a presbitérium kirendelése alapján dolgoztak meg, és a naturálékból állt össze. A naturálékhoz tartozott a kepe, a vékabér és a fabér, vagy tüzelőanyag biztosítása. A lelkész, a kurátor, a presbitérium és az egyházfik tevékenysége révén a búzai egyházközségben olyan tartós rend és erkölcsi szilárd érték alakult ki és hagyományozódott, amely átnyúlik egészen napjainkig. A XX. századi nagy megpróbáltatások (hatalmi váltások és erőteljes szekularizációs hatások, stb.) idején az evangéliumi pásztoráló munka ellenére azért elvétve a kitérés is megtörtént. A szekták meg-megújuló ostroma egy-két lélek elvesztését eredményezte.

A megpróbáltatás hullámai között azonban a búzai eklézsia talpon maradt. Az iskoláját és az anyagi javait ugyan elveszítette, de a regnáló hatalom az egyházi múlt nyomait is igyekezett eltüntetni, midőn 1947-48-ban az anyakönyveket kezdte begyűjteni Bukarestbe, 1969-ben pedig a XVII-XVIII. századi úrasztali edényeket, de a gyülekezeti belmissziós munkát elnémitani nem tudta. Az ifjúsági munka eredményeként a konfirmációra újra meg újra sor került, de jelentős helye volt a gyülekezetben a nőszövetségi tevékenységnek is. Alkalom alkalmat követett, s ahogy lehetett, küzdöttek a megmaradásért és vigyáztak a hitre.

Vásárok forgatagában

Félig-város, félig-falu, vagy tán egészen az? Nehéz lenne meghatározni, hogy miképpen is nézhetett ki Búza a középkor évszázadaiban. Az biztos, hogy mint uradalmi központ viszonylag korán piacos helyé fejlődött. 1361-ben ugyanis a kolozsvári kereskedők például azért tiltakoztak az erdélyi vajdánál, Miklósnál, hogy midőn áruikkal Búza, Teke, Régen, Sárpatok és Székelyvásár-hely piacaira mennek árulni, a bonchidai vámosok jogtalanul vámot szednek tőlük. Vásártartási jogáról azonban csak 1460 táján esik említés a forrásokban, illetve oppidiumként először Gergely, a helyi római katolikus káplán említette, aki 1492-ben, mint a búzai Szent András templom szolgálattevője a felszentelését kérte: „in oppido Buza dioec Transsilvaniensi...”. Az biztos, hogy országosan az 1390-es években indult egy erőteljesebb mezővárosi fejlődés, de igazából a XV. század közepén szaporodtak meg szerte Magyarországon az agrárjellelű városok. A paraszti munka termelékenysége, illetve a terményfelesleg akkor érte el a legkedvezőbb szintet. A vásárjog gyakorlására királyi rendelkezés jogosított fel egy települést, ám hetivására olyan helynek is lehetett, amelynek nem voltak mezővárosi jogai (alsó fokú bíraskodási jog, adásvételi szerződések, végrendeletek hitelesítése, papválasztás, adófizetési kedvezmény, a piac ellenőrzési joga, stb.). Mindenesre Búzában már 1460 előtt is népes heti és országos vásárokat tartottak, ahová Erdély több pontjáról – többek között Besztercéről, Kolozsvárról, Szebenből – sereglettek a kereskedők. Annak ellenére, hogy olykor-olykor földesúri útonállók támadták meg, fosztották ki a békés kalmárokat. Feljegyezték például, hogy 1460-ban a Búzából hazatérő kereskedőket a szomszédos Földvár martalócai támadták meg, s a zsákmány reményében tűzpárbajra is sor került, melyben két földvári nemes életét is vesztette. A búzai vásárokra vonatkozik Mátyás király egyik 1488. április 16-án keltezett levele is, melyben Báthory István erdélyi vajdának meghagyta, hogy a besztercei posztómetszők és más kereskedők azon régi jogát, hogy a régeni és a búzai mezővárosok hetivásárain az áruikat kis mennyiségben is árulhatják, oltalmazza és tartsa meg. Vagyis Búza a XIV. század közepétől a Markháza vagy Eörhalom felől közelíthető település, a XV. században már a mezőgazdasági áruterelés és árucseré egyik gócpontjává vált a Mezősége. Igaz sajátos átmeneti településtípust képviselt, s agrár minősége a település képére is rányomta a bélyegét. Kinézetre inkább volt nagy falu, mint város. S lakói is jogi szempontból jobbágyi alávétettségben éltek, és életmódjuk is inkább a falusi jobbágyokéra emlékeztetett, mintsem a városi polgárokéra. Piacá azonban fontossá tette, mivel az árucseré lebonyolításához

meghatározott időt és helyet biztosított. Ugyan a munkamegosztás alacsony foka jellemezte, a szántógazdálkodás mellett kézműves ipar szintjén alig kínált ipari jellegű tevékenységet, mégis a forgalmi értéke inkább emelkedett, mint a váruradalmaké. A mindenkori földesúr (urak) az adó- és vámjövödelmek emelkedésére is számíthattak. Néhai Balassa Margit és második férje, Kendy Gábor meg fiaik, István és Gábor például nem véletlenül kérték 1591-ben Báthori Zsigmondtól, hogy a búzai vám birtokában megerősítést nyerjenek. A vásárnapot (napokat) egyébként a kor szokása szerint a település templomának patrociniuma napjához kötötték.

Mivel 1318-tól állt Búzában a Szent György vértanú tiszteletére emelt kőtemplom („Ecclesia lapidea in honore S. Georgii martiris”) érthető, hogy a tavaszi sokadalom áprilusra, Szent György nap tájára tevődött. A vásárolók által gyakran látogatott település népességszámában is a jelentősebb mezővárosok közé tartozhatott. A Kendy fivérek ugyanis amikor 1590-ben a nemesi udvarház és a vám birtokában megerősítették egyen-egyénenként 25-25 jobbágyházzal bírtak, holott csak résztulajdonosok voltak Búzában.

A XV-XVI. században virágzó mezőváros árucikkei főként mezőgazdasági termények voltak. Többnyire gabonafélék, liszt, szalonna, bor, valamint élő állatok (juh, ökör, stb.). Mivel legelője juhtenyésztésre kiválóan alkalmas volt, a juhvására, melyet április 24-én szoktak volt tartani, egyike volt a legkeresettebbeknek. Különösen miután a román lakosság is egyre számottevőbb lett. Nekik ugyanis végig főfoglalkozásuk maradt a pásztorkodás. Mindvégig juhok után adóztak, juhötvenedet fizettek. Iparcikkeket a helyi kézművesek és a távolabbi vidékről érkező kalmárok kínáltak. Természetesen a búzai árucserét is nehezítette az egységes mértékegység hiánya, de ez a jelzett időszakban nem számított helyi sajátosságnak. Egyébként a korabeli áru-érték viszonyt mutatja, hogy 1427-ben például 1 dénárért 1 tojást, vagy két ember étkezéséhez szükséges mennyiségű kenyeret lehetett vásárolni, 2 dénárért egy csirkét, 3 dénárért pedig 1 tyúkot vagy öt malacot esetleg nyolc bárányt. És általában 300 vagy 300-nál több ezüst dénár tett ki egy arany forintot.

A Belső-Mezőség egyik legrégebbi vásárhelyét azonban minden évszakban nehezen lehetett megközelíteni. A dombos, mocsaras, tavas, vizek járta vidéken kialakult mezőváros felé vivő utak ugyanis az esztendő nagyobb részében járhatatlanok voltak. Az áruszállítás szekerekkel történt, esetleg lovasok vitték az eladandó holmikat. A vonzáskörzetében tartozó falvak lakói pedig eladóként vagy vásárlóként gyalogosan érkeztek. Helyzetét viszont könnyítette, hogy a nagyobb, úgymond igazi városok messze estek tőle, azok a Mezőség perem-

vidékére koncentráltak, s vonzáskörzetükkel konkurenciát nem jelentettek számára. Gondot jelentett azonban, hogy a XVI. század utolsó évtizedeitől Búza közelebbi és távolabbi környezetében iszonyatos pusztítások következtek be. A társadalmi és természeti katasztrófák során nem egyszer maga Búza is szinte teljesen kihalt. Úgyhogy a település ígéretes fejlődésének a történelmi körülmények megálljt parancsoltak. Búza városi nevezetét valamikor a XVII. század végén elveszítette. Az elnéptelenedés, az újratelepülés, a termelés ellehetetlenülése, a hadak mozgása együttesen a városi rang megszűnését eredményezte, s vele együtt a vásártartási jog is hosszabb-rövidebb ideig szünetelt. Egyes felvetések szerint az országos vásárok tartásának jogát majd csak 1866-ban tudta újra visszaszerezni. Mindazonáltal mint regionális piacos hely a korábbi időszakban is működött. Amikor például 1820-ban az úrbérrendezést előkészítendő törvényhatósági hivatalnokok, assesorok járták az erdélyi falvakat, s úgynevezett faluvallatások során összeírásokat készítettek a beneficium (a helységek haszna) kérdő pont alapján három Kolozs vármegyei falu válaszolta a következőket: „Három városaink vagynak, az hová gabonáinkat és más egyéb pénzzé tehető vagyonaikat eladni vihettjük, úgymint Kolozsvár, Torda és Szamosújvár. Mindenik városba egy nap könnyen elmehetünk. Ezek mellett vadnak itt tőlünk nem messze, némelyek éppen tőszomszédunkban, országos vásári jussal bíró helységek, úgymint Mots, Vajda- és Pusztakamarás, Búza, Örményes, Szentpéter, Katona, Berkenyes, Fráta, Méhes, Kolos, Egerbegy, Alsósuk, Czege, Boutzida. Ezen helységekbe pedig egy és két, a legmesszibb valókban pedig három órák alatt elmehetünk. Ezen vásáros helységekben minden eladó javainkat eladhattyuk, és a szükségeseket megszerezhettjük. És közellévén, könnyen elmehetünk, az úttya is jó lévén” – mondták a magyar-szovátiak. Ugyanakkor az aranykútiak így válaszoltak: „emporiális helyeink is vagynak Kolozsvár, Torda, Egerbegy és Gyéres, Szentkirály. Ezekben minden héten tartanak hetivásárok... Itt, közel a szomszédságban, úgymint Mots, Berkenyes, Méhes Szentpéter, Katona, Gyeke, Pusztakamarás, Nagysármás, Alsósuk, melyekben három és négy országos vásárok szoktak esni esztendőként... Mindezek mellett minden esztendőkbén a nagybőjtön, minden héten egy-egy vásár szokott esni Búza nevezetű helységben is. Ezen városokban és vásáros helységekben szoktunk minden pénzzé tehető naturalénkat bevinni, és ottan eladni. Mivelhogy nincsenek is messzi, és meglehetősen úton is mehetünk”. A Berkenyes béliek pedig ekképp fogalmaztak: „Vagyon négy emporialis vásáros helyünk, úgymint Kolozsvár, Thorda, Egerbegy és Marosvásárhely... vagynak környékünkben országos vásárok. Egy órányi földre Szentpéteren

esztendőben egy országos híres vásár, hasonlólag 4 órányi járóföldre Vajdakamaráson, Búzában, Gyekében, Örményesen, Katonában, Méhesen, Koloson, Sukon, Bontzidán... minden névvel nevezhető nagyobb és apróbb marhájinkat eladhatjuk, és másokat vehetünk... A fennebb említett vásárokból jó úton lehet menni...” (Takács: Kolozs vármegyei parasztvallomások).

A község szintre süllyedt település azonban nemcsak a vásárait tartotta meg, hanem az idők előrehaladtával körjegyzői székhelyként is működött, sőt Doboka vármegye egyik járásának is ő adott nevet az 1800-as évek utolsó harmadában. A búzai járás kötelékébe tartoztak: Nagy Gyeke, Feketelak, Melegföldvár, Kapor, Szász-Zsombor, Szent-Miklós, Mányik, Czente, Kékes, Apáti, Borzós, Szász-Újör, Móricz, Máté, Bongárd, Vereseháza, Szász-Újfalu, Kecel, Bödön és Vincze. Egyébként a XIX. sz. második felében évente négy alkalommal tartottak Búzában országos sokadalmat. Január 20-án a téli vásár zajlott, április 20-án a tavaszi vagy Szt. György napi vásár, július 28-án a nyári nagyvásár és október 26-án az őszi vásárt tartották. Ezekon kívül a románok nagybőjtje idején minden szerdán sor került egy összesereglésre. Természetesen a településnek ebben az időszakban sem volt városias külseje. Sőt a közigazgatása sem mutatott városi jellegzetességeket. 1864-ben ugyan már volt egyes bírósága, de önálló postahivatala még a század végén sem volt. Annak ellenére, hogy egészen az első világháború kirobbanásáig országos vásárain nyugati országokból is jelentek meg marhakereskedők és mészárosok. Egyik kiváló árujaként ugyanis számon tartották a nagy szarvú, nagy testű, szívós, magyarfajta fehér szarvasmarhát, amelyet félig vagy teljes külterjes módon tenyésztettek. Az a hír járta, hogy „a legizmosabb és legjobb alakú barmok” Búza és Szék községben teremnek. A borjúnevelés és az ökorhízlás külön tudománynak számított. Mellesleg a búzai parasztemberek nemcsak eladóként, de vevőként is ismertek voltak. Egy szép pár ökörért maguk is többször felkeresték a közelebbi és távolabbi vásárokat. A szamosújvári, a nagysármási, a mócsi és a katonai sokadalmakban egyaránt lehetett velük találkozni. Miután a századforduló táján általánossá lett a nehezen művelhető kötött agyagos földeket hatékonyabban megszántó, vasfejű kerülő- vagy váltóeke használata, az új típusú ekéket például leginkább a régeni vagy a marosvásárhelyi kereskedőktől szerezték be. Viszont Szamosújvárra mentek, ha szekeret akartak vásárolni. Mivel a házilag előállított földművelő eszközök már kevésbé dívottak, vevői voltak a tordaszentlászlói mesterek vasfogú boronáinak is, meg a régeni és mezőbölkenyi kádárok termékeinek is. A legmegfelelőbb gabonás szuszékokat a nagysármási vásárban vették meg.

Természetesen a saját, a buzai vásár volt a legfontosabb. Ahogyan azt a már említett időpontok mutatják, a sokadalom naptári idejét a gazdasági tevékenység rendje és a szükséglet jelölte ki Búzában is. A két legjelentősebb vásáros időszak a tavasz és az ősz volt. Az évszakokon belül a napokat pedig ahhoz igazították, hogy a munka dandárja mikor végződött be. Eladnivaló, illetve beszerezni való persze akadt mindkét évszakban. Mégis talán a tavaszi vásárok inkább az állatok értékesítésének kedveztek, az őszi pedig a terményfelesleg eladásának. A legkevésbé látogatott vásár a januári volt. Nyilván ebbe az időjárás mikéntje is beleszólt. Az állat- vagy baromvásárra a jószágokat lábön hajtották, s a vásár sikerességét a felhajtott állatok mennyiségével és minőségével mérték. A baromvásártéren azonban nem kizárólag csak szarvasmarhák cseréltek gazdát, hanem adták-vették a sertéseket, juhokat esetleg a bivalyokat is. Mivel a buzai magyar népi étkezésben mindig jelentős tényező volt a disznóhús, a disznószalonna és a disznósír, ezért a disznótartás régi hagyományokra nyúlt vissza. A módosabb parasztemberek mindig eladásra is neveltek hizót. Úgyhogy az állatvásárokon azok értékesítése gyakran jelen volt. De adtak-vettek ott minden nemű és korú disznót. Mangalica fajtát ugyanúgy, mint báznait vagy korábban bagomer fajtát is. A saját szükségletre vágott disznó mellett azonban „akármely közlakos, vagy kocsmáros akkor vágott marhát, és úgy árulta el, amikor és amint akarta”. Ezt megakadályozandó akarták a buzai birtokosok az 1820-as években szabályozni a vásárjövödelmekről való részesedést. A vásárjövödelmek (a vásári helypénz, a vásári vám, a különböző vásári szolgáltatások: mázsapénz, őrzői díj, vizsgálati pénz, büntetéspénz, stb.) ugyanis bizonyos hasznot is jelentettek. Egyébként a jövödelmek begyűjtése a falus bíró feladatkörébe tartozott, aki felügyelt a vásári rendre, az adás-vétel szabályszerű mozzanataira is. Az adás-vevés szervezett alkalmain azonban nemcsak állatokat, hanem terményeket és iparcikket is árusítottak. Ezért a falus bíró kötelessége volt az egyes eladandó portékák szerinti vásározó helyek kijelölése, illetve azok rendben tartása is. Ő tartotta szemmel az ügyeskedő kereskedőket is. Ugyanis Búzában is gyakorta megjelentek a tovább eladásra vásároló kereskedők is. A tavaszi juhvásárban például az 1800-as évek elején többször feltűntek. Természetesen az állat- és terményvásár legfőbb látogatói eladó és vevő szerepkörben főként a férfiak voltak. A település szélén kijelölt baromvásártéren ők kötötték az üzletet. Az iparcikkek vásárában, azaz a kirakodóvásárban viszont szép számmal jelen voltak a buzai asszonyok és leányok is. Ennek a vásárnak a fokmérője a sátrasok száma volt. A sátrasok (csizmadíák, szücsök, rőfösök, szítások, késesek, edényesek, teknősök, fakanalások,

stb.) a település belsejében utca hosszan verték fel a sátraikat. Az országos barom- és kirakodóvásárok időpontját Búzában és vonzáskörzetében is hirdették. Helyileg miként az az 1780-as években is szokásban volt „kimenék a Piacra a falu strázsájával és a Falunak két részire kiis kiáltottam”, távolabbra pedig a kalendáriumok hirdetései rovataival tették közzé. Mint minden vásár, a búzai is az anyagi javak cseréje mellett a hírek cserélését, a tapasztalatok, ismeretek begyűjtését is szolgálta. Sokféle ember sokfelől sereglett össze, s osztotta meg egymással az élet eseményeit. 1768-ban például egy Maristryán Vaszily nevű román jobbágy ekképpen beszélt a búzai vásárról: „láttam hogy valami Katanai (= Katona falu a Mezőség közepén) emberek kik a Búzai Sokadalomból akkor jötteknek vala... huzzák vonnyák vala egymást...” (EMSZt.V.k.)

Vásári fotográfus készítette képek Búzában

Udvarházak árnyékában

A ház nem vagyon, csak nyugalom - tartja a régi mondás. Vagyis jövedelmet nem hoz, de nagy könnyebbség, ha van. Bizonyára így gondolták ezt a búzai uradalom hajdani birtokosai is, hiszen az egykori források többször utalnak arra, hogy Búzában nemesi udvarház, illetve kastély valamint majorház állott. Sőt Szolnok-Doboka vármegye XIX. századi monográfusai arról is tesznek említést, hogy Búzába valamikor vár is volt, melynek falai közül az erdélyi vajda 1469-ben parancsot intézett az aranyosszéki székelyekhez. Kővári László pedig azt bizonygatta, hogy 1680-ban egy megerősített várkastély még állott valahol a település felső végében, amely után az 1800-as esztendőben egy kutat „Urak kútjának”, egy utcát meg „Uri utcának” neveztek. Az, hogy pontosan hova eshetett a falu felső vége, közelebbről nem határozta meg. Csupán arra utalt, hogy a hajdani település és a XIX. századi Búza helyszíne nem megegyező. A valamikori Búza ugyanis a XIX. századi községnek a nyugati „Bég asszony gödre” nevű határrésében helyezkedhetett el. Mindenesetre egy XVII. század végén a Csákyak udvarházát leltározó urbárium és inventárium az alábbiakat írja: „belső udvara tapaszos palánkkal kerített, az udvarban négy romlott bástyával...”. S ugyanebben az iratban van szó a „Bascsa ~ bástya ajtajáról”. Vagyis korábban tényleg állott Búzában valamiféle sarokbástyás, talán négyszög alaprajzú középkori várkastélyokra emlékeztető épület, amely védelmi funkcióját fokozatosan elveszítve lakóigényeket és gazdasági szerepet betöltő épületté alakult át.

A XVI. században azonban inkább csak kőházakról, kőudvarházakról, nemesi udvarházakról beszélnek a források, majd pedig egyértelműen csak udvarházról, „nobilitáris-Curiaról”. Az épületek mikéntjét pedig inventáriumok őrizték meg. Persze mint a birtokosok többsége, Búza urai is igyekeztek új építményekkel gazdagítani a javaikat. No meg olykor-olykor saját kényelmüket is nem felejtve többször átépítették, megújították a meglévőket, vagy éppen újat csináltattak. Valójában állandó jelleggel nem is mindig lakták ezeket az építményeket, de időnként hosszabb-rövidebb bennük lakozással a birtokosok egyike-másika személyesen is kötődött hozzájuk. 1395-ben például néhai Bebek István comes fia, Ferenc egy Nyiri István nevű megbízottja, tiszttartója lakott a búzai várban, Wesselényi Anna özvegy Csáky Istvánné helyett pedig Czeker Imre nevű tisztségviselője lakott Búzában, bár uradalmait járva gyakran maga a nagyasszony is tiszteletét tette. De volt lakozása Búzában Csáky Gábornak (sz. 1662-ben), Csáky Lászlónak (közép-szolnoki főispán, 1708-ban

halt meg), illetve fivérüknek, Csáky Miklósnak és Csáky Istvánnak. Csáky Miklóst, aki alig húsz esztendősen halálozott el, a búzai családi kápolnában temették el. Temetéséről a kortárs Czegei Vass György 1682-ben a következőket jegyezte diáriumába: „9. Aprilis. Búzában mentem öcsém Vass János urammal mivel Csáki Miklós gróf úrfiat temettük; de ott ebédre meg nem maradtunk, hanem haza jöttünk s az öcsém is bejött hozzám Vas István és Tamási urammal együtt; ugyan nálam voltak ebéden s estvéig ivánk az szomorúság után”. A közeli Czegén birtokos Vass György egyébként többször is megfordult Búzában. A szorgalmasan gazdálkodó, atyafiszerető, no meg a borított sem megvető gróf említett naplójában többek között ezt is írja: „1682.21. Octobris jött hozzám az gróf Csáki Gábor Büdöskutival és Szilágyival ebédre; estvére visszamentek Búzában, engemet is erővel csak elvitt az gróf, de én vacsora után visszaszöktem”. A Csáky-család későbbi leszármazottai közül Csáky Katát (előbb Bornemissza János felesége, majd Bethlen Miklósné), Bethlen Rozáliát (előbb Csáky Jánosné, majd Wass Sámuel felesége), Csáky Rozáliát (Jósika Jánosné), Jósika Antóniát (Kászoni br. Bornemissza János hitvese), Csáky Gáborné sz. Gyulaffy Zsófiát kötötte hosszabb-rövidebb idejű lakozás Búzához. De az idők folyamán megfordult a búzai nemesi lakban lett légyen az előbb várkastély, majd udvarház Komáromi Izsák ferences szerzetes is (1696-ban) gubernátori megbízott is Wesselényi István személyében (1705-ben).

A legkorábbi búzai nemesi lakokról azonban vajmi keveset lehet tudni. Anynyit csupán, hogy ki, mikor, kinek adományozta, vagy kinek zálogosította el, majd váltotta vissza. Esetleg kit erősített meg a birtoklásában, esetleg kit tiltottak el a tulajdonlásától. Így vannak adatok arra, hogy 1554-ben Patócsy Boldizsárné született Somi Anna búzai udvarházát Gálfy Mihálynak adta, 1591-ben Kendy Gábor fiait Istvánt és Gábort a Búzához tartozó udvarház és vám birtokában Báthori Gábor megerősítette. 1594-ben Bornemissza Zsigmond a búzai kőudvarházat eladta vagy 1637-ben Wesselényi Anna özv. Csáki Istvánné a búzai udvarház birtoklásában megerősítést nyert. Ám hogy miként néztek ki ezek az épületek, arról csak az 1600-as évek vége felé vannak az első híradások: „Búzában (Szolnok-Doboka vm) az udvarházon kívül a külső udvarban tölgyfa kapu található, mellette kis ajtóval. Belső udvara tapaszos palánkkal kerített, az udvarban négy romlott bástyával. Az udvarházban két rendbeli fagrádics vezet. Van tornáca, több szobája. Az úr házában (=szobájában) fiókos asztal, padszékek láthatók. Három ablaka parasztrámás, papírral bevont. A ház teteje zsindeyes” – idézte például Bíró Vencel 1944-ben a XVII.

század végi összeírást. Más forrásokban pedig más képek sejlenek fel. Említik emígyen a filagóriát: „az alatta lévő Kő pintze gátorja felett, egy kis Sendely fedel alatt levő, mind fedelire mind oldal Deszkaira nézve megrogyott és elpusztult filagóriátska” (Csáky per 107 L 14) „...a régi udvarház előtte levő Fülegoriával...” (Csáky per LLt. 181 B). De van utalás a berendezésre is 1698-ból: „job kez felől találtunk, egy küs paraszt Kémenczét vas labakon és homlok vasakon állot...” (Búza LLt. Fasc: 208. B). Természetesen gyümölcsös-kert, veteményeskert, csűröskert és egy szárazmalom is a tartozékait képezték. Ez a kúria azonban az 1700-as esztendők elejére már megérett egy felújításra, átépítésre. Legalábbis amikor 1722-ben Csáky István fiai, Zsigmond és Imre osztozkodtak az apai örökségen az Erdélyi Törvényes Tábla hiteles leltári jegyzéke szerint volt egy „romos kőház” meg egy „elkezdett kőház” is, hiszen „az elkezdett kőház napnyugat felől való szegletitől” kezdték elfelezni az ingatlanokat. S míg Zsigmond többek között „egy kis házat pincével” tudhatott magáénak, addig Imre a „romos kőházat kapuval” együtt. Ugyanakkor még apjuk életében, valamikor az 1700-as évek kezdetén, a búzai birtoknak abban a részében is, amely apjuk testvérének özvegye, Csáky Gáborné sz. Gyulaffy Zsófia kezén volt, épült egy nemesi lak. Ez az udvarház 1732-ben azonban már teljesen kész volt. A folyó év február 11-én készített inventárium egy tölgyfa alapokra helyezett zindelytetős épületként írja le, mely a Czibere Nagy-hegy oldalában állott. Belső tere urak házára, ebédlőre és lányok házára tagozódott. Fűtését parasztkemencékkel oldották meg, s a füst elvezetéséről kőből épített kémények gondoskodtak. Melléképületei között egy falábakon nyugvó nád-fedeles szekérszint, egy ökoristállót, amelybe „akár hús marha is beletért”, s náddal fedett volt, falai pedig sövényből fonottak, egy másik hasonló istállót és egy sütőházat jegyeztek fel. Tartozékai között pedig három gyümölcsöskertet, egy veteményeskertet, egy méhest és egy csűröskertet írtak össze, melyben a csépeletlen szálás gabona raktározására szolgáló pajta állott, illetve a pajtában egy 500 mérős gabonartató. Maga a kúria és tartozékai három korábbi paraszttelken helyezkedett el, és jobbágyi munkaerővel Rétyi Miklós irányítása révén épült meg. Ezt az udvarházat 1736-ban özv. Csáky Gáborné unokájára testálta azzal a kikötéssel, hogy míg ő él, haszonélvezeti jogot gyakorol. Aztán pedig unokája, szárhegyi Lázár Gábor viszi tovább.

Természetesen az idők folyamán a Csáky István-féle udvarház is megújult. Talán nem is volt az annyira romos 1722-ben, hiszen a két Csáky fiú, Zsigmond és Imre még erőszakhoz is folyamodtak, csakhogy ne a mostohaanyjuk, Haller Borbála vigye tovább. Ámde Borbálánál maradt, mert a tanúvallomások

más ügy kapcsán, de még 1745-ben is így hangoztak: „az említett Gróff úr jószágai mindenütt Pusztájában voltak... annak utanna edgyütt laktokban rész szerint edgyütt való Industriából, rész szerint pedig az Asszony jövedelméből épültek fel... A Búzai Csáki rész Portioban az oeconomia úgy az épületekis kivált a Tatárok irrupciója előtt mind az nevezett Asszony Abafai Jóságáiból állott fel” (Búza, Born. VIII.8. Franc Czóger jobbágy vallomása 1785-ben). A „nevezett Asszony” természetesen Haller Borbála, a „tatárok irrupciója” pedig az 1717. évi tatár betörésre utal.

Szóval a XVII. században leírt kúria és tartozékai, ha olykor vitatottan és megviseltebben is, ment tovább az örökösök kezén. Aztán az iratok egyszer a pincéket emlegetik „ezen épület alatt egy bóthajtásos ajtón bé menvén vagy derék kő bólhajtás alatt egészen elkészült három pincze” (Búza JHb V.2 1729-ben), máskor a bolthajtásos szobácskát „menvén a be omlott mennyezetű Boltotskára” vagy éppen a majorházat „A csűröskerten alól... vagy az majorház pitvarával kamarájával edgyütt szalmával fedve 1729-ben”. Esetleg az udvarház-telekre szekereknek, lovashintóknak, lovasoknak és gyalogosoknak be- és kijáratot biztosító galambúgos nagykapuról: „a Nobilitaris Curianak Északra nyiló Kapujánál megálván; Találtunk ott Magosan fel állított Galambok formara Cserfakból nagy szegre faragott két erőss de fel viseltes kapufelfakot, melynek a teteje sendelyezetlen szemöldök fából pusztan áll. Ennek balkéz felől való oldalában hozza ragasztva vagy az más hasonló faragolt Cserfakból, Mettzesre Csinalt Gyalog járo Ajtó, melynek ajtaja két vassarkakon fordulo rongyos fenyődeszkabol fasarokra épült, de a regiseg mián deszkai rész szerint elpusztultanak, rész szerint pedig megavultanak’ 1775” tesznek említést. A nyomtatásra és cséplésre váró gabonafélék tárolására szolgáló sövényvel kertelt „Csűres kert” is vissza-visszatér a forrásokban, meg a gyümölcsös és veteményes kertek is: „Vagy az... egy oldalos helyben... egy jó nagy tagos kert... mesgyein sóska, egres és tengeri szőlő fak vad(nak)... második kert vagy az oldalas föld (ben)... a táblák mesgyein némely helyt szép szőlő lugasok némely helyt egres fak vadnak” (Búza JHb V/2 1729. év). De ugyanebből az esztendőből említene az írások egy lovak legeltetésére szolgáló kertet is: „vagy az... egy ujonnan fel fogott tövissel kerített jó darab helysegh lovak füvelésére vagy egyebre is a mire az ember akarja fordítani alkalmas” (Búza JHb V/2). Sőt 1727-ben és 1729-ben többször feljegyeztek egy a kúriához tartozó szakrális épületet is: „Vagy az... kő templomocska... Czinterme lézás támaszos kertel be véve” (Búza JHb V/2). „Vagy az ezen N(o)bilitaris Curiahoz tartozandó egy szep hegy tetejin pasintos helye(n) építettett kő temp-

lomocska... Czinterme lészas tamaszos kertel...” (Buza JHb V/2). Nyilván ez a család amolyan kápolnája lehetett, hiszen a família Wesselényi Anna fiainak rekatalizálása óta római katolikus hitben élt. Maga Csáky Kata például római katolikus imádságok írójaként is ismert volt. Néhány imádságos kötete Kolozsvárt nyomtatásban is megjelent. A fent említett családi kápolna 1838-ban még működött, 32 lélek tartozott hozzá, s a bálványosváraljai római katolikus esperesség kötelékébe volt beosztva.

A fent leírt, minden luxustól mentes, de a köré szervezett vegyes jellegű kertekkel és gazdasági épületekkel a gazdasági életben jelentős szerepet játszó udvarház nagyobb volumenű rendbetételére aztán az 1770-as években ténylegesen is sor került. Ekkoriban már Csáky Kata rendelkezett vele, aki Bethlen Miklós oldalán a második házasságának idejét élte éppen. Magát az építkezést Bethlen Miklós egyetértésével kezdték el, de a férj az építkezés teljes befejezését az 1781-ben bekövetkezett halála miatt ne érthette meg. Első ütemben ugyanis egy fedél alá csak öt szobát és egy kamrát készítettek el. A sütőházra és a konyhára később került sor. Mindazonáltal 1789 őszén Csáky Kata már többször megfordult benne. Folyó év novemberében két levelét is a búzai udvarházból címzett Kozma Ferenc tiszttartójának, akinek közreműködésével éppen új kertészt akart alkalmazni az almási udvarházához. Illetve akitől akkor éppen azt is remélte, hogy Búzában „kijüvet elhozattya kegyelmed az elszőkött kuptámot” (=kuktámat). Mellesleg ekkoriban a megújult vagy teljesen új búzai udvarház már a második házasságából született leányára, Bethlen Rozáliára (előbb Csáky Jánosné, majd Vass Sámuelné) testálódott, aki azt az 1780-as, 1790-es években több-kevesebb megszakításokkal huzamosabb ideig lakta is. Ennélfogva maga Csáky Kata is hosszabb időket töltött az udvarházban. Volt rá példa, hogy leánya gyermekeit, azaz unokáit is ő gondozta Búzában. Különösen a legifjabb gyermeket, Rosalit, aki majd Jósika János báró feleségeként az 1820-as esztendőök után maga is a búzai birtokrész ura lett. Csáky Kata egyébként afféle gondos gazdasszonyként a levelei tanúsága szerint akkor is gondolt a búzai udvarházzal, az ottani teendőkel, ha éppen nem Búzában tartózkodott, s már nem is az ő tulajdonát képezte. Például 1786 augusztusában almáriumot (tálas-szekrényt) szállíttatott a kúriába. Máskor meg az udvarház méhesében termelt méz értékesítése foglalkoztatta. Leveleiből az is kitetszik, hogy Búzához érzelmileg is kötődött. Vissza-visszatérő szófordulata, hogy „alig várom, hogy kimehessek”, „alig várom, hogy halljak onnan”, „én remélem Buzában érkezésemet”, „bánom, hogy gyengeségem az utazást nem engedí”, „már én is szerettem vona ottan lenni”. Lánya, Rozália azonban kevésbé

kötődött, sőt fiatalasszonyként különösebben a birtokigazgatás, a gazdálkodás sem vonzotta. Anyja 1785. október 30-án Nagymásról nem véletlenül írta neki: „írtam volt, hogy ha búzai mézről comissiót küldesz, elvitettetem s hét forintnak az árát megküldtem a postán. A szurdoki tiszt az juhokat örömet Buzába hajtaná, de én nem akartam riá szabadtítani, hanem írj iránta, ne csak az opera, hanem a gazdasszonyság is (érdekeljen)”. Viszont az unoka, Rosali, a nagyanyja nyomába lépett. Házasságkötése után – 1802-ben lépett házasságra báró Jósika János későbbi guberniumi tanácsossal, Hunyad vármegyei főispánnal – a búzai kúriában töltött gyermekkori emlékek után szívesen tért vissza mint birtokos asszony, bár a birtokok irányítása, így a búzai portióéi is, többnyire a férje kezében összpontosult.. Az ő élete, különösen kezdetben, gyermekneveléssel telt. Kilenc gyermekük született, s közülük három apró gyerekként elhalálozott. Sokat betegeskedett a búzai kúriában Antal nevű gyermekük is, aki valamilyen légúti megbetegedésben mindössze hatévesen vesztette életét. Betegségéről éppen egy apja által Búzába írt levél tudósít: „Szegény kis Antim mind kínlódik, néha jobban látzatik lenni s megint rosszabbul leszen, fajtattya hol mijét, most példának okáért ugy tetszik egy perczent éjjel jobban magánál vagyon... ösmeri az embert... reméllenék már Isten után hozza, de már három versen volt így s megint rosszabul lett...” (Jósika János levele Buza 1810. JHb).

Természetesen a Jósika-házaspár sem lakott állandóan a búzai udvarházban, hiszen mint általában az arisztokrata családok több vidéki kúriát és városi házat tartottak fent, de sokat időztek ott is. Jósika János, aki maga is nagy levelező volt, több levelet is Búzából indított útra. Anyjának, Teleki Jozefának, anyósának, Bethlen Rozáliának, és testvérének, Kálnoki Jánosné, Jósika Borbálához szálltak a búzai keltezésű levelek, s vitték a híreket birtokügyről, családi eseményekről, időjárásról, hivatali teendőkről, jövésről-menésről és vendégeskedésekről. Aztán elközelgett az idő, amikor úgymond „háza a koporsó, helyed a temető”. 1843-ban meghalt Jósika János, s 1850-ben Csáky Rozália is követte férjét a mindenélők útján. Távol az ősei birtokától, az 1802-ben házassági ajándékként kapott Búzától, Bécsben halt meg. Javain pedig három fia és egyetlen élő lánya, Antónia, Kászoni br. Bornemissza János felesége, osztoztak meg, illetve elhunyt leánya, Jozefa, gyermekei. Vagyis Antónia nevű leánya révén, aki többek között a búzai kúriát is örökségül kapta elérkeztünk a Búzában most is álló, XIX. századi Bornemissza-udvarházhoz.

A Kolozs megye műemlékeinek jegyzékében 1025-ös sorszámmal szereplő épület egy nyújtott téglalap alaprajzú egyszintes ház, melynek falazata kőből, héjazata pedig vékony hengerelt fémlemezről készült. Manzárd típusú fedelét úgy alakították ki, hogy a megtört felületű nyeregtető alatt, a padlástérben szükség esetén akár lakóhelyiséget is berendezhessenek. Ezért a törésvonal alatti meredekebb földmészen, az épület hosszanti oldalán, négy kicsi ablakot helyeztek el. A tört síkú tetőzet ablakai a földmésikből kiemelkednek, s felső oldaluk háromszög záródást mutat. Maga az épület zömök, tömbszerű. Sajnos a nyílászárókat a legutóbbi időkben modernebbekre cserélték, ennél fogva a hajdani ablakok, ajtók díszítéséről, esetleges vakolatdíszekről, szemöldökpárkányokról vagy míves keretokről nem árulkodik semmi. Az amúgy is több rendbeli át- és újraépített udvarházzal csak feltételezni lehet, hogy az ajtó- és ablaknyílásai eredetileg is dísztelenek és egyenes záródásúak lehettek. Az egyszerű külsejű két, egy régebbi és egy újabb téglakéményes egykori nemesi lak azonban őrzi jellegzetes udvarházi formáját. Alaprajzi elrendezését ugyanis a hagyomány és a megszokás alakította ki. S tömegalakítása és a tört síkú tetőzet rögtön felhívja magára a figyelmet. Az épület jelenleg is több belső helyiséget foglal magában. Ezek síkmennyezetesek, esetleg boltívesek lehettek egykoron, s egyik helyiségből a másikba egyenes záródású ajtók nyílnak. Ami pedig a környezetét illeti: sajnos, mára már a vele egykor szerves épületegyüttest alkotó gazdasági épületeket (pajták, veremházak, pincék, istállók, stb.) eltűntek. Úgy szintén a kerítések és kapuk is. Csupán a körülette lévő tágas tér és a bólogató öreg lombfák jelzik, hogy anno kertek, udvarok övezték. Ma már különösebben nem emelkedik a búzai házak fölé, de a XIX. században, amikor a búzai népesség házát főként paticsból és vályogból építette, s náddal, szalmával s ritkábban zsindegyel fedte, anyagában és méreteiben rangos épületnek számított. Különösen a kétsejtű parasztházakhoz és a zsellérek hurubáihoz, viskóihoz képest, melyek Búzában is előfordultak kémény és kerítés nélkül.

A Bornemissza névvel fémjelzett udvarház egészen a XIX. század derekáig maradt a család kezén. Közben a XIX. sz. második felében a kényelem iránti növekvő igények és az ízlésváltozás újabb nemesi lakokat is létrehozott Búzában. 1866-ban például az összeírt 265 házból 4 nemesi füst volt. Akkoriban a füst szó még házastelek megnevezésére is szolgált. A nemesi füst tulajdonosai gr. Lázár Miklós, Hadviger Ernő, Eperjesi József és László, Szilassy Nagy János és lovag hetei Bakó Károly voltak. Tulajdonképpen gr. Lázár Miklós kezén a már említett özv. Csáky Gáborné, Gyulaffy Zsófia-féle udvarház szerepelt, Bakó Károlyén pedig a Bornemissza-féle kúria, melynek vásárlás révén jutott a birtokába. A többiek pedig újabb

kori építkezések révén tudhattak magukénak nemesi lakot Búzában. Mindazonáltal a legdíszesebb kúriaként a Bakó Károlyét emlegették. S aztán jött a XX. század új kihívásokkal, sosem gondolt hatalmi átrendeződésekkel és a búzai udvarházakat valós és átvitt értelemben maga alá temette a feledés iszapja.

Az egykori Bornemissza-udvarház napjainkban

Elmúlt javak nyomában

Búza határa a XIX. sz. végén 6823 katasztrális hold és 148 négyszögöl tett ki. Nyilván a búzai uradalom területe időnként ettől nagyobb volt, hiszen egykoron tartozékai voltak. 1335-ben például Czente és Csika, 1359-ben az előbbieket mellett Gyulatelke, 1455-ben pedig Feketelak, Noszoly, Czente és Apáthi tartozott hozzá. 1530-ban Feketelak, Noszoly és Czente, 1637-ben Czente és Feketelak. Konkrétan a búzai határnál maradva, Hodor Károly szerint a „határ tágas, gabonát bőven és tisztán terem, Legelője völgyes, juhtenyésztésre igen alkalmas; bora közép minőségű, de kevés. Kiterjedt tavai halakkal bővelkednek. Nádja bőven, de fája szűken...” (Hodor Károly: Doboka vármegye Polgári Esmérettése, Kolozsvár 1837.) képet mutatott a XIX. sz. első harmadában. A Cziráki-féle összeírás pedig a búzai határt I. osztályúnak minősítette. Megint mások meg azt mondták róla: „határa a völgyből tekintve észak, kelet, dél és nyugati irányba terül el... talajának nagy része fekete és trágya nélkül is terem, a hegyek oldalain félig fekete, félig sárga. Ökörrel kétszer szokták szántani. Őszi és tavaszi gabonája tisztán, szénája bőven és jó terem,

Búza határa

tűzelésre való erdeje van”. 1875-ben Deák Farkas meg csak röviden ennyit írt: „Buza kis oláh falu Doboka vármegyében gazdag, termékeny határral”. Vagyis egyértelmű, hogy gazdasági vonatkozásban a búzai birtok sosem tartozott a jelentéktelen javak közé. Maguk a Csákyak is hatékonyan gazdálkodtak arrafelé. A gabona, a hús és a bor a kezdetektől meghatározói voltak a jövedelmüknek. De adott e birtok mézet, viaszt, olajat, túrót csakúgy, mint kiváló lovakat és különféle gyümölcsöket is.

A búzai határban, anno

Az uradalmi nagyállat-tartásban mindig jelen voltak ökrök, melyeket jól felhizlalva saját lábukon hajtottak piaci értékesítésre. Már Wesselényi Anna is marhákat hajtatott eladásra, ha fiai taníttatása miatt pénzsűkébe került. 1623. február 4-én keltezett levelében például a következő sorok olvashatók: „mondtam vala Marha Tamásnak valami hízlalni való marhát is venne buza árán, az kit Csáky László számára fel kellene hajtani; mondtam vala, hogy az én ökreim között is vagon úgy tetszik öt...”. A felhajtott állatokat általában a német határvárosok piacán értékesítették. De a jobbágyparaszti állattartásban is jelen volt a főként nagy testű, nagy szarvú fehér, úgynevezett magyarfajta marha. Ugyan a fajta nem volt kiváló tejelő, de igásállatként és vágómarhaként nagy-

szerűnek bizonyult. 1664-ben például 146 ökröt írtak össze Búzában, s volt olyan jobbágycsalád, amely 12 darab ökörral rendelkezett. Az 1721. évi összeírás meg 50 ökröt, 40 tehenet, 27 borjút emleget, holott éppen hadak járása és marhavész utáni idők voltak.

A búzai határban, anno

Az uradalmi nagyállat-tartásban mindenkor jelentős helyet foglaltak el a lovak is. Az uradalmi lótarásra, a ménésre vonatkozóan több adat is utal. Wesselényi Anna leveleiben például ilyen sorok olvashatók: „a kis fakó paripán eljöhet egy szabadossal együtt, Buzáig avagy amaz két lovon, kit a szekeres lovak közé fogtak volt...”, „az ménes hogy jól vagyon, az mikor osztán kd meglátja, akkor higgye...”, „a gyermek lovak befogása felől írtam... az minőnemű két kancza lovat az fiam haza küldött meg hagytam vala, hogy az ménesbe bocsásák”, „a Búzában való ménesedet igen féltem, Fiam... Horváth Ferencz uram szürke gyermeklovat kéret; azt mondja ígértél az ott való ménes közül...”. De jó másfél száz évvel később, 1781 decemberében Csáky Kata is a ménest emlegeti. Nem kis bosszúsággal róttá fel Kozma Ferenc nevű tisztartójának, hogy „a ménest se hajtató fel kegyelmed Buzába”. A jobbágygazdaságokban viszont nem volt jellemző a lótarás. Igásállatként az ökröt használták. 1721-ben mindössze 10 lovat írtak össze Búzában. Ugyanekkor 73 juhot és 32 ser-

tést is. Természetesen a juh és sertéstenyésztés az uradalmi gazdálkodásnak is szerves része volt. Wesselényi Anna 1628. évi levele például így fogalmaz: „Mehagytam Buzában az Kegyelmed disznaiban is együtt az én disznaimmal ide hajtsanak mert az aprólékját haszontalannak látom kihajtani ilyen sáros időben”, „a berbéceket is holnap megindítatom”. Egyébként az uradalmi tartásban szokásos volt a makkoltatás. Volt idő, amikor Búzából és egyéb más uradalmaikból mintegy 4000 darab disznója makkolt a Csákyaknak.

A búzai határban, annó

Az állattartás mellett persze legfontosabb tényezője a gazdálkodásnak a szántóföldi kultúra volt. A majorsági földeken és a jobbágyföldeken egyaránt megkülönböztetett figyelmet élvezett a gabonatermesztés. Legfontosabb szántóföldi növény Búzában évszázadokon át a búza volt, melynek őszi és tavaszi fajait egyaránt termesztették, illetve a magasabb fekvésű, soványabb földeken is kielégítő terméshozammal bíró alakort is termelték. Ennek a növénynek a tartós, szívós szalmáját leginkább házfedésre is használták. Nyilván a termésátlagokat sem egyik, sem másik gazdálkodásban nem ismerjük, de följegyezték, hogy Csáky Istvánnak „tudom, hogy igen sok gabonája termett”. Vagy Csáky Zsigmondnak 1720-ban Búzában, Gorbón és Szurdukon összesen, az évi termés harmadával 2156 köböl búza jutott. Az 1721. évi összeírás szerint pedig Bú-

Őszi betakarítás után

zában elvettek 46 köből őszi, 14 köből tavaszi gabonát, és termett 410 kalangya búza, 148 kalangya árpa és zab. Az egyéb szántóföldi növények közül a kukoricát, a kendert, majd az 1800-as esztendőktől a répát, a disznótököt, sőt a dohányt lehet megemlíteni. A kukorica vagy törökbúza eleinte kerti növényként jelent meg, de 1721-ben 7,5 véka törökbúzavetés volt a búzai határban. Ugyanekkor 85 kalangya kender is termett.

Dohánytermelők

Szőlőtermelés

A szántóföldi kultúrák mellett Búzában igen korán meghonosodott a szőlő- és gyümölcstermelés is. Pomerium, azaz valamiféle gyümölcsös már az Árpád-kor vége felé is létezett a búzai határban. Aztán 1594-ben, amikor Bornemissza Zsigmond javait átadta Kendy Gábornak „a Czege, Mányik és Kapus felől való gyümölcsös kertekről” is szó tétetett. 1632-ben meg Wesselényi Anna a szászszomboriaknak engedte meg, hogy Búza határán szőlőt fogjanak fel dézsmára. 1721-ben pedig a 29 kapásra való szőlője 119 veder bort adott. Akkoriban a kapás területmértéket jelentett. 1 kapás egyenlő volt 200 □-öl területtel, vagy 250-300 □-öl területtel. Annak megfelelően, hogy kötött vagy homokos talajról volt-e szó. 1 veder pedig mint űrmérték kb. 10,5 liternek felelt meg.

Természetesen a szőlő- és borkultúrában, a gyümölcstermesztésben, a kertművelésben a mindenkori uraságoknak meghatározó szerep jutott. A birtoklásban egymást követő Csákyak ugyanis udvarházaik környékén mindig rendelkeztek gyümölcsös és veteményes kertekkel, illetve a búzai szőlőhegyeken egy vagy több tagban szőlőbirtokokkal. Az inventáriumok efféle feljegyzéseket tartalmaznak: „Vagyon... egy oldalas helyben egy jó nagy tagos kert... mesgyéin sóska, egres és tengeri szőlő fák vadnak feleses ültetve...

ezen kert igen speciális gyümölcs fákból mindazonáltal szilva fákból álló fák-
kal bővülködik...”, „a Dió kert Oldalon...”, „az időhez képest, minden féle
Gyümölcs szépen vagyon benne...”. Tudott dolog, hogy özv. Csáky Gábor-
né született Gyulaffy Zsófiának három gyümölcsöse is volt Búzában. Csáky
Zsigmond meg szilvástertet tartott fent. Ám volt kertje Csáky Katának, aki
egy vihar után nem kis aggodalommal írta 1793. aug.13-án kisebbik lányának,
Bethlen Rozáliának a következő sorokat: „Kedves Liányom! Örömmel értet-
tem Pepi leveleiből, hogy olyan vitézi módon érkezted szerencsésen Buzába...
Azt írják a kertünkben a szél sok kárt tett, kárt látni menny be”. Egyébként
ezekben a kertekben a húsos szilvától, a besztercei szilván át az egresig, a
ribizliig, a barackig, a körtövélyig, almáig sokféle gyümölcs megtermett, me-
lyeket aztán aszalványok formájában tároltak. Fajta és elnevezés vonatkozá-
sában lényegesen eltértek a mai gyümölcsöktől. A források gyakran emlegetik
például a veres szőlő fát, amit ma ribizliként ismerünk vagy a tengeri szőlő fát,
ami valószínűleg az apró szemű déli aszú szőlővel azonos. Magát a kertet tö-
viskerítéssel övezték, s leginkább úgy emlegették, hogy „jól be töviseltették”.
Persze a zöldségesben is sokféle konyhakerti növény kapott helyet. Baraboly,
kerti turbolya, articsóka, horgas borsó, bagolyborsó, sóska, hagyma, s min-
den egyéb mit a konyhai szükséglet megkívánt. Az udvarházhoz tartozó sze-
mélyzet sorában leginkább ott volt egy kertész is. Csáky Kata 1781. november
26-án éppen Búzából írta tisztartójának, Kozma Ferencnek a következő soro-
kat: „nekem igen nagy szükségem lenne egy kertészre, s Harsányi uram egyet
recomendált is... kérem kegyelmedet, beszéljen vele, s ha józan életű, citrom
– narancsfákhoz ért, újságokkal biztat, és vállalja hogy a kertet csinosan tartja
és mindenféle veteményen igyekszik... tegyen kegyelmed rendelést”.

A gyümölcsösök mellett azonban a búzai uraságok gazdálkodásában mindig
jelen volt a szőlő- és bortermelés is. Több generáción át rendelkeztek szőlő-
birtokkal a búzai szőlőhegyen. Csáky Zsigmondnak például két tagban is volt
szőlője. Egyen-egyenként 150, illetve 100 veder termésű, vagyis évente olyan
2600-2700 liter borhoz jutott Búzában. Ugyanakkor a testvérének, Csáky Im-
rének, öt tagban mintegy 170 hordó és 500 veder bort eredményező szőlője
volt. De Wesselényi Anna meg Csáky Katalin is rendelkezett búzai szőlőkkel.
Wesselényi Anna a búzai számtartójának, Marha Tamásnak többször szemére
is vetette, hogy nem fordít elég figyelmet a búzai borokra. Mellesleg mikor a
nagyasszony már Krakkóban élt a „buzai miegymások” között többször bort
is szállítottak neki. Csáky Kata pedig nemcsak szívesen fogyasztotta a borpár-
latokból és sűrített mustból készített ürmöfűvel ízesített borokat, hanem sokat

és szakértelemmel munkálkodott azon, hogy a majorsági szőlőit gyarapítsa, s a szegény embereket szőlőhelyek felfogására, beültetésére bátorítsa. Nyilván a búzai uraságoknak másfelé is voltak szőlőbirtokaik, és az allodiális szőlőterületek között sokkal nagyobbak is voltak, esetleg máshol kiválóbb minőségű borokhoz is jutottak, de semmiképpen nem volt elhanyagolható a búzai sem. A búzai szőlőhegyen egyébként tulajdona volt Bánffy Györgynek, Csáky Gábornénak vagy éppen Sombori Istvánnak, Csernátonyi Györgynek, a Dombiaknak, a Somboriaknak, Csáky Rozáliának, Jósikáéknak, Henteréknek. Mivel sokféle igény és elképzelés találkozott a búzai alsó és felső Nagy-hegyen, ezért az 1820-as években próbálták szabályozni a szőlőbirtokok használatát. A birtokosokat, hogy védelmezzék a szőlő területeket, gyeputartásra kötelezték. A regula szerint, ha nemesi rangú ember mulasztotta el a gyeprücsinálást, figyelmeztették, megintették, viszont ha az uradalmi jobbágy követett el mulasztást, 12 forint erejéig pénzbírsággal is sújtották. Maga a település két szőlőpásztort fogadott fel, s ha a birtokokban károk estek (lopás, garázdálkodás, stb.), a pásztorok fizetéséből egyenlítették ki a kárt. Ha valakinek három éven át műveletlenül maradt a szőlője, az elvadult területet a szomszéd művelés alá foghatta, és sajátjának nyilváníthatta. Továbbá regulázták azt is, hogy milyen gyümölcsfákat lehessen ültetni a szőlőterületeken. Csak barackfákat engedélyeztek, illetve a szőlőbirtok végébe cseresznyefákat és diót lehetett telepíteni, valamint a táblák közé oltványok és szilvafák kerülhettek. Bár a regula a paraszti népesség szőlőterületeivel is számolt, de az az igazság, hogy a búzai szőlőhegyen a paraszti szőlőterület jóval kisebb hányadot képezett, mint az urasági szőlőbirtok, vagyis Búza népessége inkább maradt a szántóföldi kultúráknál és az állattartásnál.

A szőlőterületek, a gyümölcsösök és a szántóföldi kultúrák mellett Buza határa legelőket, kaszálókat és erdőket is kínált a mindenkori ott élőknek. Szénafűnek leginkább a Dumbravát használták, de a XIX. század elején ez önmagában már kevésnek bizonyult. Ezért megpróbálták az 1820-as években újabb területeket kiszakítani kaszálónak. A legelőnek és kaszálónak szolgáló réteket a birtokosok között határjelekkel igyekeztek elkülöníteni, s regulálni akarták a réthasználatot. A birtokosok közötti megállapodás szerint idegen marhákat ekkor már nem kívántak fogadni a határban, s aki ezt megsértette, annak 200 magyar forint büntetéssel kellett számolnia. A rendre a határpásztor felügyelt. Az erdők használatának szabályozására azonban kevésbé figyeltek. Ennek következtében Búza határából az erdők fokozatosan lepusztultak. 1742-ben már így fogalmaztak: „mely bőv Erdeje légjen Buzanak most mégis egj szál tilalmas fája ninczen melly miatt tellyességgel a régi tilalmas erdők el pusztultanak”.

1805-ben pedig a Veres-erdőről mondták, hogy „most Apró, most hasznavehetetlen erdő”, illetve csak cseplesz erdőket emlegettek. A cseplesz bozótos, bokros erdőt jelentett. A közös erdők irtás révén és a rideg marhatartás okán egyre jobban megritkultak, faállományukat csak szigorú erdőrendtartással lehetett volna menteni, de erre sokáig maguk a Csákyék sem gondoltak. Néhány erőtlén elgondolás, miszerint „az almási erdőkben a buzaiak pótolnassanak ki” megoldást nem jelentett. Egyébként is ez a kijelentés pereskedő családtagok közötti esetleges erdőcserére utal csupán.

Hatékonyan gazdálkodni persze csak úgy lehet akár erdő, akár rét, legelő vagy éppen szántóföld és szőlőterület vonatkozásában is, ha valamiféle együttműködési rend, közös szabályozás érvényesül. Különösen így van ez, ha ráadásul az adott település határát sokan birtokolják. Ezt felismerve fogalmaztak meg az 1820-as években egy megállapodás-tervezetet Búza ura is. Az uradalom Csáky-részéről Csáky Gábor leszármazottai (gróf Lázár László, Lázár Ádám, Lázár Gábor és Lázár Druzsina báró Bethlen Dávidné), a Bánffy-részről pedig Bornemissza Annamária fia, Jósika Miklós, és Bethlen Rozália lánya, Csáky Rozália és férje Jósika Miklós, valamint Teleki Sámuel, Wesselényi Miklós, Kemény Lajosné és Toldalaginé mint további részbirtokosok. A szabálytervezet ugyan hatályos nem volt, mert nem írták alá, de sok értelmes, előremutató elgondolást tartalmazott. Többek között a település külső határának felosztására, a kaszálók, legelők elkülönítésére vonatkozóan. De volt benne szó borjúkert létrehozásáról is, meg kenderkert kialakításáról, erdők birtoklásáról, szőlők állapotáról, valamint a szántóföldek művelésének módjáról is. Tulajdonképpen Búzában ekkor esett először szó a háromnyomásos gazdálkodásról. Mindez ideig ugyanis a földek két fordulóra voltak osztva. Vagyis a művelt földek egyik részén kapott helyet az őszi vagy tavaszi gabonavetés, a másik részt pedig ugarként legeltetésre szánták. A két területet évenként cserélték. Most viszont kinyilvánították, hogy „a szántóföldek nem művelődnek meg úgy, amint a háromfordulós határokon szoktak művelődni, s a tavasz és őszi vetésnek összelegyítése miatt se a marhák úgy nem legelőzhetnek, amint a háromfordulós határokon, se tavaszi vetéseket a kártételektől illetőleg megoltalmazni nem lehet”. Ezért a háromfordulós rendszert tartották inkább járható útnak, s határosztó bírákra kívánták bízni a buzai határ „három a lehetőség szerint egyenlő kiterjedésű fordulóra” való felosztását. A határ rendjének felügyeletét pedig a határ inspectorra akarták bízni, akinek személye évenként maguk közül került volna ki. S többek között a buzai határ oltalmazásának és őriztetésének feladata is rá hárult volna. Nyilván az európai gyakorlathoz

képest a felvetés meglehetősen késeinek tűnhet, de ahhoz képest, hogy Magyarországon az 1800-as évek első harmadában még határhasználati módként a parlagolás is dívott és a kétnyomásos rendszer szinte általános volt, mindenképpen előremutató volt az akarás. Mint ahogy az is, hogy a termés hozamok növelése érdekében Búzában az uradalomban és a jobbágyföldeken egyaránt már az 1700-as évek elejétől megemelték a szántások számát, az 1721. évi összeírás szerint „hat ökörrrel kétszer szoktak szántani”, holott ez csak néhány dunántúli megyében volt szokásban. S a faekék mellett, melyek a Mezőségen egészen a XX. század elejéig használatban voltak, Búzában már az 1800-as évek elején feltűnt a vaseke. Az 1814. évi búzai leltár említi egyet „hosszú lapos Czimer vasaival Tesolójával, Taligájával és Patingjával együtt”. A tésola az a rúd volt, amelyet az eketaligához csatoltak, hogy mellé foghassák az ígásállatot, a pating pedig a lánc, amely az ekegerendát összetartotta a taligával.

Aztán 1869-ben lezajlott a tagosítás is, mely a modernebb gazdálkodás egyik előfeltétele volt, illetve 1863-ban az úrbérrendezés. Vagyis Búzában is elindulhatott a szabad gazdálkodás. Viszont a kiegyezés utáni időszakban nagyon nehéz volt olcsó és könnyen visszafizethető hitelekhez jutni. Ezt orvosolandó Búzában 1895-ben megalakították a községi hitelszövetkezetet, amely Keresztes Péter elnökletével figyelemre méltó pénzforgalmat bonyolított. Viszont a térség közlekedési hálózata csak nagyon vontatottan fejlődött. A szállítmányozást forradalmasító vasút egyenesen elkerülte Búzát, illetve a hírközlés- és postaforgalom jótékony hatását sem él-

Disznótartás

vezette a gazdasági élet fejlődésében. Az 1800-as évek végén még önálló postahivatallal sem rendelkezett. De nem számolhatott az adórendszer megsegítésével sem. Az érvényben lévő kötelezettségeinek inkább a termelést ellehetetlenítő, elorsvasztó hatását érzékelte. Az egy főre jutó adóösszeg magas volt. A XX. század küszöbén Búza évi 5287 forint állami adót fizetett.

Múltbéli hétköznapiak

- 1629. esztendő: „Én gróf Csáky István küldöm ez bé... pecsetes commissiomat Feleségednek, Kegyelmes Asszonyomnak... hogy Felséged adgyon ennekem kölcsön vagy zálogképpen in summa 15 ezer aranyakatt... Almás várat kötöm az orszagnak minden hozza tartozandó jószágával, falujával, javaival... Buzat is odakötöm...” (Részlet Csáky István Brandenburgi Katalinnak írott leveléből Jósika hitb. lt. nr. 637)
- 1647. esztendő: „az Buzai hatarról lopva veszet vala két fiatalj eökreö egyik sárga és az masik kék szürke, fenn alló szarvunak” (TJ. k. VIII/4. 237)
- 1654. esztendő: „Buzaban lako Czeker Istvan... aszt kivannya hogy avagy az leany feleségül nekie meg adattassek vagy tüle absolvaltassek...” (Széki Református Egyházmegye Válóperes Jegyzőkönyve 72-3)
- 1682. esztendő: „Causa Buzaiensis, Fejér Mihály agallyia leanyia Fejer Annok dolgat keszi Nohaj Peter ellen, es elvalast kivan. Mert az leanya nem szereti és nem szerette annak előtteis, erővel neki nem adhattya... mivel matkasagi dolgok, erővel egyben nem adhattyuk őket hanem mind az ket félt absolvallyiuk...” (Széki Református Egyházmegye Jegyzőkönyve)
- 1695. esztendő: „Buzában mentem öcsém Vass János urammal mivel Csáki Miklós gróf úrfiat temettük...” (Vass György Naplója)
- 1726. esztendő: „gróf Csáki Zsigmond uram adván egy frájját az tisztartójának, annak a lakodalmára mentem által ebédre Buzába az feleségemmel együtt. Ott voltam a grófnál, de az borital miatt roszul lévén estvig nem is ettem s estve is igen keveset, és kávénál s herbatheánál egyebet nem ittam s nem is tánczoltam...” (Vass László Naplója)
- 1764. esztendő: „(Buzaban) a mezőn a Szenakalanyajab(an) Czeger Ferentznek találtak a Falusi Esküttek egy vagy ket kalangya búzát be rakva Szénába melyért ha az Fődes Ura nem intercédált volna nagy baja lehetett volna...” (Búza JHb.IV/13)
- 1770. esztendő: „Borsos Gergelyné Asszonyom is a Buzai éneklő székre

adott zöld perpeta materiat” (Széki Református Egyházmegye Jegyzőkönyve)

- 1780. esztendő: „Buzaban Hoszszu Laszlo olyan ember ’a ki minden emberbe, mind az urak Tiszteibe, mind á szegeny emberekbe bele kötölődzik... Nem hogy meg akarta löni Ő Nagysaga Hoszszu Laszlot és hozza Tsapongatott volna; de meg amit halottam, töltve sem volt a Pistalya ő Nagyságának...” (Csáky-per 113. L. 20)

- 1780. esztendő: „(Buzaban) a Falus Bíró... Csorék Vaszinak el köttette a teheneit hogy a Falus Biróért Kalakaba nem ment Hoszszu Lászlónak” (Csáky-per 113. L. 20)

- 1780. esztendő: „(Buzaban) Hoszszu Stepan egykor el ment... fát lopni, Hoszszu Laszlo el fogatta, es el ment Hoszszu Stephannak a felesége Hoszszu Anyiszihez, kiis ugy el tsinalta a dolgat, hogy még Hoszszu László fizetett Hoszszu Stephannak, elégtől hallottam, hogy nagy Boszorkány az a Hoszszu Anyiszie...” (Csáky per Ut. 113. L.20.)

- 1780. esztendő: „ámbár (Buzaban) főszük a palinkat, nem juthatott a rüdegeneknek (disznóknak) annyi braha (gyümölcscefre) hogy csak azzal lehessenek... azért hogy egészen el ne veszenek a rideg sertések kevés braha közt velek meg etettünk 20 napok alatt 13 köből még az asztagba gergeliczetől (gabonaféreg) nagyon meg ett rosot” (TSb.24)

- 1781. esztendő: „(Buzaban) kimenék a piacra véle (a falu strázsájával) és a Falunak két részire kiis kiáltotám s hiré teven hogy azon hely már ki legyen borozdolvá, fel foglalva és mar senkinek sem engettetik.” (LLt. 181. L. 5.)

- 1782. esztendő: „a nyíl Czedulákat edgyiket nagyobb papirosra vastagabb betűkkel írván réz porral meg porozta, a másodikat kisebb pappirosra mellyen az írást meg nem porozta” (Buza Csáky-per 168. L. 32.)

- 1786. esztendő: „Buzából 22-dik Augusti írott levelét exellentiadnak alázatos tisztelettel vettem. Felette sok és terhes dolgaim miatt eddig nem lehetetvén... exellentiatat tudósítani...az almáriumnak két darabját elküldöttem Buzába, két darabja meg itten maradott... Küldöttem az almáriumot vivő szekértől exellentiad parancsolattyára 2 font fekete tubakot (dohányport)”. (Ágoston Marton uradalmi tisztviselő levele Csáky Katához)

-1795. esztendő: „a nékem kirendelt borokat (Csáky Kata grófnő végrendeletileg Kozma Ferenc nevű alkalmazottjának 100 vödör bort hagyományozott. 1 vödör=10,6 l) nagyságod Buzába vitette, oly kegyes ígérete mellett, hogy midőn az Uristen nagyságodnak állapottyát jobbra fordítja, kétszeresen visszaadgya. Ezelőtt is de kivált most az Uristen bőv szüretet adott nagyságodnak, instálloom méltóztassék megemlékezni kegyes ígéretiről és illendő visszafordíttatásnak rendeléséről...” (Kozma Ferenc levele Csáky Kata lányához, Bethlen Rozáliához)

-1805. esztendő: „Két Darab szőlő a Buzai szőlő Hegybe... ha jól művelnék, meg Trágyáznak és el homlították, fél termésbe meg hozna 200 veder Bort” (Csáky-per 124. L 31)

-1810. esztendő: „Szegény Kis Antim mind kínlódik, néha jobban láztatik lenni, s megint roszszabbul líszen... fájtattya hol mijét... most példának okáért úgy tetszik egy perczent éjjel jobban magánál vagyon ösmeri az embert... reméllenék már Isten után hozzá, de már három versen is így volt s megint roszszabbul lett...” (Báró Jósika János levele Buzából)

-1814. esztendő: „a rajta (a buzai jobbágytelken) termett gabonát mihelyt el csipeltem, mindjárt az uraság számára el is vettette, nem lévén cséplett mag Buzája” (Buza LLt. 131. 38)

-1820-as esztendők valamelyike: „amely fordulóban tavasz-vetés volt, a maradjon nyomásnak, amely alá jött volt, azt ugarolják meg, és vetődjék be őszi gabonával. A pedig ahol őszi gabona volt, maradjon törökbúza és egyéb tavaszi vetés alá, hogy így a törökbúza kapálás és más esztendőkből reá következő többszöri felszántás által a nyakasabb burjánok és tövisek gyökerestül a szántóföldről kitisztulván és a föld megpuhulván annál több és jobb gabona teremhessen” (Az uraságok megállapodása Lázár cs. lt. Nr.384)

A hétköznapok hősei

Mindennapok történései

Ritka ünnepi pillanatok

A XX. század sodrásában

Búzában az első világháború kirobbanását megelőző utolsó békeévben, 1913-ban, 2054 lakos élt. Ebből 937 magyar anyanyelvűnek vallotta magát, 1058 fő pedig román anyanyelvűnek. A községi rangú településen ezen kívül más nemzetiségűek: izraeliták, cigányok és örmény katolikusok is jelen voltak. Összességükben 59 főt számláltak. A település az államigazgatás területi beosztása szerint az Osztrák-Magyar Monarchia részeként Szolnok-Doboka vármegyében, a kékesi járásban foglalt helyet. Nevét az 1913. évi helységnevtár szerint hivatalosan „Búza”-nak írták.

Búzai huszár az Osztrák-Magyar Monarchia idején

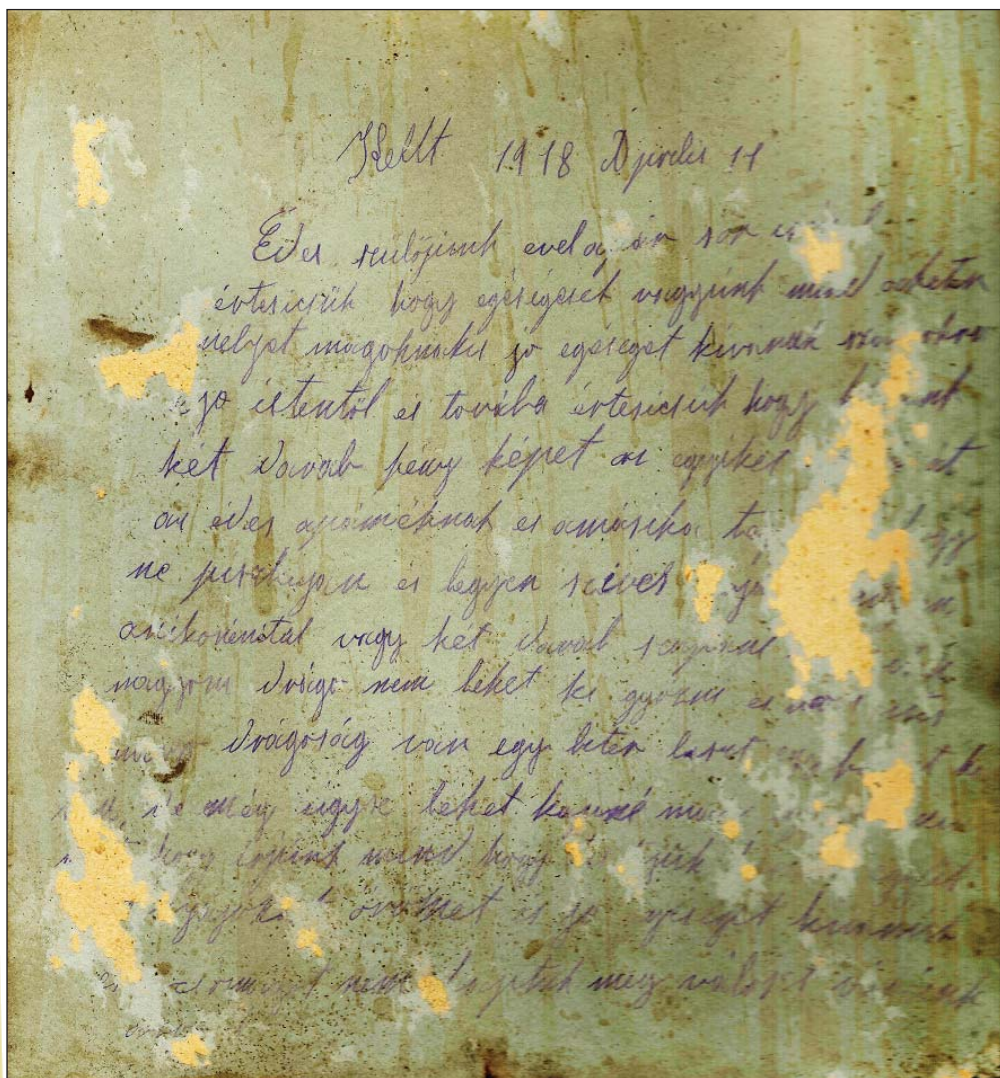

Búzai katonák a Monarchia idején

között teljesítenek-e katonai szolgálatot. Aztán általában január 15. és március 15. között a névjegyzékben szereplők megjelentek a polgári és katonai személyekből álló újoncállítási bizottság előtt, s ha azok szellemileg és egészségügyileg alkalmasnak találták a fiatalembert, következhetett a bevonulás. Békeidőben az 1873. évi törvény 20 hónapban maximálta a szolgálati időt. A Monarchia szárazföldi haderőnemének számbelileg legnagyobb fegyverneme 56 %-os arányával a gyalogság volt. Így az Osztrák-Magyar Monarchiában katonai szolgálatot teljesítők zöme a gyalogsághoz került. De működött a lovasság

Az Osztrák-Magyar Monarchia idején (1867-1918) a dualista állam egységét a közös uralkodó személye és a közös ügyek (hadügy, külügy, pénzügy) biztosították. Fegyveres erejét pedig a német vezényleti nyelvű közös hadsereg, a magyar vezényleti nyelvű Magyar Királyi Honvédség, valamint a császári-királyi Népfelkelés adta. Az 1868. XL. törvény alapján a védelmi kötelezettség általános volt, és minden védképes állampolgár köteles volt azt teljesíteni. Ebben a meglehetősen bonyolult katonai rendszerben az újoncállítás minden esztendőben a védkötelesek összeírásával kezdődött, majd a névjegyzékek kihirdetése következett. Ezek után sors húzással arról döntöttek, hogy a névjegyzékbe került katonaköteles fiatalok a közös hadseregben vagy a Magyar Királyi Hadseregben, esetleg a császári-királyi népfelkelés keretei

és a tüzérség is, valamint a műszaki csapat. És természetesen a másik nagy haderőnem a haditengerészet is. Ennek az összetett katonai gépezetnek volt tagja többek között az a búzai fiatalember is, aki 1918-ban a Nagy Háború utolsó esztendejében küldte haza a következő levelet.

A két világháború között, Constantin Anghelescu második minisztersége idején, amikor a román kormány ösztűz alá vette az erdélyi magyar felekezeti iskolákat, kidolgozva azok elsorvasztásának módozatait, a búzai református elemi iskola ellen is támadás indult. 1937 tavaszán az egyházi iskolákat fe-

lügyelő inspektor és az állami tanfelügyelő-helyettes egy rövid, úgymond tisztelgő villámlátogatás után, hamis vádak alapján feljelentette az iskola okleveles tanítónőjét Czirmay Zoltánné, született Máthé Ilonát. Az első és második osztályos elemistákat tanító felekezeti tanítónőt, mellesleg református tiszteletes asszonyt, azzal vádolták, hogy meghamisítja a tananyagot, és a tanítványait államellenes cselekedetekre bujtogatja. A tanítónő ellen koholt vádak alapján indított pert a Román Királyi Bíróság Désen, amelyet a törvényhatósági palotában folytattak le. A tárgyaláson a bíróság a tanítónőt bűnösnek találta, s vele szemben elmarasztaló ítélet született. Három hónap plusz egy nap feltételes, fogházban letöltendő büntetésre ítélték. Az ítéletet fellebbezést követően a bíróság másod fokon is érvényben tartotta. A büntetés végrehajtására azonban a megváltozott történelmi körülmények között nem került sor, sőt Észak-Erdély Magyarországhoz való visszacsatolása után a magyar hatóságok az ítéletet hatályon kívül helyezték.

*

Ugyancsak 1937 nyarán történt, hogy Búzában közvetlenül a vasárnap délelőtti istentisztelet után a református lelkipásztor, Czirmay Zoltánt és feleségét, Máthé Ilona felekezeti tanítónőt, a román csendőrség nem egészen tiszteletteljes és barátságos hangulatban, egy teljes napig elhúzódó kihallgatásra kísérte be. Mindenképpen arra akarták rávenni őket, hogy vallják be, államellenes összeesküvésről van tudomásuk, illetve összeesküvő elemekkel tartanak kapcsolatot.

Első románvilág (illusztráció)

A második bécsi döntés határozatainak kihirdetése után (1940. aug. 30.), a Magyar Királyi Honvédség 1940. szept. 5-13. között vonult be a visszakapott erdélyi területekre. Búzába az I. Magyar Hadsereg IV. hadtestének egyik huszárszázada vonult be 1940. szeptember 8-án. A község magyar lakossága magyar nyelvű feliratokkal, diadalkapuval, virágokkal és végtelen szeretettel és tisztelettel fogadta a katonákat. Továbbvonulás előtt a település központjában felemelő ünnepségre került sor, ahol Czirmay Zoltán helybeli református lelkipásztor rövid áhítat után kért áldást a katonákra, s az egész magyar népre. Az ünnepség után a katonákat a szálláscsinálók vezették pihenőhelyükre. A búzai református parókiára a katonai alakulat századosát és tisztiszolgáját kvártélyozták be. Miután a katonaság szeptember 9-én tovább indult a kitűzött menetcél felé, a Budapesten megjelenő Esti Kurír c. újság 1940. szept. 9-én így tudósított: „a honvédség ma folytatja a Magyar Szent Koronához visszacsatolt erdélyi részek birtokba vételét. Ma Szászrégenig, a Maros felső folyásáig nyomulnak csapataink. Ez a hullámos dombvidék a Mezőség. Legelők és szántóföldek borítják a néhány száz méteres dombok völgyeit ezen a tájon...”

A magyarok bevonulásakor, 1940-ben

Miután 1940. augusztus 30-án a bécsi Belvedere palotában aláírták a második bécsi döntés jegyzőkönyvét és a döntőbírói határozatot, Búza visszatért Magyarország kebelébe. A döntés értelmében ugyanis az új magyar-román határvonal Búzától alig öt kilométernyi távolságra, az Omboz patak völgyétől délre, a gyekei dombokon át Szentgotthárd alatt keletre fordulva, Melegföldvár és Budatelke térségében haladt Mezőkecsed irányába, hogy ott egy 90 fokos törést követően Mezőörményes, Mezőszentmárton falvakon át csaknem teljesen déli irányt vegyen. A magyarok bevonulását követően a visszakapott területeken, így Búzában is, 1940. szeptember 14-től 1940. november 20-ig magyar katonai közigazgatás működött, majd átvette az irányítást a magyar polgári közigazgatás. Közben a bevonulásban résztvevő magyar katonai alakulatokat fokozatosan visszarendelték békehelyőrségeikbe, s helyükre beérkeztek azok a katonai szervezetek és csapattestek, amelyek állandó jelleggel a visszatért térségekben tartózkodtak. Buzához legközelebb eső határszakaszon az úgynevezett „Göring-könyök”-nél vagy „Ribbentrop-sapká”-nál – a Mezőségeen áthúzódó határvonal mély beszögellését nevezték így – a Debrecenből Besztercére áttelepített 22. határ vadász-zászlóalj portyázó százada adott szolgálatot. Az 1. határ vadász őrs Melegföldvárnál, a 2. határ vadász őrs katonái pedig Budatelke térségében vigyázták a magyar állam területét. A határszakasz biztosításában és védelmében résztvevő magyar katonák szabadidejükben gyakran belátogattak Buzába, s köztük és a civil lakosság egyes tagjai között barátságok, sőt szerelmek is szövődtek. A feledhetetlen időszak emlékét szép számú fénykép őrzi.

Magyarországon az első világháború éveiben, 1915-ben vetődött fel először a hazáért hősi halált halt katonákra való ünnepélyes emlékezés gondolata. Az első törvény, Tisza javaslatára 1917-ben született meg, miszerint „minden község (város) méltó emléken örökítse meg mindazoknak a nevét, akik a hazáért életüket áldozták”. Aztán 1925.V.1-jén jelent meg a honvédelmi miniszter körrendelete, ami Hősök emlékünnepe néven nemzeti ünnepé nyilvánította május utolsó vasárnapját. Ettől kezdve szerte az országban rendszeressé vált az ünnepi megemlékezés.

Búzában – az ismert történelmi körülmények miatt – az első Hősök napi ünnepélyre csak 1941. május 31-én kerülhetett sor. Ezen a napon a református templomban ünnepi istentiszteletre került sor, ahol Czirmay Zoltán lelképásztor külön imát mondott a magyar nemzet hősi katonáiért, akik a vérzivataros magyar történelem megannyi csatájában veszítették életüket. Majd az istentisztelet után a község központjában díszünnepség következett. A községi előjáróság emlékbeszédét követően zsinóros, pártás, magyaros viseletbe öltözött gyermekek és ifjak műsora hangzott fel. A szavalatokat, énekszámokat, szavalókórust Czirmayné Máthé Ilona és Imre Zsuzsanna, a református elemi iskola tanítónői tanították be, akik maguk is magyaros ünnepi viseletben jelentek meg a díszünnepségen.

Hősök napi ünnepély, 1941-ben

Magyar világ Búzában

A II. világháború elérte Erdélyt

A második világháború idején Búzából a történelmi Magyarország területén két katona vesztette el az életét:

1. Szász István honvéd: Búzában született 1910. szeptember 20-án. Édesanyja Eke Erzsébet volt. A 26/II. zászlóalj katonájaként 1941. szeptember 21-én a Torda-Aranyos vármegyei Gerendkeresztúron kapott fejlövést. Mezőzáhon az egykori Ugron kastély kertjében kialakított katonai temetőben temették el. A temető ma már nincsen meg, pontos sírhelyét temetőkateszter nem rögzítette.

2. Eke Ferenc honvéd: Búzában született 1926-ban. Édesanyja Eke Sára volt. Páncélgránátos kiképző keret tagjaként 1945. március 29-én sebesült meg és vérzett el a Sopron vármegyei Magyarakeresztúron. Ott is temették el, de a sírhelyét temetőkateszter nem rögzítette.

A háború ideje alatt a keleti hadszíntéren ugyancsak két búzai illetékességű katona halt meg:

1. Luncsán András honvéd: született 1919. február 2-án, édesanyja Vaszilján Ráki volt. A 34/1 zászlóalj katonájaként 1943. március 13-án szenvedett ágyék-lövést Kupcsicsi térségében. Eltemetési helye, sírhelyszáma ismeretlen.

2. Mustya Tivadar honvéd: 1907. február 17-én született, édesanyja Mustya Ludovika volt. A 43/III. zászlóalj katonájaként aknarobbanás következtében halt meg 1943. július 7-én Zlinka térségében. Ugyanezen orosz település, mely a Dnyeper folyótól keletre Gomel nagyobb várostól mintegy 50 km-re helyezkedik el, német-magyar közös katonatemetőjében helyezték végső nyugalomra. Sírjel száma: 11918.

A jelenlegi ismeretek szerint a háború nyugati hadműveleti területén, illetve nyugati hadifogságban búzai születésű vagy állandó búzai lakcímmel rendelkező katona nem vesztette életét.

Illusztráció

Búzai hagyományok

Múltba tűnő pillanatok

Kedvelt búzai tánc és gyermekjáték

Tavaszi hóolvadás után, a hosszan tartó őszi esőzések idején, amikor szinte megvénhedett a sár, a búzai gyerekek az 1920-as, 1930-as években falákkal jártak az iskolába. A könnyűfából kialakított falákokat a fiúk leginkább a lábszárhoz erősítették, a lányok pedig fent kézzel fogták. A lábak hosszabbítását szolgáló két faléc egy kicsit a gázlómadarak, például gólyák hosszú, vékony, de erős lábszárára emlékeztetett, s ha megtanultak vele egyensúlyozni, a község sáros utcáit járva nem süppedtek, ragadtak bele az átvizesedett talajba.

*

Búzában a XX. század első harmadában még szokásban volt a közvélemény nyilvános kikiáltása. A „kikiáltás” során a falu legényei két csoportot alakítva felmentek a települést határoló egymással szemközt elhelyezkedő dombtetőre, s onnan párbeszédes formában adták tudtul mindenkinek a megszokott rendtől akár tulajdonságával, akár cselekvésével eltérő egyén vagy egyének feletti értékítéletet, nézetet, véleményt. Ez egyfelől nyilvános elismerés, de megszegés is lehetett, s bizonyos esetekben kényszerítő hatása is érvényesült. A sajátos erkölcsi-nevelő hatású szokás révén a lakosságot foglalkoztató kisebb-nagyobb kifogásolható események, történések végére kerülhetett pont: a kapcsolat megszakítása, kinézés, csúfolódás vagy szitok és átok nélkül.

A búzai ifjúság

kalákás lányok által kötött friss búzakoszorút, mely többnyire a református templomban várta meg a következő kalákás esztendőt. Búzában külön „kezesek” mozgósították kalákába a fiatalokat, s a táncalkalmakat Szász Ferenc nagyházában vagy csűrében tartották. Jó ideig a községben az aratókalákák „kezese” Simon János (született Búzában 1909-ben) volt. Az aratókalákások táncházában egyébként hagyományos táncrend érvényesült. A vigalom a legények verbunkjával kezdődött, majd páros táncsal folytatódott, lassúval és sűrűbbel, de meghatározott helye volt a hétlépésnek is.

*

1962-ben Molnár I. Ibolya tanárnő, tanítványait is bevonta a munkába, 47 népmesét gyűjtött össze Búzában. A szóbeli elbeszélő költészet műfajcsoportját 17 tündérmesével, 13 tréfásmesével, 10 novellamesével és 7 állatmesével gyarapította. Az összegyűjtött népmesék mintegy harmada egyes kutatók szerint teljesen helyi jellegűnek, illetve helyi képződménynek tekinthető. Ezekben a mesékben rá lehet ismerni a község társadalmi rétegződésére, a lakosság

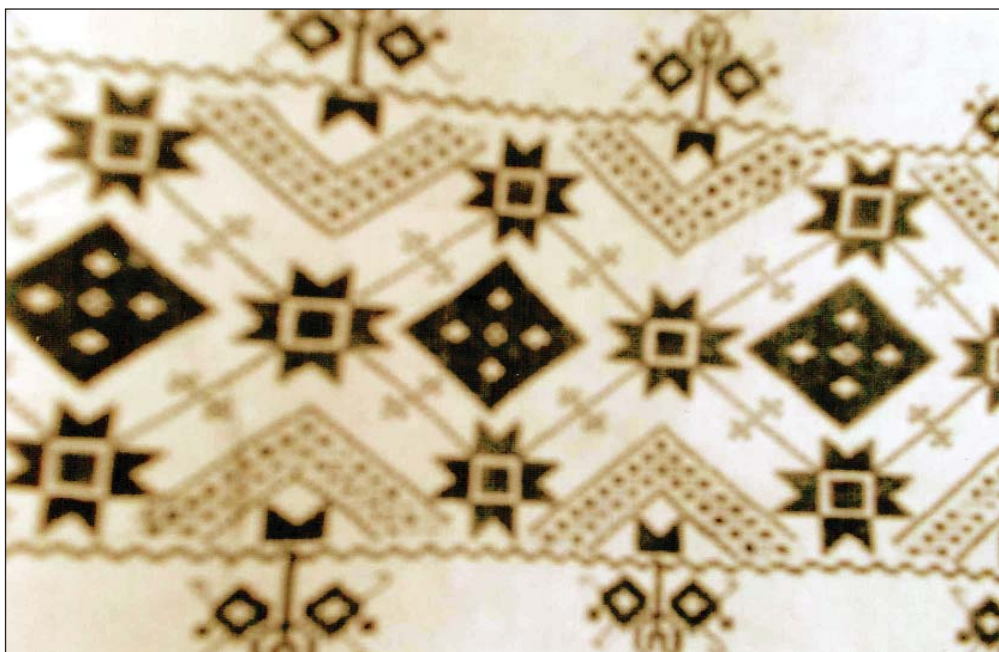
mindennapi életére. A szereplők valós falusi alakok, akik a búzaiak által leggyakrabban viselt keresztnevekre (János, Etus, Iboly, Samu, István, Erzsi, stb.) hallgatnak, és olyan hagyományos emberi értékeket képviseltek (hűség, hála, az ígéret megtartása, igazság, stb.) melyeket a búzai magyarság mindig fontosnak tartott. Ráadásul a mesék térszerkezete is Búza határára vagy térföldrajzi környezetére való utalásokat tartalmaz. Például a mesehősök patakparti legelőn, sáros réten, a tónál, a dombok között, a falu határában lévő kútnál, a réten, ahol az ökör legel, stb. fordulnak meg. De több esetben konkrétan emlegetik a tavak közül Czegeit, a szomszédos települések közül Kékest, Szamosújvár börtönét, valamint a település határának déli részén húzódó hegyvonulatot, illetve annak nagyobb kiterjedésű cseeredejét is.

A búzai kisiskolások

A zenefolklor és a népi díszítőművészet kérdéseivel foglalkozó jeles néprajzkutató, Kallós Zoltán több alkalommal is megfordult Búzában. Kiszállásai alkalmával magyar népballadákat, balladás éneket, rab-éneket és népi halottsi-ratót egyaránt rögzített a településen. 1956-ban Juhos Istvánné, Pásztor Anna (sz. 1908-ban) előadásában a Szól a kakas c. új stílusú népballadát, illetve ennek egyik változatát gyűjtötte fel. 1966-ban pedig ugyancsak Juhos Istvánnétól

a Fehér Anna c. folklórköltést. Aztán 1969-ben Eke Péterné, Simon Mari (sz. 1934-ben) énekelte neki a halálra táncoltatott lányról, Szőlős Erzsiről szóló balladát, illetve a Barna Jani tragédiáját elbeszélő Túl a vízen most faragják címűt, valamint a Tisza partján elaludtam betyárballadát. Továbbá a cséplőgépbe esett Kovács Julcsa történetét taglaló Megindult a temesvári masina kezdetű, illetve az Elémentem a vármegye kapunál kezdetű balladás menetű rab-éneket. Ugyancsak 1969-ben rögzítette Eke Annuska (sz. 1957) előadásában a Ha felfegyverek Kolozsvárra kezdetű balladás éneket. A felgyűjtött népi alkotások nem helyi, búzai keletkezésű művek, de egyikbe-másikba helyi utalások is belekerültek az idők folyamán. A Kovács Julcsáról szóló ballada utolsó strófájának kezdő sora például így kezdődik: „a búzai temetőben van egy sír”. A Ha felfegyverek Kolozsvárra c. mű pedig azért különleges, mert a rabságot kesergő magyar betyárballadák főszereplői mindig férfiak, a Búzában feljegyzett szövegváltozatban azonban leányrabságról esik szó. Természetesen az is figyelemreméltó, hogy a jelzett időpontokban, amikor a balladaéneklés a magyar nyelvterületen már nem volt általánosnak mondható, Búzában még akadtak a balladaéneklésnek letéteményesei. Akik hagyományozódás révén őrizték azt a követelményt, hogy a verses epikai lírai műfaj előadásához szervesen hozzátartozik a dallam.

Búzai hímzésmotívum a múltból

A gyermekekben élt mindenkor a jövő

Búza külterületei

Külterületi helynevek Búzában

Kutak: Bég-kút, Rác-kút, Brassai-kút, Gyertyánfa-kút, Bodon-kút, Badán-kút, Rét-kút, Styubéj-kút,

Hegyek: Felső Nagy-hegy, Alsó hegy, Czibere Nagy-hegy, Dobra-hegy, Lompért-hegy, Bocskor-hegy, Túlutca-hegy, Virág-hegy, Bék csupja,

Bércek: Akasztófabérc, Lovasbérc, Nyíresbérc, Kőrösbérc, Magyarosbérc,

Völgyek, gödrök: Malomvölgy, Asszonygödre, Malomgödre, Bég asszony gödre,

Patakok, folyók: Csorgó pataka, Magyaros pataka, Mellyes- vagy Mélyes pataka,

Tavak, állóvizek: Bizus-tó, Szarvas-tó,

Erdők, harasztok, ligetek, berkek: Asszonyerdeje, Keresztes erdő, Kásás erdeje, Veres erdő, Veres csere, Bék erdeje, Gyelnicza, Fűzes, Dumbrava,

Légelők, rétek: Gát alatti rét, Keresztes rét, Virághegyi rét, Pojeni rét, Közle-gelő,

Határrészek: Omlásalja, Magyaros, Medvés, Horgasláb, Felsőtábla, Alsó-for-duló, Lókert, Virábja, Bornemissza gátja alatt, Habadak-tető, Hegymegett, Lá-bak megett, Ropó, Tobojka, Gálfái, Medvés eszközén, Sejke eszkébe, Duszuj, Cigla, Látós, Borzafán alóli, Kásás végi, Hügyódomb alatti, Likas határ, Légenfark, Bornyukerti, Csorgó-pataka oldal, Zsejke-Ciglák,

Dűlők, tanyák: Keresztes dűlő, Puszta-tanya, Hodály, Szurduk, Virághely, Csapja, Források, Doszuj.

Függelék

Felhasznált irodalom

1. Hodor Károly: *Doboka vármegye Polgári Esmértetése* Kolozsvár, 1837.
2. Szolnok-Doboka Magyarsága Szerk. Szabó T. Attila *Dés-Kolozsvár*, 1944.
3. Bíró Vencel: *Az erdélyi udvarház gazdasági szerepe a XVII. sz. második felében Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve* Kolozsvár, 1944.
4. Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza II. Akadémiai Kiadó Budapest*, 1987.
5. Papp Klára: *Az erdélyi Csákyak* Erdélyi Múzeum Egyesület Kolozsvár, 2011.
6. Takács Péter: *Kolozs vármegyei parasztvallomások 1820-ból* Debrecen, 2006.
7. „Minden örömöm elegendő volt bánattal” – Csáky Kata levelezése Szerk. Papp Klára *Erdély történeti Alapítvány* Debrecen, 2006.
8. *Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben VII. k.* Szerk. Budapest, 1901.
9. Vass György és Vass László *Naplói 1659-1739.* Szerk. Nagy Gyula Budapest 1896.
10. Székely István *Magyar krónikája hasonmás kiadás* Bibl. Hung Antiqua Budapest, 1960.
11. „Esze, kardja, s házassága után boldogul az ember” *Tanulmányok a Csáky család 17-19. századi történetéből* Debrecen, 2006.
12. Czetz János: *Emlékezéseim* Budaörs, 2001.
13. Deák Farkas: *Wesselényi Anna özv. Csáky Istvánné életrajza és levelezése Monumenta Hungariae Historica sorozat* Budapest
14. Wesselényi István: *Sanyarú világ Napló 1703-1705. Közzéteszi Magyarai András Kriterion Könyvkiadó, Budapest*, 1983
15. Dr. Ravasz István: *A magyar királyi Honvédség a XX. sz. világháborúban* Püedló Kiadó
16. Bús János – Szabó Péter: *Béke poraikra I. II. III. kötet* Zrínyi Kiadó, Budapest
17. Szabó T. Attila: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár kötetei*

Felhasznált fényképek:

Bagaméri Olga, Bálint Ferenc, Balla Péter, Borsos Anna, Coprean János, Czeger Anna, Cszegez István, Csatlós András, Eke Mária, Filep Mária, Lecfalvi Irén, Németi Imre, Orbán Sámuel, Pop Mária, Salánki Aranka, Salánki Ildikó, Simon Péter, Takács Csaba, Takács Ferenc, Takács Péter, Takács Vera buzai lakosok családi archívumában őrzött képek. Továbbá Nt. Kovács Jankó István, Nt. Péntek András, Néhai Nt. Czirmay Zoltán archívumában őrzött fényképek, valamint Czirmayné Kocsis Róza anyaga.

Levéltári forrásrövidítések:

- *JHb = a báró Jósika család hitbizományi levéltára*
- *SZJK = a Széki Református Egyházmegye jegyzőkönyvei*
- *Csáky-per = Oklevéltár a Csáky család történetéhez*

Buza településtörténete tudományom szerint 800 esztendővel ezelől kezd. Tele élniakarással, meg-megújuló küzdelemmel és alkotóerővel. Ennek ellenére a szorosán vett tudományos kutatások homlokterébe szinte sosem került. Tanulmányok, tudományos cikkek, de még népszerűsítő írások sem nagyon íródtak róla. Ideje van hát egy könyveskének. Értöm szerint nem egy átfogó monográfiának, csupán egy történelmi olvasókönyvnek. Egy olyan, amely hitelesen és olvasmányosan fővillant valamit az elmúlt évszázadok Buzához köthető történéseiből. Hogy eme vállalkozásom, miszerint megfeleljek a tudományosság igényeinek, ugyanakkor könyvesként tartalma ne legyen száraz és nehézkes, sikerült-e, majd az olvasók eldöntik. Legfőképpen pedig maguk a buzaiak. Hiszen amit írtam, elsősorban nekik írtam. A másira 100. évforduló kapcsán nekik ajánlom eme írástomat ajándékként és biztatásként. Ajándékként, mert várhogy pörgött és pörög a történelem kerekén ők voltak, vannak és lesznek. Biztatásként, mert térben ugyan távol egymástól, országhatárokkal felsabdalt világban, de „egy vértől valókk vagyunk”. Az már csak ráadás, hogy hitvestársamnak, néhai Csizmay Árpád református lelkipápastornak, az Úr Jsten Buzát megalapította szülőföldjéül.

Csizmayné Kocsis Rózsa